

T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK BİLİM DALI

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BERLİN, MOSKOVA VE VARŞOVA
KENTLERİNDE KRİZ ORTAMINDA MİMARLIK

Elif DURMUŞ

Danışman
Prof. Dr. Bedriye ASIMGİL

II. Danışman
Prof. Dr. Gaye BİROL



İZMİR-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde, akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını beyan ederim.

Elif DURMUŞ



İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER	i
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ii
ŞEKİLLER DİZİNİ	iii
TABLO DİZİNİ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı.....	7
1.2. Tezin Kapsamı ve Yöntemi.....	7
2. KRİZİN YANSIMALARI.....	10
2.1. Kriz Olgusu	10
2.2. Savaş Olgusu	14
2.3. Kriz Ortamında Savaş ve Mimarlık İlişkisi	17
2.4. Küresel Savaşların Mimarlıktaki İzleri.....	20
2.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Mimarlık ve Kentleri Biçimlendiren Yaklaşımlar ...	25
2.5.1. Koruma Yaklaşımları.....	29
2.5.2. Yeniden Yapım Yaklaşımları	31
2.5.3. Yeni Yapılanma Yaklaşımları.....	32
3. BERLİN, MOSKOVA ve VARŞOVA KENTLERİNDE SAVAŞ SONRASI MİMARİ ve KENTSEL GELİŞMELERİN İNCELENMESİ.....	35
3.1. Berlin Örneği.....	36
3.2. Moskova Örneği	53
3.3. Varşova Örneği	66
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR.....	90
URL KAYNAKLAR	98
ÖZGEÇMİŞ.....	104

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CIAM	Congrès Internationaux D'architecture Moderne
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USHMM	United States Holocaust Memorial Museum



ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1: Tez Akış Şeması.....	6
Şekil 2.1: 1975-2022 Arası Dünya Üzerinde Gerçekleşen Çatışmalar.....	16
Şekil 2.2: Dünya Üzerinde Devam Etmekte Olan Organize Şiddet Unsuru Düzeyleri Grafiği, 2022.....	17
Şekil 2.3: I. ve II. Dünya Savaşı Sonrası Sanatta ve Mimarlıkta Gelişen Yeni Kavramlar.....	21
Şekil 2.4: Le Corbusier'in Maison Domino Tasarımı.....	21
Şekil 2.5: Berlin'deki Hufeisensiedlung Yerleşimi (1925-1933).....	22
Şekil 2.6: Ernst May'in Zig Zag Evler Tasarımı, Frankfurt, 1926.....	23
Şekil 2.7: Ernst May'in Römerstadt Konutları Tasarımı, Frankfurt.....	23
Şekil 2.8: Le Corbusier'in Marsilya'daki Unité d'Habitation Tasarımı (1946-51)....	24
Şekil 2.9: Lebbeus Woods'un Fotoğraf ve Çizim Kolaj Çalışması, Berlin Özgür Bölge,1990.....	25
Şekil 2.10: Auschwitz Toplama Kampı'nın Auschwitz-Birkenau Anıt ve Müzesi'ne Dönüştürülmesi.....	27
Şekil 2.11: Atom Bombası Kubbesi Yapısı Savaş Öncesi ve Sonrası Görünümü, Hiroşima [80, 81].....	28
Şekil 2.12: Dresden'in II. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Görünümü.....	31
Şekil 2.13: Dresden Katedrali (Hofkirche)'nin II. Dünya Savaşı Sonrası Görünümü; Katedralin Yeni İnşa Çalışmaları; Katedralin Günümüzdeki Görünümü.....	32
Şekil 2.14: Frauenkirche'nin Yeniden İnşa Çalışmaları.....	32
Şekil 2.15: Radiant City Görünüşü ve Maketi.....	33
Şekil 2.16: Nowa Huta Master Planı, 1949-1959.....	34
Şekil 2.17: Nowa Huta'nın 1950'lerdeki ve Sonrasındaki Görünümü	34
Şekil 3.1: Berlin, Moskova ve Varşova'nın Konumu.....	35
Şekil 3.2: Hobrecht Planı, 1862.....	37
Şekil 3.3: Berlin'in 1800-1900 Yılları Arası Diğer Kentlere Göre Nüfus Artışı.....	38
Şekil 3.4: Büyük Berlin Planı.....	39
Şekil 3.5: Welthauptstadt Germania Projesi.....	40
Şekil 3.6: 1940-2010 Yılları Arası Berlin Kent Planları.....	41
Şekil 3.7: Berlin 1945-1950 Arası Örnek İnceleme.....	42
Şekil 3.8: Stalinalee, 1954.....	44
Şekil 3.9: Staliale'nin Görünümü ve Frankfurter Tor.....	45
Şekil 3.10: Interbau Güneybatı Sergi Girişi ve Sergideki Yapılara Ait Tanıtım-Yönlendirme Tabelaları, 1957.....	45
Şekil 3.11: Interbau 1957 Öncesi Arazi Planı ve Interbau 1957 Sonrası Arazi Planı.....	46
Şekil 3.12: Gerhard Jobst ve Willy Kreuer tarafından hazırlanan Hansaviertel Yerleşim Planı, Maketi ve İzometrik Çizimi.....	47
Şekil 3.13: Berlin 1950-1960 yılları Arası Örnek İnceleme.....	48
Şekil 3.14: Le Corbusier'in Berlin'deki Konut Bloğu, 1957-1959.....	49
Şekil 3.15: II. Dünya Savaşı Sonrası Berlin'de Toplu Konut Yerleşmeleri.....	51
Şekil 3.16: Berlin 1960-1980 Arası Örnek İnceleme.....	52
Şekil 3.17: Moskova Planı (19. yy. sonu); Büyük Moskova Planı (1925); Moskova	

1938 Master Planı.....	54
Şekil 3.18: Le Corbusier, Ladovsky, Kratuk, WOPRA, Kurt Meyer, Ernst May, Hannes Meyer ve Krasin Tarafından Hazırlanan Projeler.....	55
Şekil 3.19: Moskova 1935 Master Planı.....	56
Şekil 3.20: Moskova 1935 Master Planı Üç boyutlu Görünümü.....	56
Şekil 3.21: Moskova Kent İçi Alt Bölgelerin Şeması.....	57
Şekil 3.22: Kremlin Sarayı'nın II. Dünya Savaşı Saldırılarından Korunması İçin Boris Iofan Tarafından Hazırlanan Proje.....	60
Şekil 3.23: Moskova 1940-1950 Arası Örnek İnceleme.....	61
Şekil 3.24: 7 Kız Kardeş Yapılarının Moskova Kenti'ndeki Konumlanması.....	62
Şekil 3.25: Moskova Silüetinin Simge Yapıları, 7 Kız Kardeş.....	62
Şekil 3.26: Moskova'da II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Yapılan Konutlar.....	63
Şekil 3.27: Kruşçevka Konut Yapıları.....	64
Şekil 3.28: Moskova 1950-1980 Arası Örnek İnceleme.....	65
Şekil 3.29: 1914 Varşova Planı.....	67
Şekil 3.30: Varşova Kentinin Bombalanması, 1939.....	67
Şekil 3.31: 'Die Neue Deutsche Stadt Warschau' Planı, 1939.....	68
Şekil 3.32: Eski Kent Merkezi, 1945.....	69
Şekil 3.33: Sakson Meydanı'nın ve St. Alexander Nevsky Katedrali'nin Havadan Görünümü.....	70
Şekil 3.34: Sakson Sarayı'nın Savaş Öncesi Görünümü ve Savaş Sonrası Kalıntıları.....	70
Şekil 3.35: Varşova'da II. Dünya Savaşı Nedeniyle Yıkılan Üç Saray Yapısı.....	70
Şekil 3.36: 1948 Varşova Merkezinin Yeniden İnşasına Yönelik Öneri Projelerinden Biri.....	72
Şekil 3.37: Muranow Konutları, 1949-1955.....	73
Şekil 3.38: MDM Konutları, 1950-1955.....	74
Şekil 3.39: Kültür ve Bilim Sarayı İnşaatı, 1952-1955.....	75
Şekil 3.40: Varşova 1940-1960 Arası Örnek İnceleme.....	76
Şekil 3.41: Za Żelazną Bramą Konut Yapıları, 1974.....	78
Şekil 3.42: Varşova 1960-1980 Yılları Arası Örnek İnceleme.....	79
Şekil 3.43: Varşova 1935-Bölüm 1 Tanıtım Filminden Varşova'nın Yeniden İnşasına Yönelik Kent ve Yapı Silüetleri.....	80
Şekil 3.44: City Of Ruins Tanıtım Filminden Savaşın Yıkımını Gösteren Kentin Üç Boyutlu Modellemesi.....	81
Şekil 3.45: 'Varşova 1945-1949: Molozlardan Yükselmek' Sergisi'nin Simge Eseri.....	82
Şekil 4.1: Berlin, Moskova ve Varşova Kentleri Dönem-Kriz Evresi Değerlendirme.....	85

TABLO DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Kriz Türleri.....	13
Tablo 2.2. Savaş Türleri.....	15



TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca sabrını ve ilgisini benden esirgemeyen, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren tez danışmanlarım Prof. Dr. Bedriye ASIMGİL'e ve Prof. Dr. Gaye BİROL'a teşekkür ederim. Değerli katkıları ve ufuk açıcı yorumlarıyla tez sürecini besleyen jüri üyelerimiz Prof. Dr. Müjde ALTIN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Pınar KILIÇ ÖZKAN'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca bilgi ve tecrübeleri ile beni aydınlatan tüm öğretmenlerime teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımda aldığım her kararda yanımda olup varlıklarıyla her daim güç veren sevgili anneme, babama ve kardeşlerime; desteğini her daim hissettiğim arkadaşlarıma yürekten teşekkür ederim.

Barışın tüm kentleri kucaklaması dileğiyle...

Elif DURMUŞ
İzmir, 2024

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

II. Dünya Savaşı Sonrası Berlin, Moskova ve Varşova Kentlerinde Kriz Ortamında Mimarlık

Elif DURMUŞ

İzmir Demokrasi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bedriye ASIMGİL

II. Danışman: Prof. Dr. Gaye BİROL

Yıkım ve yapım eylemleriyle sonuçlanan savaş kavramının, kriz bağlamında ele alındığı bu çalışmada, savaşın yıkıcı etkilerine mimarlığın verdiği cevap incelenmektedir. Gücün ve iktidarın gösterildiği, sahip olmak istenilen bir nesne olarak kentin, tarih boyunca savaşın malzemesi olduğu ve dolayısıyla yıkıcı etkileriyle yüzleştiği üzerinde durulmaktadır. Yaşanan can kayıpları, yıkıma uğrayan kentler ve sonrasında değişen toplumsal dengeler ile tarihte yaşanan savaşlardan farklı bir konumda bulunan II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı küresel ölçekli tahribatın kentler üzerindeki yıkıcı etkisi ve beraberinde gelişen mimari üretimler üzerine odaklanılmaktadır.

Bu tez çalışması, savaş sonrası dönemdeki mimari evrimi kriz bağlamında inceleyerek, savaşın kentler üzerindeki etkisini koruma, yeniden yapım ve yeni yapılanma yaklaşımları yönüyle ele almakta; Berlin, Moskova ve Varşova kentlerinin mimari pratiklerindeki yaklaşımlarına odaklanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin neden olduğu toplumsal ve politik değişimler bu kentler üzerinden açıkça okunabilmektedir. Bu değişimler, kentlerdeki mimari yapılanmalara da yansımaktadır. Bu kentlerde ortaya çıkan mimarlık örnekleri, kentlerin savaş sonrası yaşadığı olumsuz durumlar ile değerlendirilerek vaka analizi yöntemi ile incelenmektedir. Kentlerin savaş sonrası yapılanma biçimleri irdelenerek içinde bulundukları kriz ortamının öne çıkarılması amaçlanmaktadır. İncelenen kentlerde savaşın meydana getirdiği tahribat ve bu tahribatın giderilmesine yönelik savaş sonrası yaşanan gelişmeler, savaşın yol açtığı kriz ortamını gözlemlemede önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Gelecek için öngörülemeyen bir olgu olan savaş krizine rağmen, mimarlığın geçmiş ve gelecek arasındaki bağları korumaya devam edecek olması çalışma boyunca dikkat çekilen noktadır.

Anahtar Kelimeler: (Kriz, Savaş, II. Dünya Savaşı, Yıkım, Yapım, Kent, Mimarlık)

2024, 104 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Architecture in the Environment of Crisis in the Cities of Berlin, Moscow and Warsaw After World War II

Elif DURMUŞ

**Izmir Democracy University
Graduate School of Applied and Natural Sciences
Department of Architecture**

Supervisor: Prof. Dr. Bedriye ASIMGİL

Co-Supervisor: Prof. Dr. Gaye BİROL

This study examines the concept of war, which culminates in acts of destruction and construction, within the context of crisis, focusing on the response of architecture to the destructive effects of war. It is emphasized that the city, as an object demonstrating power and authority and desired as a possession, has historically been the material of war and thus confronted its destructive effects. The focus is on the global-scale devastation caused by World War II, which stands in a different position from historical wars due to the loss of lives, cities destroyed, and subsequent changes in social balances.

This thesis investigates the architectural evolution in the post-war period within the context of crisis, addressing the impact of war on cities in terms of conservation, reconstruction, and new construction approaches; it focuses on the architectural practices of the cities of Berlin, Moscow, and Warsaw. The social and political changes brought about by the post-World War II period can be clearly discerned through these cities. These changes are also reflected in the architectural structures within cities. Architectural examples that emerged in these cities are examined through case analysis, evaluating them in conjunction with the negative situations experienced by the cities after the war. The aim is to highlight the crisis environment in which the cities are situated by examining the post-war restructuring styles of the cities. The destruction caused by war in the examined cities and the post-war developments aimed at mitigating this destruction contain important clues in observing the crisis environment caused by war. Throughout the study, the point emphasized is that despite the unpredictable phenomenon of war crisis for the future, architecture will continue to preserve the ties between the past and the future.

Keywords: (Crisis, War, World War II, Destruction, Construction, City, Architecture)

2024, 104 pages

1. GİRİŞ

Krizler toplumların yaşamlarında karşılaştıkları beklenmedik anda gelişen, tümüyle engellenemeyen, belli bazı sonuçları meydana getiren karmaşık durumlardır (Demirtaş, 2000). Toplum yaşamını ekonomik ve sosyal açıdan derinden etkileyen birçok kriz, yaşam standartlarının ve biçimlerinin değişmesine dolayısıyla bir açıdan da kentlerin değişmesine yol açmıştır. Kentlerin gelişimini etkileyen ve geçmiş bir deneyim olarak iz bırakan olaylardan biri de savaşlardır. Sosyal yaşantının şekillenmesiyle bir gereklilik olarak ortaya çıkan ve gelişim gösteren kent, mutlak monarşi anlayışıyla yönetilen uygarlıklarda bu yeni ideolojiyle gelişmeye başlamıştır. Antik Yunan kentlerinde Büyük İskender iktidar gücünü göstermek için kent merkezinden geçen büyük bir cadde inşa ettirmiş ve askeri geçit törenleriyle ihtişamını yansıtmayı amaçlamıştır (İşlek, 2005). Sonraları kent çeperine surlar inşa ettirerek kenti saldırılardan korumak istemiştir. Nitekim birçok kent için de durum böyle olmuştur. Kentler gücün ve iktidarın gösterildiği, sahip olmak istenilen nesneler haline gelmiştir.

Tarih boyunca kentler yaşam standartlarının değişmesine paralel olarak değişim ve gelişim göstermiştir. Tarım devrimi, sanayi devrimi ve bilgi teknolojilerinin gelişimi kentlerin gelişim ve değişim süreçlerini etkileyen ana kırılma noktalarından olmuştur (Tekkanat ve Türkmen, 2018). Savaş yoluyla ele geçirilmek istenen kentler, teknolojinin gelişmesiyle birlikte çeperlerindeki surlar ile korunamaz hale gelmiştir. Bu gelişmelerden sonraki savaşlar kent ve kentli için yıkıcı sonuçlar meydana getiren krizler haline dönüşmüştür. Özellikle sanayi devriminin getirdiği sonuçlardan olan II. Dünya Savaşı çok sayıda insanı ve kenti derinden etkilemiş; milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine, birçok kentin yok olmasına neden olmuştur. Bu krizden etkilenen birçok kent için de yenilenme ve dönüşüm süreci başlamıştır.

Bu çalışma kentlerin savaş sonrası yenilenme ve dönüşüm süreçlerini inceleyerek tarihsel bir perspektifle sunmaktadır. Savaş ve mimarlık ilişkisini seçilen örnek kentler üzerinden tartışarak şu sorulara cevap aramaktadır:

- Savaşın yol açtığı yıkımın ardından mevcut kriz ortamında kentlerin yeniden yapılanma süreci nasıl gelişmektedir? Bu süreç kentlerdeki mimari yapılanmaları nasıl etkilemektedir?
- II. Dünya Savaşı sonrası ideolojik açıdan farklı bağlamlarda bulunan Berlin, Moskova ve Varşova kentlerinin yeniden yapılanma süreçlerindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- Bu kentlerdeki savaş sonrası yaygın mimari anlayış ve yaklaşımlar nelerdir? Kriz ortamında yaşanan mimari gelişmeler, kentlerin günümüzdeki mimari yaklaşımlarına nasıl bir etki bırakmıştır?

Tez çalışması bu sorular çerçevesinde savaşın yıkıcı etkilerine karşı mimarlığın verdiği cevabı incelemeyi ve kentlerin savaş sonrası içinde bulunduğu kriz ortamını, mevcut yapılanma biçimlerini irdeleyerek öne çıkarmayı hedeflemektedir.

Literatür çalışmaları incelendiğinde II. Dünya Savaşı'nın, tarih boyunca sadece askeri ve politik yönleriyle değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve mimari alanlarda da derin etkiler bırakan bir döneme işaret ettiği görülmektedir. Bu dönemde yaşanan büyük yıkım, sadece ülkelerin sınırlarını değil, aynı zamanda dünya mimarlık ve kentsel planlama sahnesini de şekillendirmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası mimarlık dünyası modernizmin etkisi altında yeni bir döneme giriş yapmış, değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün sonuçlarıyla baş etmeye yönelik birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimleri Sevinç (2005) “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mimarlık Hayalleri: Ütopya Eskizleri” isimli doktora çalışmasında savaş sonrası hayali projeleri gerekli kılan ortam bağlamında incelemektedir. Kent sorunlarına yönelik yeni arayışlar bu dönemde etkin olmuştur.

Savaşın, kentin kolektif hafızası üzerinde bıraktığı etki oldukça karmaşıktır. Eser (2020) “Berlin'de Mekân Savaş Hafıza İlişkisi: Beelitz Sanatoryumu” isimli çalışmasında savaşın kent mekânında ve kent hafızasında yol açtığı dönüşümü Beelitz sanatoryumu özelinde inceleyerek değerlendirmektedir. Benzer şekilde Abdula (2019) “Mimari Travma: Savaşın Kentsel Hafıza Üzerindeki Etkilerinin Prizren ve Yakova Bağlamında İncelenmesi” isimli çalışmasında kent ve hafıza ilişkisini irdeleyerek, savaşların kentsel hafıza üzerindeki etkilerini incelemektedir. Kentsel hafızanın savaş

dolayısıyla zedelenmesi, yeniden inşa ve rehabilitasyon süreçlerini gerekli ve önemli kılmaktadır. Özellikle rehabilitasyon süreci kentin tarihini ve karakterini belirleyen temel nitelikleri barındırması bakımından önemli görülmektedir. Bayraktar (2018) “Savaş Sonrası Kentlerin Yapılanmasına Analitik Bir Yaklaşım” isimli çalışmasında kentlerin savaş sonrası rehabilitasyonuna ilişkin yaklaşımları incelemektedir. Rehabilitasyon sürecinde kent planlaması ve mimarlık, savaşın etkilerini hafifletmek veya ortadan kaldırmak için stratejik olarak kullanılmaktadır. Bu süreçte savaşın izlerinin silinmesinin yanı sıra olayların anılmasını sağlayan bellek mekânlarının oluşması da gözlenmektedir. Bu durum savaş sonrası zarar gören yapıların korunarak kent hafızasında sürekliliğinin sağlanması şeklinde olabildiği gibi yeni anıtsal yapıların inşa edilmesi şeklinde de olabilmektedir. Bu yapılar, savaşın etkilerini gelecek nesillere aktarma ve hatırlatma misyonu taşımaktadır. Yılmaz (2008) “Savaşın Mimari Anıtlştırması: Ars Memoriae (Bellek Sanatı) ve Gelibolu Savaş Alanları” isimli doktora çalışmasında anıt mimarlığı, bellek ve kolektif hatırlama kavramları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Savaşın kentin kolektif hafızası üzerindeki etkisi, fiziksel, toplumsal ve kültürel boyutları içermektedir. Bu etkiler, kentin tarihini ve kimliğini şekillendirmekte, aynı zamanda gelecek nesillere aktarılan bir miras oluşturmaktadır.

Savaş sonrası fiziksel, sosyal ve ekonomik bütünlüğünü kaybeden kentler için kentsel form, değişim ve dönüşümün başlıca unsurlarındandır. Sahebgharani'nin (2018) çalışması bu bağlamda, savaştan etkilenen tarihi merkezlerde kentsel formun değerlendirilmesine dair bir perspektif sunmaktadır. Çalışmada; Varşova, Dezful, Mostar ve Beyrut gibi şehirler incelenerek savaşın etkisi altındaki bu bölgelerdeki kentsel doku, tipoloji, doluluk-boşluk oranları ve imaj analizleri ele alınmaktadır. Sahebgharani (2018), bu analizler aracılığıyla savaşın yarattığı değişimleri ve bu değişimlerin kentsel mekanlara olan etkilerini anlamayı amaçlamaktadır. Savaşın kentsel form üzerinde bıraktığı yıkıcı etki, savaşın uzun vadede yol açtığı sorunları ve savaş sonrası toparlanma süreçlerinin önemini görmemize olanak tanımaktadır.

Tarih boyunca kentsel dokuya verilen zararlar, kültürel mirasın korunması sorunsalını beraberinde getirmektedir. Anıtsal yapılar, antik kalıntılar, sanat eserleri ve diğer kültürel miras unsurları savaşlar sırasında çoğu zaman hedef haline gelmektedir. Savaşlar, sadece fiziksel tahribatla kalmamakta aynı zamanda

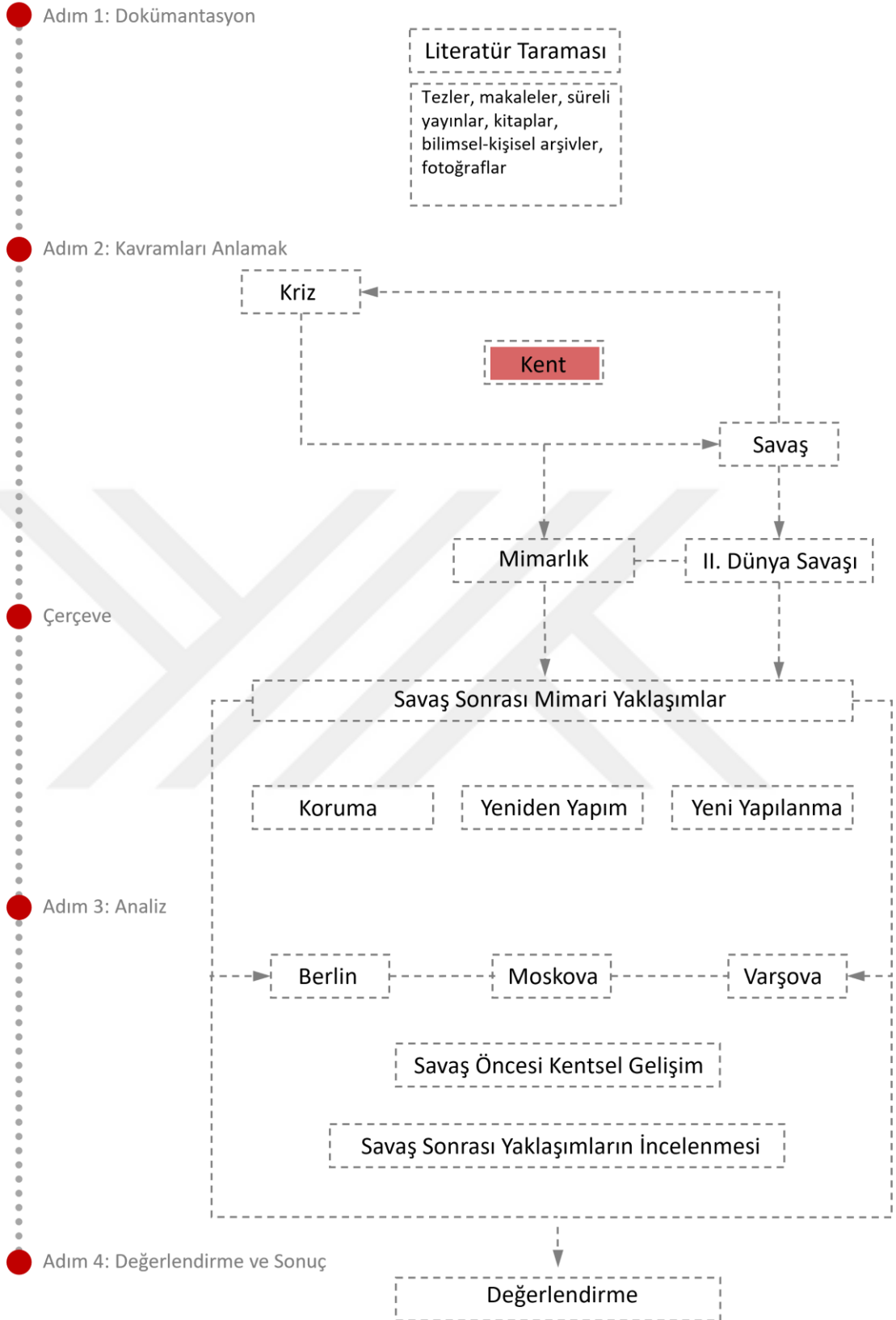
toplumların kimliği, tarihi ve kültürel bağları üzerinde de derin izler bırakmaktadır. Dolayısıyla kültürel mirasın savaşın yıkıcı etkilerinden korunması ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir öneme sahiptir. Bilgili (2021) “Silahlı Çatışma/Savaşlar Sonrasında Kentsel Alanlarda Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi: Beyrut ve Saraybosna Deneyimleri” isimli doktora çalışmasında savaşın kültür varlıklarına verdiği zararı ele almakta, savaş sonrası kentlerin politik, ekonomik ve kültürel açıdan yaşadığı değişimleri irdelemektedir. Uluslararası kuruluşlar, hükümetler ve sivil toplum örgütleri savaş bölgelerindeki kültürel mirası korumak, restore etmek ve bilinci artırmak için çaba sarf etmektedir. Kültürel mirasın korunması toplumun hafızasını, kimliğini ve birlik duygusunu da güçlendirmektedir. Bu çabalar, savaşın yıkıcı etkilerine rağmen insanlığın ortak kültürel mirasını sürdürmek ve gelecek kuşaklara aktarmak için önemli bir adımdır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından mimarlığın yaşadığı evrim, modern mimari pratikleriyle birleşerek önemli bir dönemeç haline gelmektedir. Bu dönemde, estetik ve işlevselliğin ön plana çıktığı minimalizm, rasyonalizm ve fonksiyonalizm ilkelerinin benimsendiği görülmektedir. Bu evrim, sadece binaların dış görünüşünü değil, aynı zamanda kentsel planlama ve konut politikalarını da şekillendirmiştir. Köker'in (2022) “2.Dünya Savaşı Sonrası Yugoslavya ve Türkiye'de Mimari: 1945-1980 Arası Modernist Mimari Pratikleri” isimli doktora çalışması, bu evrime katkı sunarak o döneme özgü politik, sosyal ve ekonomik dinamiklerin bir yansıması olmuştur.

Bu tez çalışması, savaş sonrası dönemdeki mimari evrimi kriz bağlamında inceleyerek, savaş sonrası kentlerin yeniden canlandırılma süreçlerinde mimarının rolüne yönelik bir perspektif sunmaktadır. Savaşın kentler üzerindeki etkisini koruma, yeniden yapım ve yeni yapılanma yaklaşımları yönüyle ele almaktadır. Berlin, Moskova ve Varşova kentlerinde mimarlığın yaşadığı krizleri inceleyerek, bu kentlerdeki mimari pratiklerin nasıl şekillendiği konusunda literatüre ek bir katkı sağlamaktadır. Literatürde nispeten sınırlı olan savaş sonrası dönemdeki mimari krizlere odaklanarak bu boşluğu doldurmakta, örnek kentlerde meydana gelen mimari değişimleri anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda Berlin, Moskova ve Varşova'nın mimari evrimini bir araya getirerek, bu kentlerin kentsel doku, planlama stratejileri ve mimarlık politikalarındaki ortak ve farklı özellikleri analiz etmek, savaş

sonrası dönemin mimari yaklaşımlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışma savaş sonrası dönemdeki mimari krizleri ele alırken, bu krizlerin nasıl aşıldığını ve bu kentlerin nasıl bir mimari dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır.





Şekil 1.1: Tez Akış Şeması

1.1.Tezin Amacı

Bu çalışmada kriz ortamı olarak savaşın mimarlık üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve savaştan zarar görmüş kentlerdeki değişimlerin ortaya konulması hedeflenmektedir. Çalışmanın ana amacı ise, bir kriz olarak savaşın kentlerde meydana getirdiği tahribat ve bu tahribatın giderilmesine yönelik savaş sonrası yaşanan gelişmeleri, seçilmiş örnek kentler üzerinden incelemek, savaşın kent ile, kentin de mimarlık ile kurduğu ilişkiyi ortaya koymaktır.

1.2.Tezin Kapsamı ve Yöntemi

Tez kapsamında, savaş olgusu bir kriz olarak ele alınmakta ve bu olgunun açılımları, savaşın kent üzerindeki etkileri ve mimarlık ile olan ilişkisi incelenmektedir. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır:

İlk bölüm, krizin yansımaları adı altında, kriz ortamının mimarlık üzerindeki etkilerini anlamak adına genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu bölümde incelenen başlıklar bir şekilde kriz ile ilişkili ve kriz bağlamında gelişen olaylar olarak değerlendirilmektedir. Bu bölümde ilk olarak, kriz olgusunun genel bir çerçevesi çizilmekte, özellikle savaş bağlamında bu olgunun detaylarına odaklanılmaktadır. Savaşın bir kriz olduğu vurgulanarak, savaşın neden olduğu yıkıcı etkiler irdelenmektedir. Savaşın kentlerdeki yıkıcı etkilerinin ardından başlayan yeniden yapım süreci, savaş ve mimarlık ilişkisi bağlamında ele alınarak, küresel savaşlar sonrası mimarlığın yıkım ve yapım arasındaki evrim süreci açığa çıkarılmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında küresel ölçekte hissedilen etkileri gözlemleyebilmek için savaş sonrası kentleri biçimlendiren gelişmeler, koruma, yeniden yapım ve yeni yapılanma yaklaşımları olarak incelenmektedir.

İkinci bölüm ise II. Dünya Savaşı sonrasında Berlin, Moskova ve Varşova kentlerinde ortaya çıkan mimari örnekler üzerine odaklanmaktadır. Bu bölümde ilk olarak I. Dünya savaşı ve sonrasında yaşanan 1929 ekonomik krizin etkilerinden en çok zarar gören ve bu olumsuz etkilerden kurtulmak için II. Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açan Nazi Almanyası'nın başkenti Berlin incelenmektedir. Savaş sonrası dönemde kriz haline gelen konut sorunu ve sonrasında gelişen örnekler incelenerek açıklanmaktadır. İkinci olarak savaşın karşı ve mega güçlerinden olan

Rusya'nın başkenti Moskova aynı bağlamda incelenmektedir. Rejim değişikliğinin mimari ögelere yansıdığı örnekleri barındıran Moskova kentinin koruma odaklı anlayışı ve savaş sonrası dönemde yeni yapılanmaya yönelik yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Üçüncü olarak savaşın başladığı kent olan Varşova'nın, savaşın tüm yıkıcı etkilerine rağmen hızla yeniden yapılanması örnekler ile incelenmektedir.

Bu üç kentin örnek olay olarak seçilmesinde savaşın kentler üzerindeki yıkıcı etkisi, politik- ideolojik farklılıklar, yeniden inşa stratejileri, kültürel-tarihî mirasın korunması ve toplumsal-politik değişimler etkilidir. Berlin, Moskova ve Varşova, II. Dünya Savaşı'ndan yoğun bir şekilde etkilenen ve büyük yıkıma uğrayan kentler arasındadır. Özellikle bu üç kent, tarihi miras, kentsel altyapı ve kentsel doku üzerinde derin izler bırakan yıkımlara maruz kalmıştır. Politik ve ideolojik açıdan savaş sonrasında farklı bağlamlarda bulunmaktadırlar. Berlin, Soğuk Savaş'ın iki kutbu arasında bölünmüş bir kent halinde iken Moskova, Sovyetler Birliği'nin başkenti olarak savaş sonrasında büyük bir kalkınma sürecine girmekte, Varşova ise Sovyet etkisi altında komünist bir yönetimle yeniden yapılanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin neden olduğu toplumsal ve politik değişimler bu kentler üzerinden açıkça okunabilmektedir. Bu değişimler, kentlerdeki mimari yapılanmalara da yansımaktadır. Örneğin, Berlin'de Doğu ve Batı Berlin arasındaki bölünme, Moskova'da Sovyet sosyalist ideolojisinin etkisi ve Varşova'da hem sosyalist hem de komünist yönetim altındaki yapılanmalar bu değişimlerin bir yansımasıdır. Aynı dönemde Berlin, Moskova ve Varşova için yeniden inşa çabaları ise ortak bir olgudur. Bu kentlerdeki mimari yapılanmalar, savaşın tahribatını onarma ve yeniden canlandırma süreçlerini içermektedir. Bu kentlerin mimari evrimi, savaşın etkileri, ideolojik farklılıklar, toplumsal değişimler ve kültürel mirasın korunması açısından önemli veriler sunacağı beklenmekte, tüm bu sebeplerden ötürü incelenmeye değer bulunmaktadır.

Bu çalışma, II. Dünya Savaşı sonrası Berlin, Moskova ve Varşova kentlerindeki mimari yapılanmaları kriz bağlamında incelemektedir. Çalışma, savaş sonrası yaşanan sorunlara yönelik geliştirilen mimari yaklaşımları ve bu yaklaşımların kentlerin dönüşümü üzerindeki etkisini anlamak amacıyla bu üç kenti inceleyerek, vaka analizi yöntemi ile tartışmaktadır. Çalışmanın odaklandığı dönem, II. Dünya Savaşı sonrası otuz yıllık yakın dönemdir. Bu dönem, savaşın etkilerinin en yoğun

hissedildiği, kentlerin büyük tahribata uğradığı ve mimari yapılanma yaklaşımlarının büyük değişimlere uğradığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde üç kentteki mimari gelişmeler, kentlerdeki örnek yapılanmalar üzerinden analiz edilmektedir. Bu aşamada her kentteki mimari örnekler dikkate alınmakta ve bu örnekler, savaş sonrası dönemin kriz ortamına özgü zorluklarını nasıl yansıttığını anlamak adına incelenmektedir. Çalışma, Berlin, Moskova ve Varşova'nın savaş sonrası mimari gelişimini birbirleriyle kıyaslayarak kentler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları vurgulamaktadır.



2. KRİZİN YANSIMALARI

Bu bölümde ilk olarak kriz daha sonra savaş olgusuna odaklanılacak, kavramsal açılımları irdelenecektir. Daha sonra bir kriz olarak savaşın mimarlık ile kurduğu ilişki incelenecek, mimarlıktaki etkilerinin izleri sürülecektir. Bu noktadan sonra, küresel boyuttaki savaşların mimarlıktaki izleri incelenecektir. Daha sonra, savaş sonrası dönemde mimarlık ve kent planlamasındaki temel yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Bu başlığın altında yer alan alt bölümlerde ise bu genel çerçeve daha da ayrıntılandırılarak, savaşın yıkıcı etkilerine karşı koruma stratejilerine, hasar görmüş alanların tekrar inşa sürecine ve savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni mimari yaklaşımlara odaklanılacaktır.

2.1. Kriz Olgusu

Birçok disiplin içinde tanım edinmiş kriz kavramı iyiye ve kötüye evrilme potansiyeliyle geniş bir anlam içerir. Etimolojik olarak kökeni Antik Çağa dayanan kriz kavramı ‘yargılamak’ anlamına gelen ‘krinein’ (Foucault, 2013) ve Orta Çağda ‘karar verme zamanı’ anlamına gelen ‘krisis’ sözcüğünden gelmektedir (Çakmak, 2014; Akt: Erpolat, 2020). Kriz kavramının Türk Dil Kurumu sözlüklerindeki çeşitli anlamları şu şekildedir: 1. Bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse. 2. Bunalım. 3. Bir şeyin çok kıt bulunması durumu. 4. Bir şeye duyulan ani ve aşırı istek. 5. Çöküntü. 6. Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran. 7. Beklenmedik herhangi bir durumla karşılaşıldığında yaşanan, çaresizliğin egemen olduğu, katlanılması zor, bilişsel, duygusal ve davranış değişikliğine neden olan, yaşamı kesintiye uğratabilecek şekilde işlevlerin yerine getirilmesini engelleyen, var olan baş etme yöntemlerinin geçici olarak yetersiz kaldığı, en kısa sürede ilgi ve çözüm gerektiren, ani ruhsal durum değişikliği. 8. Örgütlerde beklenmeyen ve önceden sezilemeyen bir zamanda ortaya çıkan, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını yetersiz hâle getiren, örgütün mevcut değerlerini, amaçlarını ve varlığını tehdit eden, çözümü acil olan gerilimli durum veya olaylar.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak kriz olgusunun, stabil bir durumu belirli nedenler dolayısıyla sekteye uğrattığı ve bu durumun değişimine neden olduğu söylenebilir. Gündelik hayatın birçok alanında ortaya çıkabilme potansiyeli bulunan

bu olgu sağlık, ekonomi, siyasi ve psikoloji gibi birçok alandan tanımlamayı barındırmakta, doğal olarak da bu alanlar ile bağıntılı sonuçlara yol açmaktadır. Küreselleşen dünya düzeninde ise bu sonuçlar çok daha büyük kitleleri etkilemektedir.

Krizleri bireylerin veya örgütlerin bütünlüğünü ve hayatta kalmasını tehdit eden olaylar olarak tanımlayan Sapriel (2003), bu olayların halkın güvenlik duygusunu zedelediğini belirtir. Birbiriyle bağlantılı ve karmaşık durumların yol açtığı güvencesiz ortam krizleri de kendi içinde çeşitlendirir. Krizin yol açtığı sorunlar bir başka krizin oluşumunu tetikleyen olgular halini alır, kriz içinde kriz kaçınılmazdır.

Kriz kavramına yönelik yapılan sınıflandırmalar incelendiğinde birçok alt başlık altında sıralanabildiği, her ne kadar sınıflandırma yapılsa da krizlerin birbirleriyle bağlantılı ve kendi içinde alt başlıkları içerdiği görülmektedir. Tanımı gereği tehditkr ve belirsiz bir ortamı niteleyen kriz kavramının neden ve nasıl meydana geldiğini anlamak adına bu sınıflandırmaları incelemek iyi bir irdeleme olacaktır.

Krize etki eden faktörler i evre ve dış evre faktörleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Mitroff ve Pearson, 1993). İ evre faktörleri örgütlerin yönetimsel ve planlamaya yönelik sorunlarını kapsamaktadır, dış evre faktörleri ise doğa olayları, ülke ekonomisindeki parasal değişimler, devlet politikasındaki değişiklikler, toplumsal yapı ve teknolojik değişimler olarak değerlendirilmektedir (Canöz ve ndoğan, 2015).

Dış evre faktörü olarak doğal krizler kontrol dışı gerçekleşen, acil cevap verilmesi gereken olayları kapsamaktadır. Deprem, sel, heyelan gibi doğal afetler çevresel faktörlerin başında gelmektedir. Doğal afetler gibi ani gerçekleşmeyip bir süreç içinde, doğadaki değişimler ve yaşam biçimleri sonucu meydana gelen iklim, su, salgın, kıtlık gibi krizler küresel ölçekte çok daha büyük kitleleri etkileyen, kapsamlı çözüm yolları geliştirilmesi beklenen krizlerdendir.

Siyasi krizler devletler arası yönetimsel anlaşmazlık sonucu gelişen iç dış savaşları ve çatışmaları kapsamaktadır. Krizin karmaşık ve bütünleşik yapısının verdiği gereklilikten dolayı birbiriyle bağlantılı birçok krizin oluşumu kaçınılmaz

haldedir. Göç ve sığınmacı krizi aynı zamanda buna bağlı olarak gelişen ekonomik ve psikolojik krizler savaş krizinin arka planında işleyen olgulardandır. Çalışma kapsamında odaklanılan bir olgu olarak savaş hem süregeldiği dönem hem de sonrası dönem dolayısıyla kendi içinde birçok krizi barındırmaktadır. Yaşanan kent tahribatı dolayısıyla kent organizasyonunun bozulması, barınma ihtiyacına yönelik yeni konut ve yaşam alanları ihtiyacı, gıda erişimi aksaklığı gibi sorunlar, kent krizi, konut krizi, gıda krizi gibi yeni krizleri doğurmaktadır.

Ekonomik krizler ekonomik dengelerde yaşanan istikrarsızlıkları kapsamaktadır. Yatırım ve arz-talep ilişkisinde yaşanan ani değişiklikler, yüksek oranlı işsizlik dolayısıyla gelişen sorunlar ve yaşam standartlarının düşmesi biçiminde sonuçlara yol açabilmektedir (Darıcan, 2013).

Toplumsal krizler toplumu derinden etkileyen ve içinden çıkılmaz durumların dışı yansıması olarak ortaya çıkan durumlardır. Protestolar, çatışmalar, şiddet olayları veya toplumsal düzensizlik gibi şekillerde dışı vurulabilmektedir. Krizin derinleşmesi durumunda, toplumsal dokuda çatlama meydana gelebilir ve hatta bu durumlar belirli bir ülkede veya bölgede istikrarsızlık ve kaos ortamına neden olabilir. Bu nedenle, toplumsal krizlerin önlenmesi veya etkilerinin azaltılması için etkili politika ve yönetim stratejileri geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarına ve endişelerine duyarlı bir şekilde yaklaşan kapsayıcı politikaların uygulanması, toplumsal bütünleşmeyi ve dayanıklılığı artırabilir.

Türü fark etmeksizin krizler kişi veya örgütlerin üzerinde değişikliğe yol açan unsurları oluşturmaktadır. Değişen dış etkenler karşısında bireylerin ve örgütlerin değişime ayak uyduramayıp geride kalması kriz oluşumuna zemin hazırlayacağı gibi krize cevap verme süresi de krizin şiddetini etkileyecektir (Şahin, 2018). Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi kapsamında krizler ayrıntılı olarak çözümlenmiş krize karşı geliştirilmesi beklenen strateji ve taktikler için analiz yönetim şeması oluşturulmuştur (Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Kriz Türleri [1]

Ortaya çıkış şekline göre	• Ani • Tekrarlayan • Uyuyan	• Gelişen • Uyutulan
Krizi tetikleyen birime göre	• Devlet • Devlet dışı	
Krizi tetikleyen olaya göre	• Siyasi-diplomatik • Ekonomik-gelişimsel • İnsani	• Askeri-güvenlik • Hukuki • Çevresel • Psiko-kültürel
Krizi çıkaran tarafın rolüne göre	• Tasarlanmış • Tasarlanmamış	• Algısal güven(siz)lik
Kriz tetikleyicisinin şekline göre	• Sınır çatışmaları • Sınırlı güçle sınır ihlali • Hava sahası ihlali • Gemi batırma • Hava-deniz olayı	• Geniş hedefli bombalama • Geniş kapsamlı askeri saldırı • Savaş
Sonucun niteliğine göre	• Üstünlük sağlayıcı • Uzlaş • Yenilgi	• Belirsiz • Zımnî uzlaş

Günümüzde giderek artan krizler, çok daha büyük kitleleri etkilemektedir. Kovid-19 pandemisi, Ukrayna Savaşı, iklim değişikliği ve enerji tasarrufu gibi olayların günümüzün temel krizleri olduğu üzerine odaklanılan bir çalışmada, krizlerin yol açtığı kaygıları incelemek adına bir anket yürütülmüştür (Liobikiene ve ark., 2023). 2022 yılında Litvanya’da yürütülen anketin sonuçları, en fazla çevresel kaygıya neden olan krizin Ukrayna ve Rusya arasında gerçekleşen savaş olduğunu göstermektedir (Liobikiene ve ark., 2023). Birbiriyle bağlantılı yeni krizlerin oluşumunu destekleyen kriz kavramı, tez kapsamında savaş bağlamında ele alınmaktadır. Krizi meydana getiren ve tırmandıran bir olgu olarak savaş, kendi içinde barındırdığı krizler dolayısıyla da incelenmeye değerdir.

2.2. Savaş Olgusu

Savaş kavramı ‘Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele.’ ve ‘Bir toplumun başka bir topluma, isteğini benimsetme amacıyla tüm olanakları ve güçleriyle yaptıkları düzenli saldırı.’ olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, Halkbilim Terimleri Sözlüğü, 1978). Türkiye Cumhuriyeti 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu’nun 3-5’inci maddesinde savaş, ‘devletin bekasını temin etmek, milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere devletin maddi ve manevi tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele’ olarak tanımlanmaktadır [2].

İlk Çağlarda küçük kitleler arası gelişen savaş kavramı, Orta Çağlarda özel orduların savaş alanlarında gerçekleştirdiği nispeten kapsamlı olaylara dönüşürken, devletlerin kurulması ile gelişen ordu sayesinde uluslararası bir nitelik kazanarak çok daha yıkıcı sonuçlara neden olan bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir (Varlık, 2013). Özellikle sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan endüstriyel üretim kapasitesi, askeri teçhizatın üretiminde büyük bir artışa ve daha etkili silahların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, savaşlar daha büyük bir ölçekte ve daha yıkıcı bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu süreçte, savaşların sadece askeri değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik boyutları da belirgin hale gelmektedir. Bu gelişmeler, modern çağın savaş anlayışının temelini oluşturmaktadır. Savaşın belirleyici özelliklerini Varlık (2013) şu şekilde sıralamaktadır:

- Savaş kuvvet kullanma hâlidir,
- Savaş düşmanca bir tutum ve/veya eylem içerir,
- Savaş hukuki bir durum yaratır,
- Savaşın faili devlettir (Tablo 2.2).

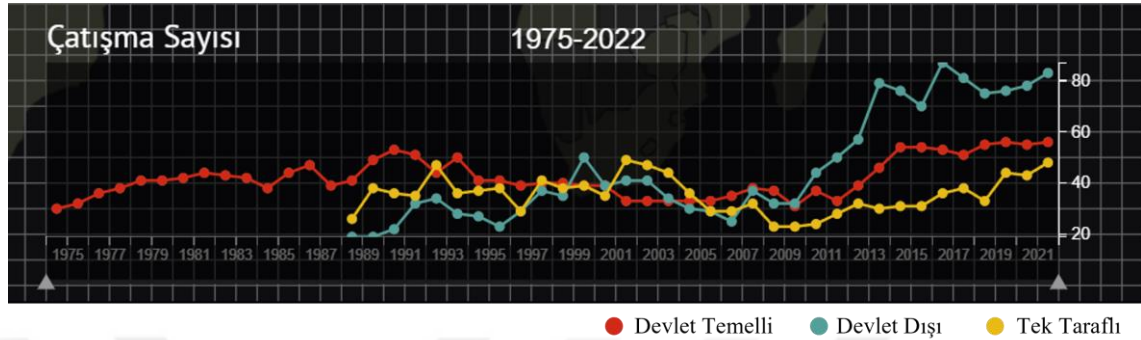
Tablo 2.2: Savaş Türleri (Varlık, 2013)

Büyükliklerine göre savaşlar	Kapsam ve niteliklerine göre savaşlar	
Mevzi/yerel savaş Sınırlı savaş Bölgesel savaş Genel savaş	Savaşın ortaya çıkış nedenlerine göre	Sınır/toprak savaşları İhtilal/ideoloji savaşları Bağımsızlık savaşları Hegemonya savaşları Din/mezhep savaşları Veraset savaşları İç savaşlar Ekonomik temelli savaşlar Hukuk temelli savaşlar
	Kullanılan kuvvetlere göre	Nizami savaş Gayrinizami savaş Koalisyon ve ittifak savaş Nükleer savaş Topyekün savaş Asimetrik savaş Karma savaş

Etkilerinin küresel ölçekte hissedildiği I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı büyüklükleri ve amaçları açısından diğer savaşlardan ayrılmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı, kullanılan kuvvetlerin gelişmişliği bakımından kendisinden sonra yaşanan savaşların küresel boyuta evrilmesi noktasında kilometre taşı konumundadır. II. Dünya Savaşı'nın üzerinden seksen yılı aşkın süre geçmesine ve savaşın yıkıcı etkilerinden ağır dersler çıkarılmasının beklenmesine rağmen dünya üzerindeki savaşlar/çatışmalar ve şiddet unsuru çeşitli boyutlarda devam etmektedir (Şekil 2.1 ve Şekil 2.2).

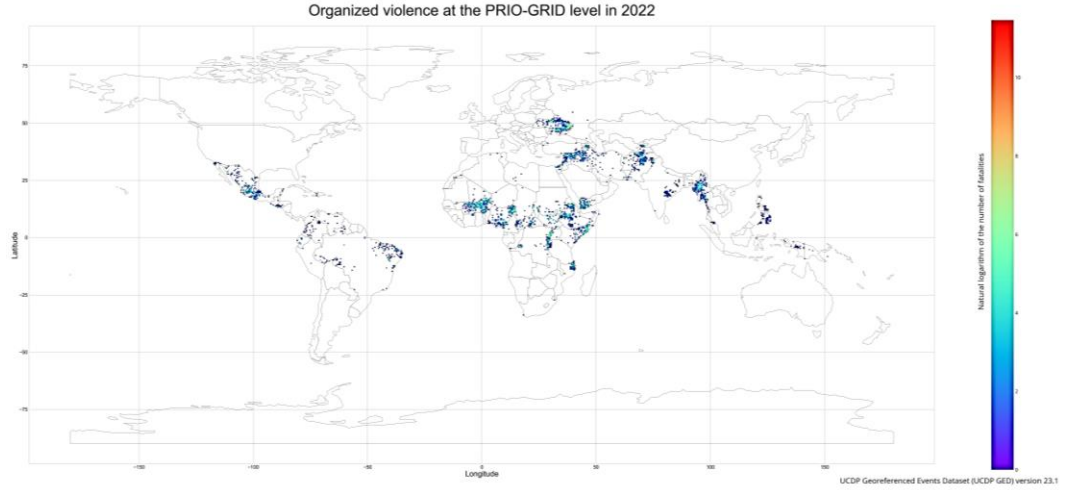
Genellikle savaş, silahlı çatışma veya diplomatik anlaşmazlık şeklinde ortaya çıkan devletler arası çatışmalar, uluslararası toplumları ilgilendiren sonuçları barındırmaktadır. Devlet dışı çatışmalar, devletlerin rol oynamadığı veya devlet kontrolünün zayıf olduğu çatışma türünü kapsamaktadır [82]. Bu çatışmalar genellikle

terörizm, iç savaş, etnik veya dini çatışmalar gibi şekillerde ortaya çıkabilmekte, bireyler, topluluklar veya örgütler arasında gerçekleşebilmektedir [82]. Tek taraflı çatışmalar ise bir taraftan kaynaklanan, diğer tarafın etkin bir şekilde yanıt vermediği veya çatışmaya dahil olmadığı bir durumu ifade etmektedir [82].



Şekil 2.1 1975-2022 Arası Dünya Üzerinde Gerçekleşen Çatışmalar [3]

II. Dünya Savaşı'nın ardından etkin olan Soğuk Savaş döneminde, etkilerinin yayılmacı bir biçimde gelişim gösterdiği iç savaşlar, birçok kenti etkileyen sonuçlara yol açarak aynen II. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi kriz durumunu meydana getiren olgulardandır. 1945-1999 yılları arasında yaşanan 25 devletler arası savaş ve 122 iç savaş, kriz durumunun sürekli devam ettiğini göstermektedir (Güler, 2015). Soğuk Savaş dönemi sonrasında da yaşanan iç savaşlar, insanları ve kentleri derinden etkilemeye devam etmiştir. 2011 yılında Libya'da yaşanan gelişmeler ile, özgürlük, adalet ve eşitlik istekleriyle biçimlenen halk hareketine yapılan devlet müdahaleleri iç savaşa yol açmıştır (Güler, 2015). Etkilerini ülkemizde de hissettiğimiz Suriye iç savaşı, savaşın yayılmacı politikasının etki boyutunu gözler önüne sermiştir. Yine aynı yıl 2011'de Suriye'de yaşanan etnik çatışmaların sonucu olarak iç savaş, can kaybının yanında, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan birçok kenti tahribata uğratmıştır (Kadıoğlu, 2020). Bu durum savaşın yaşandığı kentlerin yanı sıra, ülkeyi terk eden, etmek zorunda kalan insanlar için sığındıkları kentleri de etkileyen yeni sorunları beraberinde getirmektedir.



Şekil 2.2: Dünya Üzerinde Devam Etmekte Olan Organize Şiddet Unsuru Düzeyleri Grafiği, 2022 [4]

2022 yılında gerçekleşen Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş, siyasi dengelerin değişiminin yanı sıra kentsel tahribatın gözler önüne serildiği bir başka örnektir (Oktav, 2022). Savaş sonrası altyapı sorunlarına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar dolayısıyla ekolojik, çevresel ve biyolojik çeşitlilik zarar görmüş; gıda üretimi, gıda tedariki, enerji ve ekosistem dengesi sektöre uğramıştır (Chowdhury ve ark., 2023). İnsani ve ekonomik kayıpların yanı sıra uzun vadede kalıcı çevresel sorunlar sadece savaşın yaşandığı ülkeleri değil, bu ülkelerin sınırını aşarak komşu olduğu ülkeleri de etkileyen bir unsur haline gelmektedir (Chowdhury ve ark., 2023). Siyasi, ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra öngörülemez çevresel sorunlara yol açan savaş kavramı Rusya-Ukrayna Savaşı örneğinde bir kez daha gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda, siyasi güvencesizlik ve belirsizlik dolayısıyla oluşan kriz ortamının yol açtığı savaş sorunu, kentsel gelişimi dolayısıyla mimarlık üretimini etkileyen bir olgu olmaya günümüzde de devam etmektedir.

2.3. Kriz Ortamında Savaş ve Mimarlık İlişkisi

“Mimarlık ile savaş birbirleriyle bağdaşmaz şeyler değildir. Mimarlık savaştır. Savaş ise mimarlık.” (Woods, 2006, s. 304)

Yaşamı tümüyle etkileyen kriz kavramı, ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlar doğurmaktadır. Beklenmedik bir anda gelişen olayların karmaşık ve kısmen içinden çıkılmaz bir durum oluşturması krize yol açmaktadır. Bu durum bireysel bir etki oluşturabileceği gibi çoğunlukla toplumsal bir etkiye neden olmaktadır. Tüm bu etkilere doğrudan yol açan bir kavram olan savaş da ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlar doğurarak başta toplumları ve dolayısıyla bireyi derinden etkileyen bir kriz durumunu oluşturmaktadır. Demirtaş'ın (2000) tümüyle engellenemeyen ve belli bazı sonuçlara yol açan karmaşık durumlar olarak tanımladığı kriz kavramı, savaşın meydana getirdiği kaos ortamını tam olarak niteleyen bir kavramdır. Savaşın başladığı ve sürdüğü zamanların yanı sıra savaş durumu ortadan kalktığı da devam edebilen kriz ortamı bu bağlamda savaşta ve sonrası dönemde etkin olan bir olgudur.

Savaşın birey ve toplum odaklı acımasızca yok etme dürtüsü, toplumların yaşadığı kentleri de derinden etkileyerek yok olma veya tahrip olma noktasına getirmektedir. Barınma kültürünün gelişimi dolayısıyla değişen yaşam biçimi etrafında şekillenen kent; etimolojik olarak yurttaşlar topluluğu ve etrafı çevrili yer ile yakından ilişkili, uygarlık ile de aynı kökten gelmektedir (Williams, 2005). Endüstrileşme öncesinde katedral bulunan yer ile özdeşleşen kent, sonrasında finans merkezi olarak görülmektedir. Her iki dönemde de kent nispeten karmaşık yapısına rağmen örgütlü bir düzeni tariflemektedir. Savaşın nesnesi konumundaki kent, politik ve toplumsal düzeydeki krizler sonrası toplumun yaşam biçimlerinin değiştiği yeni bir kent halini almaktadır.

İlkel zamanlarda insanın doğaya karşı savaşı, barınma kültürünün oluşmasında önemli etkenlerden olmuştur. Yerleşik hayat sayesinde yapay bir kabuk ile insanı doğadan ayıran barınak, yapı ve kent oluşumlarının yanı sıra düşünce üretiminin de başlamasına yol açmıştır (Kuban, 1995). Dolayısıyla insanın doğaya karşı kazandığı ilk savaş, uzlaşma yolunu seçerek doğanın verdikleri ile doğadan korunmayı öğrenmesi olmuştur. Yerleşik düzenin yani yapı ve kent oluşumlarının insana düşünmek için daha güvenli bir ortam oluşturduğunu düşünen Kuban (1995), kent ve uygarlık arasındaki ilişki ile kalıcı mimari ve düşünce arasındaki ilişkinin aynı yönlü olgular olduğunu belirtir. Tarih boyunca savaş ile kentin yapısal varlığının yok edilmesi uygarlığın da yok edilmesiyle sonuçlanmıştır (Kuban, 1995).

“*Savaşmadan kazanmak en büyük başarıdır.*” öğretisinin sahibi savaşçı filozof Tzu’ya (2008) göre, bir savaşta en usta komutan düşman tuzaklarını önler, daha az deneyimli düşmanın destekçilerini, daha da az deneyimli askeri güçlerini yok eder, en kötü komutan ise surlarla çevrili kentleri kuşatmaya kalkar. Bir kentin başına gelebilecek en kötü olaylardan biri olan savaş, kentin yapısal varlığını yok etmekle kalmaz, bireyin kentle kurduğu ilişkileri, anıları da yok eder.

Yok etme uğraşı olarak savaş, tarih boyunca kentleri derinden etkileyen bir olgu olmuştur (Püsküllüoğlu, 2002). Kentlerdeki yaşamı felakete uğratarak çoğu zaman kalıcı hasarlar bırakan savaşlar, kentlerde kıtlığa, yağmaya ve salgın hastalıklara neden olmaktadır (Tümer, 1995). Sosyal yaşantının büsbütün değişmesiyle, insanları psikolojik sorunlara sürükler. Kaçınılmaz son olarak kriz ve savaş döngüsünün etki merkezinde kent bulunmaktadır.

İngiliz filozof Thomas Hobbes’a göre, doğası gereği eşit olan insanların “*amaçları uğruna birbirlerini yok etmeye ya da egemenlik altına almaya çalışmalarıyla*” oluşan güvensiz ortam savaşa yol açar; ki bu durum “*rekabet, güvensizlik ve şan, şeref kazanma isteği*” gibi duygular ile zaten insanın doğasında var olan, kendi varlığını sürdürme isteğinden kaynaklanmaktadır (Hobbes, 1992; Aktaran: Kılıç, 2015). Savaş her ne kadar egemenlik, toprak ve ihtiyaç uğruna yapıyor olsa da savaşın kullandığı, her türlü yıkımla sonuçlanan iki yöntem hiçbir zaman değişmemiştir: pes ettirmek ve yok etmek (Oral, 1995).

Bektaş’a (1995) göre mimarlığın savaş ile kurduğu ilişki, savaş öncesi savunmaya yönelik yapı girişimleri ve savaş sonrası yapı girişimleri olarak iki başlıkta incelenebilir. Savunma duvarının olmadığı yerleşmelerin kent sayılmadığı zamanlarda, kent duvarları gözetleme işleviyle kullanılarak kenti dışarıdan gelen tehditlere karşı korumayı amaçlamıştır (Bektaş, 1995). Bu bağlamda, savaşın mimari tasarımlar üzerindeki etkileri, sadece savunma amaçlı yapılanmalarla sınırlı kalmayıp, savaş sonrası iyileştirme ve yeniden yapılanma çabalarını da içermektedir.

Savaş ve mimarlık arasındaki ilişki, sadece yapıların fiziksel durumuyla değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve politik bağlamlarıyla da yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, mimarlık sadece bir fiziksel çerçeve olmanın ötesinde, toplumların

hafızasını, değerlerini ve kimliğini şekillendiren önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

2.4. Küresel Savaşların Mimarlıktaki İzleri

20.yy. başları itibarı ile geri dönüşü olmayan ve kaçınılmaz sonlarla yüzleşmeye başlanılan kriz ortamının öznelereinden biri olarak I. Dünya Savaşı, niteliği bakımından küresel boyutta yaşanan savaşların başlangıcıdır. Hiç kuşkusuz onu takip eden II. Dünya Savaşı da aynı şekilde küresel ölçekte değişim ve gelişmelerin yaşandığı, tarihin belleğinde yerini alan bir olaydır. Her iki savaş için de savaşın gerçekleştiği kentlerdeki yıkım ve tahribat dolayısıyla yaşanan krizlerin yanı sıra, savaşın yaşanmadığı dünya kentlerinde de ekonomik, sosyal, toplumsal ve psikolojik krizler baş göstermiştir. Bu durum bu savaşların dünya üzerindeki küresel boyutunu kanıtlar niteliktedir.

Tarih boyunca kentleri tahrip eden savaşların yanı sıra küresel savaşlar sonrası değişen toplum yapısı, sanatta ve mimarlıkta yeni arayışlara yol açmıştır (Şekil 2.3). I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan buhranlar, estetik anlayışın yerine toplumun ihtiyaçlarını gözetten bir anlayış ile fonksiyonalizm kavramının temellerinin atıldığı bir dönemi meydana getirmiştir. Bu dönemde malzeme, mimari ürünün oluşmasında araç olarak kullanılmaya başlamıştır. Sadeleşmiş biçimin yanı sıra fonksiyona yönelik üretim anlayışının artmasıyla sonuçlanan, Le Corbusier önderliğinde mimarlığın evrenselleşmesini savunan CIAM görüşmeleri ile modern mimarlığın ve rasyonalizmin temelleri atılmıştır.

üretilmiştir (Keskin, 2018) (Şekil 2.5). Sade ve sürekli cephesi ile I. Dünya Savaşı sonrası gelişen yeni kavramların örneği niteliğinde bir tasarım anlayışına sahiptir.



Şekil 2.5: Berlin'deki Hufeisensiedlung Yerleşimi (1925-1933) [7]

I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Frankfurt'ta Ernst May'in sosyal konut tasarımları modern mimarinin belirlediği ilkeler ışığında geliştirilmiştir. 1926 yılında Frankfurt'taki Zig Zag Evler, bu tasarım örneklerinden biri olmuştur (Şekil 2.6). Savaş sonrası dönemde sosyal yaşamın iyileşmesine katkı sağlayacak bir biçimin öngörüldüğü anlayışla tasarlanmıştır. Bu dönemde Ernst May'in bir diğer tasarımı olan Römerstadt Konutları da aynı anlayışla tasarlanmıştır (Şekil 2.7). Savaş sonrası dönemde yaşanan yıkımların yeniden yapılanması sürecinde modernizm, iç mekânda malzeme ve renk gibi detayların kurgulanmasında önemli bir gelişim göstermiştir (Özsavaş Uluçay, 2018). Römerstadt Konutları'nda örneği görülen bu durumun yanı sıra sosyal konut projeleri birçok kentte gelişim göstermiştir. Bu gelişim II. Dünya Savaşı sonrası yapılanmanın da temelini oluşturmuştur.



Şekil 2.6: Ernst May'in Zig Zag Evler Tasarımı, Frankfurt, 1926 [8]



Şekil 2.7: Ernst May'in Römerstadt Konutları Tasarımı, Frankfurt [9]

II. Dünya Savaşı; yaşanan can kayıpları, yıkıma uğrayan kentler ve sonrasında değişen toplumsal dengeler ile tarihte yaşanan savaşıardan farklı bir konumda bulunmaktadır. Yerle bir olan kentlerin yeniden yapılanmasına ve zarar gören tarihi yapıların onarılmasına yönelik çalışmaların arttığı bu dönemde sanat ve mimarlık kavramları yeniden değişim göstermiştir [5]. Modernizmin getirdiği tekil nesne tasarımı yerini kentle yoğun ilişki içerisinde olan tasarım anlayışına bırakmıştır. Mimarlığın tasarım ölçeği büyüyerek kent planlaması önem kazanmıştır. Bu dönemde mimarlık, sokak ve mahalle kavramları ile bütünleşen tasarımlara hizmet etmiştir.

Savaş sonrası dönemde gelişen Postmodernizm akımı ile mimarlık, nesneler üzerinden tasarım yapma anlayışından uzaklaşarak daha düşünsel bir etkinlik ile kent ve kent yaşantısına yönelik üretim anlayışına dönüşmüştür [5]. Toplumun ihtiyaçlarına cevap veren tüketim odaklı bir üretim biçimi izlenmiştir.

Le Corbusier'in 1946 yılında tasarladığı Marsilya'daki konut bloğu II. Dünya Savaşı sonrası sosyal konut anlayışının temelini oluşturmuştur (Şekil 2.8). Modernizmin savunduğu temel ilkeleri baz alan tasarım savaş sonrası dönemde yapılanmaya katkılarının yanı sıra artan modernizm karşıtlığına rağmen modern mimarlığın izinde Brütalizm akımının da temelini oluşturmaktadır.

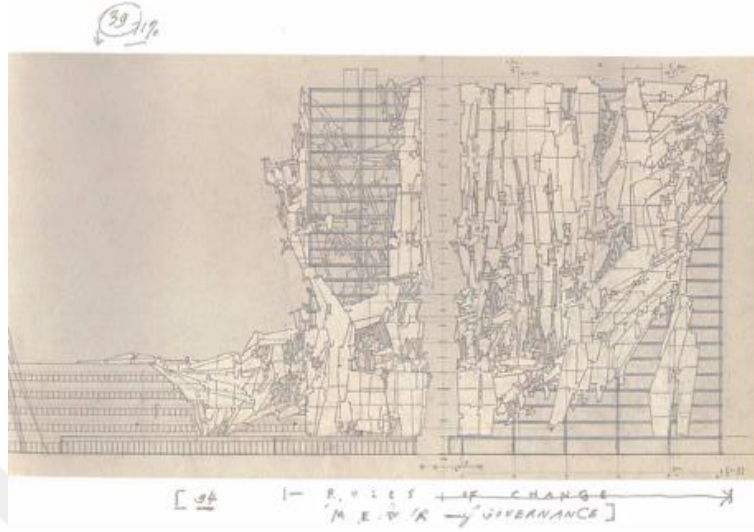


Şekil 2.8: Le Corbusier'in Marsilya'daki Unité d'Habitation Tasarımı (1946-51) [10]

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yapılanmaya yönelik çalışmaların yanı sıra kuramsal çalışmalar da yapılmıştır. Savaşın kentler ve mimari üzerindeki etkileri üzerine çalışmalar yapan Lebbeus Wood'un Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra hazırladığı 'Berlin Özgür Bölge' (*Berlin Free-Zone, 1990*) buna örnek olarak verilebilir (Şekil 2.9).

'Woods'a göre kentteki bazı mekânların hiç kullanılmaması mümkündür. Sözelimi savaş sırasında yıkım yaşamış kentlerde inşaat/banka kredisi, hükümet, yeni malzeme ihracı olmaksızın kent, geri dönüşümlü malzeme ve anlamların kentidir. Fakat aynı kent, kendini yeniden inşa etmek istediğinde, yıkım görmüş olanın kentsel kolajını rahatlıkla yapmak mümkün olmamaktadır. Bu noktada mimar, malzemeyi başkalaştırmak ve yıkımın entelektüel tortularını

gerçek yenide dönüştürmek için yollar bulmalıdır.” (Uluengin ve Görgülü, 2014)



Şekil 2.9: Lebbeus Woods’un Fotoğraf ve Çizim Kolaj Çalışması, Berlin Özgür Bölge,1990 (Kaneke, 2010)

2.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Mimarlık ve Kentleri Biçimlendiren Yaklaşımlar

İlkel çağlardan itibaren mücadelelerin merkezinin Mezopotamya’dan Akdeniz’e sonrasında da Roma İmparatorluğu’nun hakimiyetiyle Avrupa ortalarına kaymasıyla, savaşların en yoğun yaşandığı kıta Avrupa olmuştur (Çınar, 2019). Avrupa’daki bu canlılık I. Dünya Savaşı’nın ve sonrasında II. Dünya Savaşı’nın oluşmasına ortam hazırlamıştır. Gelişen teknoloji ile üretim pratiklerinin artması II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı ortamı diğer savaşların aksine daha yıkıcı bir hale getirmiştir. Bu durum hızlı ve değişken bir yapıya sahip olan II. Dünya Savaşı’nı diğer savaşlardan ayıran bir özellik olmuştur (Çınar, 2019). Etkilerinin birçok ülkede hissedilmesi ve sonrasında yaşanan diplomatik görüşmeler ile de diğer savaşlardan ayrılarak küresel ölçekte bir kriz olma özelliğini korumuştur.

Savaşın ardından ekonomik, siyasi ve sosyal sistemleri açısından birbirlerinden önemli ölçüde farklı olan kapitalist ABD ve komünist Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik çatışma, 1947-1991 yıllarını kapsayan soğuk savaş dönemini başlatmıştır.

Soğuk savaş dönemi ile kurulan yeni dünya düzeni, ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde iki kutuplu hale gelmiştir (Balkaya, 2013). Bu dönemde dünya iki ana blok arasında bölünmüştür: Batı Bloku ve Doğu Bloku. Batı Bloku, ABD liderliğindeki NATO üyesi ülkeleri içerirken; Doğu Bloku, Sovyetler Birliği ve Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Polonya gibi Varşova Paktı ülkelerini kapsamaktadır. 1961'de inşa edilen Berlin Duvarı ile Almanya'nın bölünmesi iki kutuplu dünya düzenini somutlaştıran olaylardan biridir. Bu bölünme ile Doğu Almanya Sovyet etkisi altında kalmış, Batı Almanya ise Batılı müttefiklerle birleşmiştir. Soğuk savaş dönemi boyunca iki süper güç arasında devam eden ideolojik, siyasi ve ekonomik çatışma dolayısıyla Avrupa, merkezi özelliğini kaybederek çift merkezli karar mekanizmasının dönüştürdüğü bir ortam haline gelmiştir.

Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı'nın kentler üzerindeki yıkıcı etkisi, Polonya kentlerinin bombalanmasıyla başlamıştır. Krakow, Lotz, Wroclaw ve özellikle Varşova kentleri savaş ile büyük bir yıkıma ve tahribata uğramıştır. Savaşın devam ettiği süre boyunca da Nazi yönetimi altında olan kentler, yıkım haricinde Yahudi karşıtı siyasetin de malzemesi olarak değişim göstermiştir. Savaşın yıktığı yapılar olduğu gibi kente kattığı yapılar da olmuştur. Krakow yakınlarındaki Auschwitz, II. Dünya Savaşı'nın hinterlandında gelişen bir endüstri kenti olmuştur (Öztürk, 2010). Naziler'in gerçekleştirmeyi hedefledikleri planları için mimarlık, doğrudan savaş için kullanılır hale gelmiştir. Ancak savaş sonrasında Auschwitz-Birkenau Anıt ve Müzesi olarak tarihin kötü anılarını sergileyen bir mekâna dönüştürülmüştür (Şekil 2.10).



1940

Auschwitz Toplama ve İmha Kampı

Polonya/ Krakow

Kaynak: [11]



1947

Auschwitz-Birkenau Anıtı ve Müzesi

Kaynak: [12]



Şekil 2.10: Auschwitz Toplama Kampı'nın Auschwitz-Birkenau Anıt ve Müzesi'ne Dönüştürülmesi

II. Dünya Savaşı'nın etki alanının genişliği dolayısıyla Avrupa kentlerinin yanı sıra Doğu Asya kentleri de savaşın yıkıcı etkileriyle yüzleşmiştir. Hiroşima ve Nagasaki de bu kentlerdendir. Savaşı sonlandıran bir eylem olarak ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki'ye attığı atom bombaları sadece bu kentleri değil, aynı zamanda bölgedeki tüm kentleri derinden etkilemiştir. Bombalama sonrasında 12 kilometre çapında alanı tümüyle yıkılan Hiroşima kenti, rehabilite edilerek bugünkü müze kent statüsüne ulaşmıştır (Bayraktar, 2019). Hiroşima Barış Anıtı ve Parkı, savaşın izlerini taşıyan yapılar ile birlikte korunarak yeniden tasarlanmıştır. Hiroşima'nın barış anıtı olarak

simgelenen Atom Bombası Kubbesi yapısı, savaşın yıkıcı etkilerini hatırlatan bir anıt olarak bugün hâlâ ayakta durmaktadır.



Şekil 2.11: Atom Bombası Kubbesi Yapısı Savaş Öncesi ve Sonrası Görünümü, Hiroşima [80, 81]

II. Dünya Savaşı birçok kentte ortak bir yıkıma neden olsa da kentlerin yeniden yapılanma biçimleri ve stratejileri bazı değişiklikler göstermiştir. Bazı kentlerde koruma temelli yaklaşımlar sergilenirken, bazı kentlerde yıkım-yeniden yapım anlayışı kenti biçimlendirmede temel prensip haline gelmiştir. Bazı kentlerdeki yeni yapılanma çalışmaları için ise yoğun kent nüfusunun bir kısmının taşındığı yeni kentler inşa edilmiştir (Bingöl, 2001).

Arabacıoğlu ve Aydemir (2007)'e göre savaş sonrası Avrupa'da meydana gelen tahribatın giderilmesine yönelik üç farklı görüş bulunmaktadır:

- Savaş anılarının yaşatılması için yıkıntılara dokunmadan yapıların olduğu gibi korunması,
- Ulusal hafızayı önemseyip belgelerden yola çıkarak yapıların yeniden yapılması,
- Savaşın yıkıcı etkilerinin kabullenilerek tamamen yeni yapılaşmaların oluşturulması.

Çalışmanın devamında kentlerin yeniden yapılanma biçimlerine yönelik gelişmeler, koruma, yeniden yapım ve yeni yapılanma yaklaşımları olarak incelenecektir.

2.5.1. Koruma Yaklaşımları

Akla gelen ilk anlamıyla koruma, tehlike ve tehditlere karşı alınan önlemleri kapsamaktadır. Tam bilinmemekle birlikte temeli 18. yüzyıla dayanan koruma kavramı, 20. yüzyıla gelindiğinde tarihi yapının çevresiyle bütün olduğu ve birlikte korunması gerektiği yaklaşımına dönüşmüş, yüzyıl ortalarında ise kapsamına sivil yapıları da dahil etmiştir (Dinçer, 2013). 20. yüzyılın önemli olaylarından küresel savaşlar bu yaklaşımları tartışma konusu haline getiren etmenlerdendir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan kentsel yıkım birçok kenti etkileyen sonuçlar doğurmuş, kentsel koruma ve sivil yapı koruma ihtiyacını bir nevi zorunlu kılmıştır. Kentsel anlamda korumanın önem kazandığı 1950'li yıllar, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkıma ve konut ihtiyacına cevap vermek adına kent merkezlerinin yeniden inşası ve kent çeperlerinde yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması şeklinde gelişim göstermiştir (Bahçeci Başarmak, 2022). Endüstrileşme etkisi ve çağdaş mimari anlayışlarla kentleri yenileme çabası kentlerin kimliğini bozmuş, kentin yaşadığı kayıplar kamuoyunu bilinçlendirmiş çözüm yolları geliştirilmesini sağlamıştır (Ahunbay, 1996). Bu bilinçlenme dolayısıyla ortak bir kaygıda buluşma çabalarının zemini hazırlanmıştır.

Kentsel dokunun korunmasına yönelik ilk kez 1931 yılında Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından Atina Konferansı'nda gerçekleştirilen görüşmelerde yapıların çevrelerine saygı gösterilmesi gerektiği bilinci oluşturulmuştur (Ahunbay, 1996). Özellikle koruma kuramının temellerinin atılmasını sağlayan Gustavo

Giovannoni'nin tarihi dokuların yapıyla birlikte düşünülmesi, yerleşmelerin bütünlüğünün ne şekilde olursa olsun bozulmamasına yönelik görüşleri "Carta del Restauro Italiana" olarak kabul görülen onarım esas ve kurallarını literatüre kazandırmıştır (ÇEKÜL, 2010). Tarihi dokunun, bu dokuyu oluşturan yapıların ve yerleşimlerin bozulmasına neden olan bir girişim olarak II. Dünya Savaşı bu gelişmelerin hız kazanmasını sağlamış, yeni anlaşmalara ve kabullere yön vermiştir.

1954 yılında Lahey'de imzalanan '*Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme*' (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)'de bulunan giriş metninde son yıllarda gelişen savaş yöntemlerinin yıpratıcı etkilerinin kültür varlıklarını yok olma noktasına getirdiği, oysa kültürel mirasın korunmaya değer olduğu vurgulanmaktadır (UNESCO,1954). İmzalandığı tarih göz önünde bulundurulduğunda yaşanan son küresel ölçekli savaş olan II. Dünya Savaşı, kentlerde neden olduğu tahribat ve kültür varlıklarına verdiği zarardan ötürü böylesi bir sözleşmenin önünü açan önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kültür varlıklarının korunması anlamında uluslararası bir belge niteliğindeki 1964 Venedik Tüzüğü, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da etkili olan yıkıma yönelik yaşanan yeni ihtiyaçlar dolayısıyla gelişim göstermiştir (ÇEKÜL, 2010). İlk maddesinde yer alan tarihi yapının çevresiyle birlikte korunmasının gerekliliği, kentsel koruma anlamında önemli bir atılım olarak kabul edilmektedir (Ahunbay, 1996). Venedik Tüzüğü'nün uluslararası bir konsey kurulması önerisine yönelik 1965'te kurulan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS, mimarlık mirasının korunmasına ilişkin çalışmaların geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan bir diğer girişimlerden (ICOMOS, t.y.). 1972 yılında 'Dünya Mirası Kongresi' düzenlenmesi ve 1975 yılının 'Avrupa Mimari Miras Yılı' olarak kabul edilmesi şeklinde devam eden girişimler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO ve ICOMOS gibi organizasyonların çalışmaları ile devam ederek günümüze kadar ulaşmaktadır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). UNESCO önderliğinde gerçekleştirilen toplantıda alınan kentsel korumanın sosyal boyutuna dikkat çeken ilk uluslararası belge niteliğindeki 1976 Nairobi Kararları, tarihi dokuların çevresiyle bütün olduğu yaklaşımının yanı sıra kent ekonomisi ve insan eylemlerinin de bir bütün olarak algılanması gerekliliğini ön plana çıkarmıştır (Arısoy, 2023). Bu yaklaşım II.

Dünya Savaşı sonrası kentsel yapılanmaların sosyal yapılanmaya yönelik girişimleri de barındırması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda ciddi zarar gören İtalya'nın Bologna ve Verona kentleri, kentin sosyal, ekonomik, kültürel ve ekolojik değerleri gözetilerek, bütüncül bir bakış açısıyla inşa edilmiştir (Arısoy, t.y.). Kentin kimliğini oluşturan öğelerin korunarak geleceğe aktarımı sağlanmıştır.

2.5.2. Yeniden Yapım Yaklaşımları

Tarihte kentler için tehdit unsuru olarak yangın, deprem gibi doğal afetler ve özellikle savaşların neden olduğu kasıtlı tahribat insanların kentin eski görünümünde olmasını istemeleriyle birleşerek yeniden yapımı haklı bir gerekçe haline getirmektedir (Ahunbay, 2017). Gelişen teknoloji ile kullanılan silahların kentler üzerindeki yıkıcı etkisinin artması Avrupa'nın birçok kentine sirayet etmiştir (Şekil 2.12). II. Dünya Savaşı sonrası büyük çoğunluğu tahrip olan Varşova, Petersburg, Leningrad, Dresden gibi kentler belgelere dayanarak yeniden inşa edilmiştir (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Kentin yitirilen değerlerine sahip çıkılmış, ulusal hafızanın korunması sağlanmıştır.



Şekil 2.12: Dresden'in II. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Görünümü [13]

II. Dünya Savaşı esnasında güçlü patlayıcılar ve yangın bombaları kullanılarak yapılan bombardımanlarda zarar görerek yıkılan Dresden Katedrali, uzun süre savaş anıtı olarak kaldıktan sonra 1960'lı yıllarda yeniden inşa edilerek kente geri kazandırılmıştır (Luckhurst, 2020) (Şekil 2.13).



Şekil 2.13: Dresden Katedrali (Hofkirche)'nin II. Dünya Savaşı Sonrası Görünümü; Katedralin Yeni İnşa Çalışmaları; Katedralin Günümüzdeki Görünümü [14]

Savaş sonrası varlığını kaybeden yapıların yeniden yapım çalışmaları kaynaklar araştırılarak, gerekli ise kalıntının izleri kazı yapılarak ve belgelenerek gerçekleştirilmektedir. (Ahunbay, 2017). Dresden kentindeki Frauenkirche'nin yapımı uzun yıllar boyunca devam etmiş, teknik çizimlere ulaşarak aslına uygun olarak yeniden yapımı sağlanmıştır (Şekil 2.14).

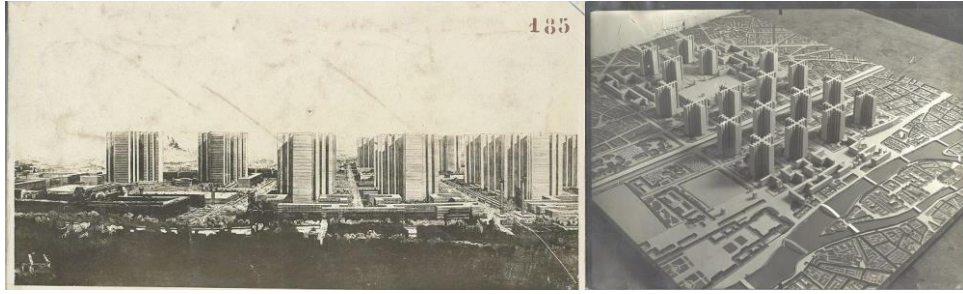


Şekil 2.14: Frauenkirche'nin Yeniden İnşa Çalışmaları [15]

2.5.3. Yeni Yapılanma Yaklaşımları

Yirminci yüzyıl boyunca, tarihi kentlerin doğal çevreleriyle uyum içinde yönetimine disiplinler arası bir yaklaşım getirmeyi amaçlayan bir dizi girişim ortaya çıkmış, bu girişimler özellikle CIAM ilkelerinin ışığında gelişen 'Modern Hareket'in kent planlamasına yansıdığı yeni yerleşim ve yapı birimlerini meydana getirmiştir (Rodwell, 2018). Bu bağlamda Le Corbusier'in Radiant City tasarımı II. Dünya Savaşı

sonrası kentleri yenileme çalışmalarında fonksiyonel ve işlevsel yönelimler için izlek niteliğindedir (Şekil 2.15).



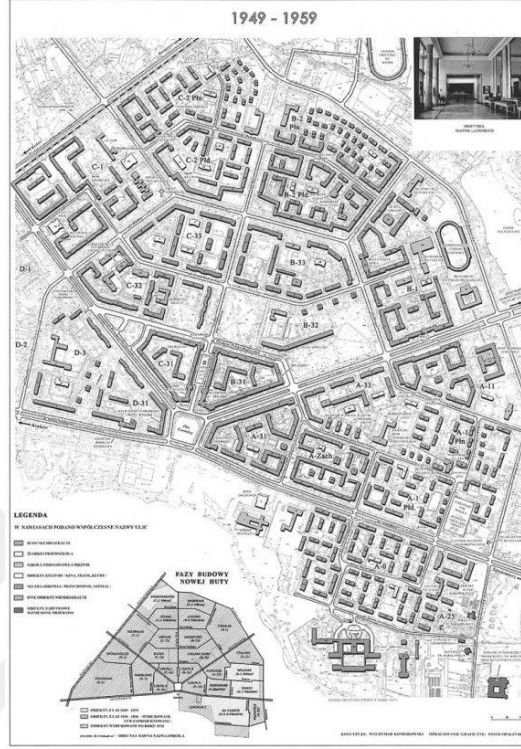
Şekil 2.15: Radiant City Görünüşü ve Maketi [16]

II. Dünya Savaşı'nın kentlerde meydana getirdiği yıkım ile yeniden gündeme gelen barınma sorunu ile *“konut yapımında yeni ve deneysel olanın yerine basit ve sağlam olanın”* üretilmesini amaçlayan yeni bir yapılanma döneminin başlaması, kentlerin yenilenme sürecini hızlandırmıştır (Bingöl, 2001). Bu dönemdeki yapılanma sürecinde akılcılık ve rasyonalizm ile şekillenen CIAM ilkeleri, konut açığının giderilmesi için uygun çözümlerin geliştirilmesinde etkili olmuştur.

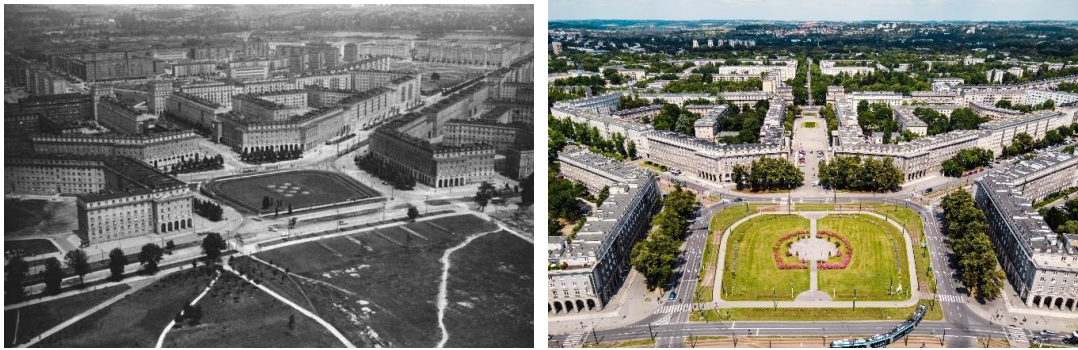
1947 yılında Alphons Leit'in önderliğinde bir grup mimar tarafından hazırlanan 'Bir Savaş-Sonrası Çağrısı: Temel İstemler' metninde, yeni inşa edilen kentlerin kendi kendine yetebilen birimlere ayrılması, savaşın yok ettiği yapıların aslına uygun değil yeni yapılanma anlayışıyla inşa edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Bayraktar, 2018). Bu görüşe göre savaşın neden olduğu yıkıma verilebilecek en güzel cevabın yeni bir dünya kurmak olduğu düşünülmektedir. 1956 yılında CIAM ilkelerinin devamı niteliğindeki görüşmelerde yeni kentlerdeki yapıların değişken ve değiştirilebilir olması, yapılardaki mekânsal çözümlerin işlevsel değişikliklere açık olması, fiziksel, kültürel ve sosyal alanların kent ile girift bir birliktelik içinde olması fikirleri ortaya atılmıştır (Bayraktar, 2018).

II. Dünya Savaşı sonrası kentlerde yenilenme süreci bu ilkeler ışığında devam ederken bağımsız bazı yeni kentler de inşa edilmiştir. Nowa Huta, 1950'li yıllarda Polonya'nın savaş sonrası neredeyse tamamı yıkılan kenti Krakow'un çeperinde sosyalist bir yerleşim alanı olarak tasarlanan kentlerden biri olmuştur (Kepa, 2018)

(Şekil 2.16). Sosyalizmin yeni iş ve yaşama alanı olarak planlanan yerleşim, savaş sonrası dönemde sosyal hareketlilik ve yaşam fırsatı sunan bir göç alanı haline gelmiştir (Stenning, 2000) (Şekil 2.17).



Şekil 2.16: Nowa Huta Master Planı, 1949-1959 [17]



Şekil 2.17: Nowa Huta'nın 1950'lerdeki ve Sonrasındaki Görünümü [18, 19]

3. BERLİN, MOSKOVA ve VARŞOVA KENTLERİNDE SAVAŞ SONRASI MİMARİ ve KENTSEL GELİŞMELERİN İNCELENMESİ

Berlin, Moskova ve Varşova kentlerini trajik bir odak noktasında birleştiren II. Dünya Savaşı, kentleri derinden etkileyen bir olgu niteliğindedir. Nazi Almanyası'nın Polonya'yı işgali ile başlayan savaş, totaliter anlayışın bir süreç olarak işlendiği bir dönemi kapsamaktadır. Nazi Almanyası totaliter lideri Hitler'in, işgal öncesi başlayan Polonya kentlerine yönelik planları, bu kentleri sahip olmak istenilen nesne konumuna getirmektedir. Savaşın karşı gücü Sovyetler Birliği totaliter lideri Joseph Stalin, kentler üzerindeki tutumunu benzer ideolojik anlayışla göstermektedir. Savaş öncesi, sonrası ve sonrası dönemde Polonya, Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği'nin mevcut ideolojilerini yansıttığı bir alan haline gelmektedir.

Savaşın yol açtığı kriz ortamında, mevcut ideolojinin yıkıcı etkilerinin kentler üzerinden okunabildiği açıkça görülebilmektedir. Başkent savaş literatüründe işgalin kilit noktası olarak görülmekte, savaşın neden olduğu kriz ortamını daha iyi yansıtmaktadır. Bu kriz ortamında incelenen Berlin, Moskova ve Varşova kentleri hem konumları hem de mevcut ideolojiler doğrultusunda gelişen olayların odağında bulunmaları dolayısıyla birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen konumda bulunmaktadır (Şekil 3.1).



Şekil 3.1: Berlin, Moskova ve Varşova'nın Konumu [20]

Çalışmanın bundan sonraki kısmında sırasıyla Berlin, Moskova ve Varşova kentleri, savaşın meydana getirdiği yıkım ve sonrasında yaşanan gelişmeler kapsamında incelenecektir.

‘Ben bir mimarım; dünyalar inşa ederim. Ben bir duyumcuyum; tene, melodiye, kararan gökyüzündeki gölgeye taparım. Adını bilemem. Ne de sen benimkini bilebilirsin. Yarın birlikte yeni bir kentin inşasına başlıyoruz.’ (Woods, 2006, s. 304)

3.1. Berlin Örneği

Berlin; güneyinde İsviçre ve Avusturya, batısında Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa, kuzeyinde Danimarka, Kuzey Denizi ve Baltık Denizi, doğusunda Çekya ve Polonya bulunan Orta Avrupa ülkesi Almanya'nın başkentidir [21]. II. Dünya Savaşı öncesi yapılan nüfus sayımlarına göre nüfusu 4,3 milyona ulaşan kent, 1945 yılında 2,8 milyon ile 1920'den bu yana yapılan sayımların en düşüğünü yaşamıştır [22]. Berlin kenti bugün, 30 Haziran 2023'te yapılan sayıma göre 3,87 milyon kişiye ev sahipliği yapmaktadır [23].

Berlin Kentsel Gelişimi

Berlin, tarihsel süreçte politik değişimlerin odak noktası konumundadır. Bu değişimlerin tetikleyicilerinden biri olarak savaş, kentin hem yönetsel kaderini hem de kentsel biçimlenişini etkileyen olaylardan biridir. Prusya İmparatorluğu'nun başkentliğini üstlenen kent, I. Dünya Savaşı sonrası Weimar Cumhuriyeti'ne daha sonra Hitler'in ideolojisi altında biçimlendirdiği yeni Alman kentine; II. Dünya Savaşı sonrası ise ABD ve SSCB tarafından yönetilen çift başlı sisteme başkentlik yapmıştır (Başaran Uysal, 2019). 1961'de Berlin Duvarı'nın inşa edilmesi ile bölünen kent, 1989 yılında duvarın yıkılması ile eskiye ama bir o kadar da farklı bir kente dönmüştür.

12. yüzyılın ortalarına doğru Cölln ve Berlin yerleşimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Berlin, 18. yy. itibari ile kırdan kente göçlerin yoğunlaştığı Sanayi Devrimi'nin etkisi ile önem kazanan kentlerdendir (Ayan, 2021). Bu dönemden

itibaren kent nüfusu hızla artmış, kent organizasyonu ve örgütlenmesi adına planlar geliştirilmesi önemli bir hal almıştır.

Berlin'in kentsel gelişimi açısından önemli bir adım olan 1862 Hobrecht planı, kentsel alanların özelleştirilmesi, yapı blokları ve sokak ağı kurgusu ile kentin güncel plan sisteminin başlangıcı sayılmaktadır (Ayan, 2021) (Şekil 3.2). Bütünleştirici, değişken ve uyarlanabilir planlama örgüsü ile kentin biçimlenişinde basamak görevi üstlenmektedir (Bernet, 2004).



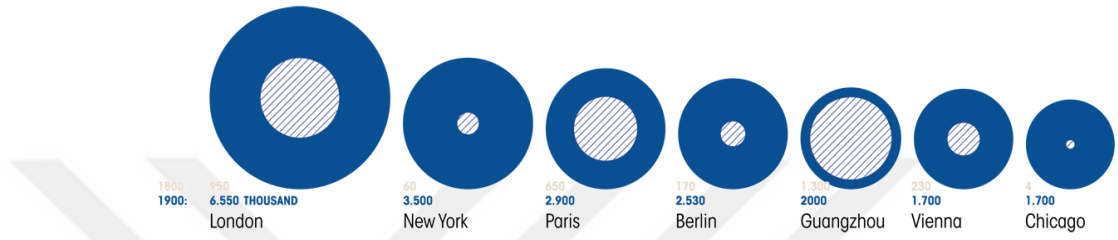
Şekil 3.2: Hobrecht Planı, 1862 (Bernet, 2004)

1862 Hobrecht Planı, esnek tasarım ilkeleri dolayısıyla kentin gelişimine alan sunarak işlevselliğini artırmaktadır. Bu ilkeler ile:

- Konut ve ticari yapılar için kent merkezi ve çeperleri arasında 2-5 hektar arası büyüklükte; liman ve kent çevresine erişimi olan yapılar için 5 hektardan büyük alanlar ayrılmış,
- Erişilebilirliği artırmak adına dikdörtgen sokak ağına eş merkezli çapraz yollar eklenmiş,
- Kent meydanları için mahalle meydanları, kavşak/bulvar meydanları, açılı meydanlar ve liman/sahil meydanları olarak dört tipoloji

geliştirilmiş bu sayede kentsel dokunun işlevselliği sağlanmıştır (Bentlin, 2023).

Berlin, tipik tek merkezli kale kasabası ve Prusya İmparatorluğu'nun başkentinden, çok merkezli bir metropol ve Alman İmparatorluğu'nun başkentine dönüşerek, 1900'lü yıllarda nüfus bakımından dünyanın dördüncü büyük şehri konumuna ulaşmaktadır (Bentlin, 2023) (Şekil 3.3).



Şekil 3.3: Berlin'in 1800-1900 Yılları Arası Diğer Kentlere Göre Nüfus Artışı (Bentlin, 2023)

Nüfusun artmasıyla birlikte kent organizasyonun daha fazla önem kazanması kentsel planlamaların gelişmesini tetiklemektedir. Büyük Berlin Planı konut ihtiyacının arttığı, kent organizasyonun ve ulaşım sisteminin gelişmeye başladığı dönemin planlaması olarak gelişmiştir (Şekil 3.4). Berlin'in kent merkezinden yanıl yollara bağlanan sokak ağının şekillenmesi, büyük endüstri merkezlerinin kent çeperlerine taşınması, kenti ayıran kanal sistemi boyunca sanayi ve yerleşim yerlerinin oluşturulması gibi planlama kararları, 19. Yüzyıldan bu yana 1862 Hobrecht Planı'nın çerçevesinde gelişim göstermektedir (Bentlin, 2023). Hobrecht Planı'nın esnek ve uyarlanabilir yapısı, kentin başına gelen olaylar karşısında değişken ve esnek kararlar alabilmenin yolunu aralamaktadır.



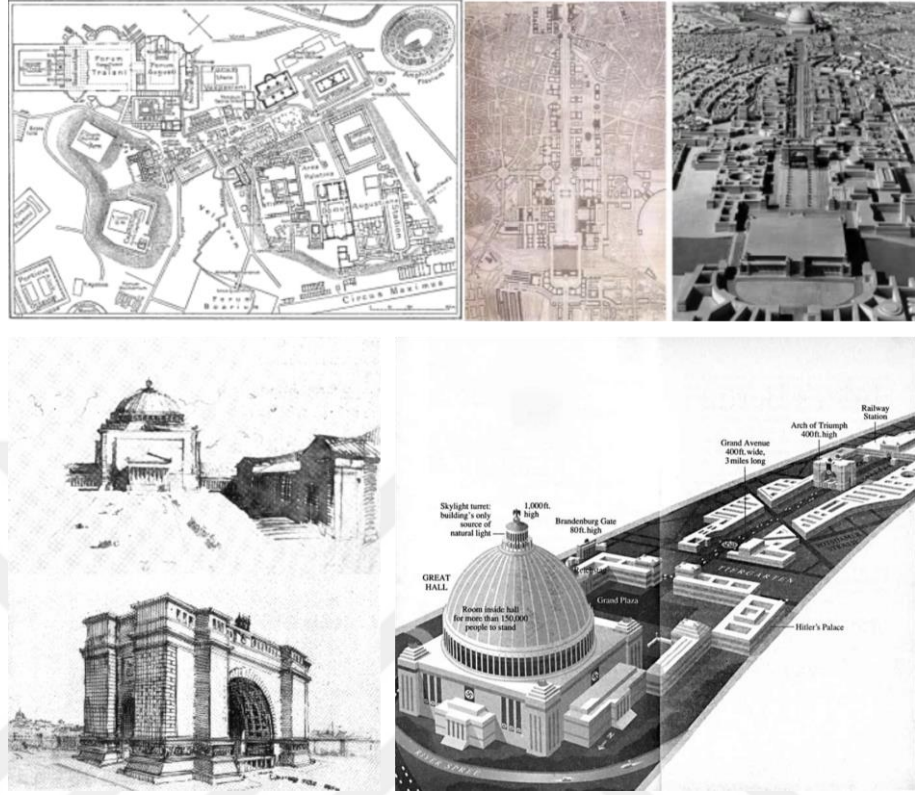
Şekil 3.4: Büyük Berlin Planı (Arın, 2003)

II. Dünya Savaşı Sonrası Berlin’de Mimari Yaklaşımlar

Sanayi Devrimi’nin simge kentlerinden Berlin, 20. yüzyıl itibariyle I. Dünya Savaşı sonrası 1918’de Weimar Cumhuriyeti’nin kurulması, 1933’te Nazilerin iktidara gelmesi, 1945’te II. Dünya Savaşı sonrası kentin ikiye bölünmesi, 1961’de Berlin Duvar’ının inşası, 1990’da kentin yeniden birleşmesi gibi olaylar ile kentsel yapılı çevrenin şekillenmesi açısından dönüm noktalarının merkezi olmuştur (Arandelovic ve Bogunovich, 2014). Birçok dönemde olduğu gibi bu dönemdeki olaylardan da bağımsız olarak düşünülemeyecek bir kavram olan savaş, kentin mevcut durumunu bozmaya yönelik girişiyle bir kriz olarak kenti etkilemeye devam etmiş, değişime ve dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşümün baş aktörlerinden II. Dünya Savaşı kentte ağır tahribata neden olmuştur.

1933-1945 yıllarında Nazi Almanyası’nın başkentliğini üstlenen Berlin’de, temel mimarlık anlayışında “*form dilini klasisizme dayanarak geliştiren anıtsal yaklaşımlar*” ile devletin simgelendiği devasa boyutlarda yapılar tasarlanarak iktidar gücü pekiştirilmiştir (Arın, 2003). Bu dönemde Adolf Hitler’in Berlin’de geniş bir aksın sonunda devasa bir kapalı salon tasarımını içeren *Welthauptstadt Germania* (*World Capital Germania*) projesi ile gerçekleştirmek istediği, insanları Nazi

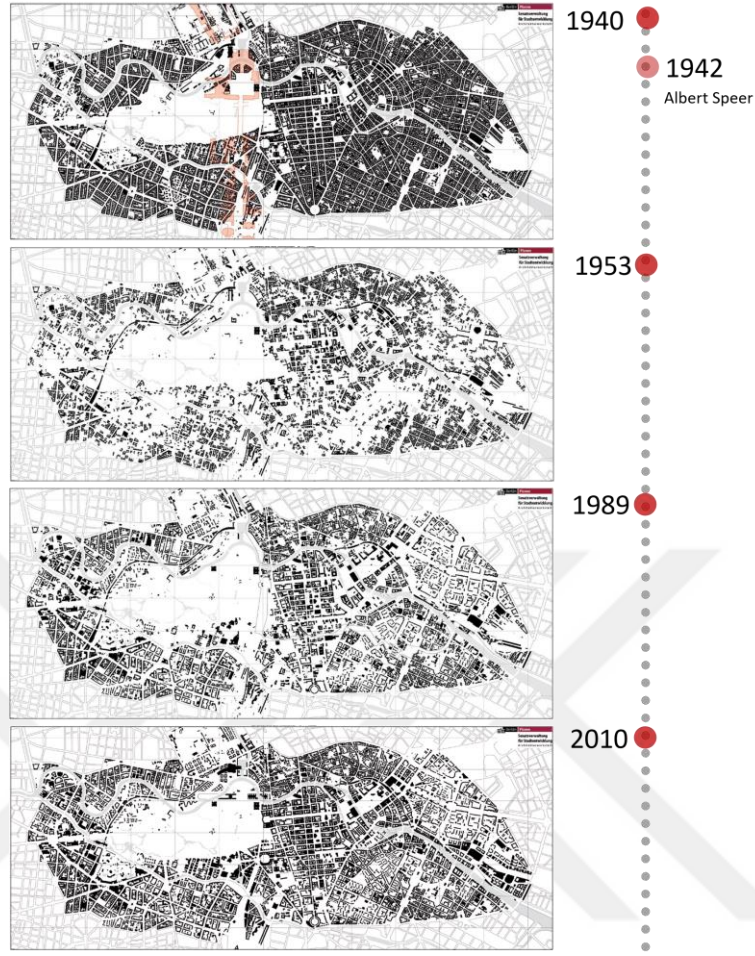
ideolojisi karşısında alt ederek sömürmektir ancak savaş sırasındaki kaynak yetersizliği sebebiyle gerçekleştirilememiştir (Arın, 2003) (Şekil 3.5).



Şekil 3.5: Welthauptstadt Germania Projesi [24]

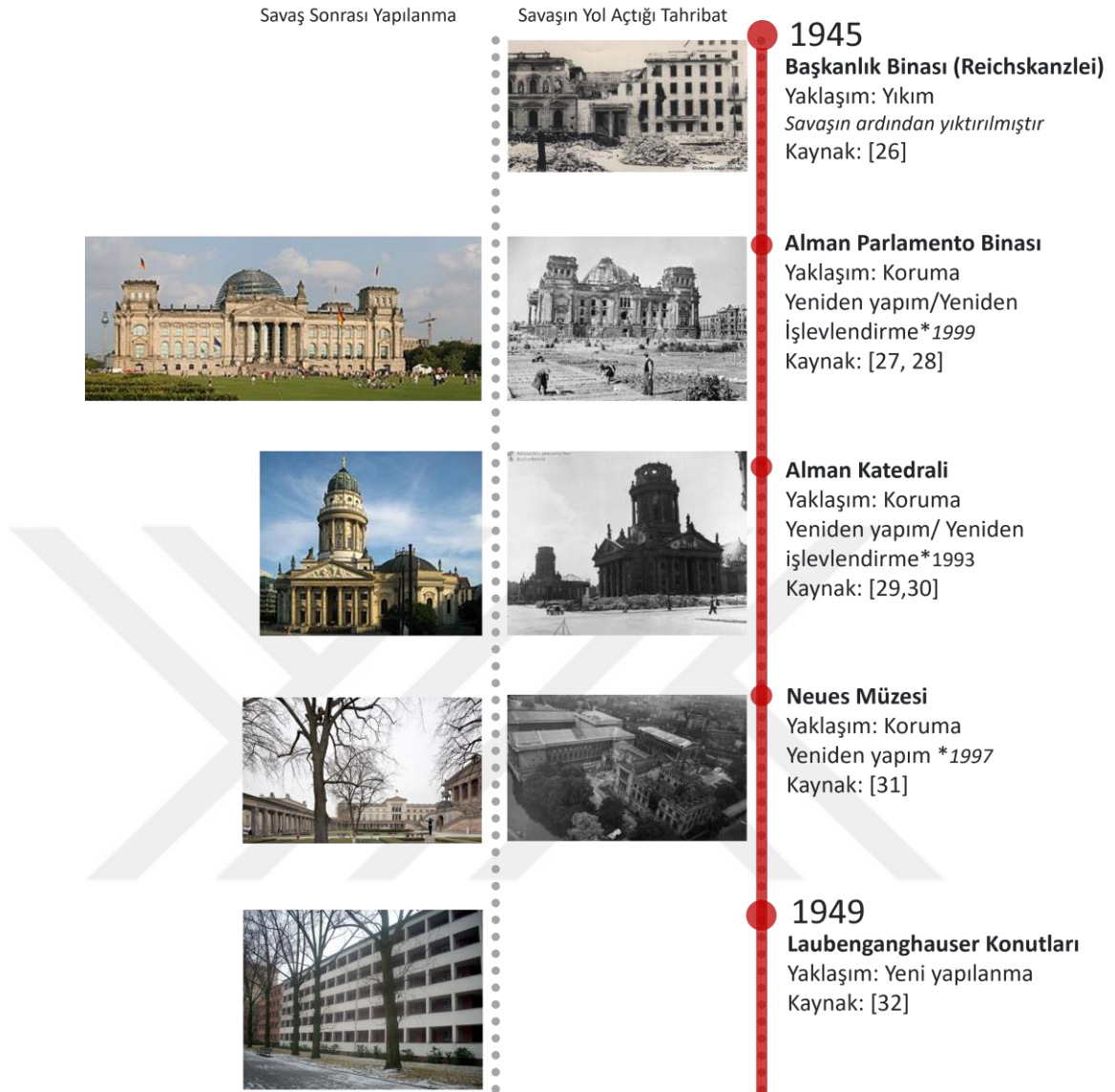
Hitler'in Berlin'i yıkarak yeniden kendi ideolojisi yönünde kurgulama isteği savaşın yanı sıra ideolojik karar mekanizmasının yıkıcı etkilerini göstermektedir. Gerçekleşmeyen bir proje olarak Welthauptstadt Germania Projesi, Hitler'in yeni Berlin kenti için kurguladığı ideolojik planlamayı içermektedir. Devasa bir meydana açılan tren istasyonu kurgusu ile başlayan plan, meydana takip eden Zafer Tak'ı ve geniş bir aks boyunca uzanan bulvar boyunca ilerleyerek büyük salon yapısına ulaşan yeni Alman kentinin insanlarını kucaklamayı beklemektedir (Koç ve Öymen Gür, 2019). Albert Speer'in projesi uygulanmış olsaydı kent merkezinde ideolojik bir biçimleniş olarak yerini almış olacaktı (Şekil 3.6).

Savaş sonunda Berlin'deki konutların üçte biri yıkılmış, yetmiş beş milyon metreküp moloz kent merkezini doldurmuş ve Berlin için acil bir yeniden inşa süreci gerekliliği ortaya çıkmıştır (Howel-Ardila, 1998).



Şekil 3.6: 1940-2010 Yılları Arası Berlin Kent Planları [25]

1945 yılı itibari ile kentte savaş sırasında aldıkları hasarlar ile bazı kentsel yapılar tamamen yıkılırken, bazıları onarım faaliyetleri ile günümüze kadar gelebilmiştir. Hitler'in kişisel ofisinin de yer aldığı otoriter bir görünüme sahip *Başkanlık Binası (Reichskanzlei)*, II. Dünya Savaşı sırasında ciddi hasar almıştır (Velibeyoğlu, 2018). Diktatör rejiminin simgelendiği yapı savaş sonunda tamamen yıktırılmıştır. Savaş öncesi dönemde Berlin kentinin belleğinde yer edinmiş, savaş sırasında da ciddi hasar alan yapılardan olan *Alman Parlamento Binası, Alman Katedrali* ve *Neues Müzesi* savaş sonrasında korunarak anıt niteliğinde varlığını sürdürmüştür. İlerleyen dönemlerde açılan yarışmalar ile yeniden işlevlendirilerek kentsel hafızanın sürdürülebilirliği sağlanmıştır (Ulubay ve Önal, 2020) (Şekil 3.7).



Şekil 3.7: Berlin 1945-1950 Arası Örnek İnceleme

1940'ların sonuna doğru Berlin sokakları çoğunlukla molozlardan temizlenmiş, sakinlerin bir kısmı ortak konutlarda bir kısmı da geçici barınaklarda yaşamaya başlamıştır (Strobel, 1994). II. Dünya Savaşı'nın büyük ölçüde tahrip ettiği kentte, var olan yapıların beşte biri savaş sonunda kullanılamaz hale gelmesine rağmen kentin sahip olduğu kaliteli teknik alt yapı sistemi savaş sonrası dönemde onarım için önemli bir sermaye kaynağı oluşturmuştur (Arın, 2003). Kentte fiziksel olarak düzen ve normalliğin ilk işaretleri geri dönerken, politik açıdan Sovyetlerin kendi egemenliği altındaki bölgeleri ayrı bir ulus olarak ilan etmesi, kentin kaderini etkilemiştir (Strobel,

1994). Berlin Duvarı ile kentin ayrılmasından önce dahi Doğu ve Batı Berlin olarak bir düşünsel ayırım ortamı oluşmuştur.

1950'li yıllar konut sorununun etkilerinin görünmeye başladığı yıllardır. Bu yıllarda konut sorununa cevap niteliğinde, bireysel ve sosyal yapılanmaya yönelik girişimler olarak farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Savaşın son yıllarında evsiz kalan Berlinliler, güneyde Lichterfelde bölgesinde, 1954 yılında batıda Märkisches Viertel bölgesinde kendi çabalarıyla inşa ettikleri evlerde yaşamaya başlamışlardır (Florian, 2013; Aktaran: Aras, 2019). Bu evler Berlin'in çeperinde, ekonominin olumsuz etkileri sebebiyle birbirinden bağımsız, rastgele ve tekdüze oluşturulmuş yapılar olarak kalmıştır. 1949-1950 yılları arasında Ludmilla Herzenstein ve Hans Scharoun tarafından tasarlanan konut yapısı Laubenganghauser, Bauhaus geleneği ile oluşturulmuş bu dönemde dikkat çeken örneklerinden biridir (Şekil 3.7).

Savaşın neden olduğu yıkımlar ve dolayısıyla gelişen ihtiyaçlar Berlin kentini savaş yıllarından itibaren kentsel bir değişime sürüklemiştir. Savaş sonrası yaşanan sorunlar ise 1950'li yıllardan itibaren bir süreç boyunca köklü reformlar gerçekleştirilerek çözülmeye çalışılmıştır (Arın, 2003). Özellikle 20. yy. başlarında Berlin'de üretilen konutların fazlalığı Berlin'in *kiralık kışla* (Mietskaserne) başkenti olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Whyte, 2012). İnşa edilen konutların havalandırma ve ışıktan yoksunluğu, sağlıksız koşullar altında oluşturulan yaşam alanları ile birleşerek konut olgusunun değişmesine yönelik tartışmaları beraberinde getirmiş, gerekli reformları haklı çıkaran bir nitelik kazanmıştır. I. Dünya savaşı sonrası zaten ekonomik olarak sorunlu ve karmaşık bir durumda bulunan Berlin'in kentsel gelişimini sağlamak adına gerçekleştirilen reformlar II. Dünya Savaşı'nın ardından gelişen nitelikli sosyal konut yapılanmasının ve toplu konut yerleşimlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu reformlar ile;

- Kiracıların evlerinden haksız yere çıkartılmasının önüne geçilmiş, yükselen konut kiralalarına sınırlamalar getirilmiş,
- Konut niteliğinin korunması adına sağlıksız koşullar altında oluşturulan alanların konut olarak kullanımı yasal düzenlemeler ile engellenmiş,
- Konut üretiminde maddi kazanç sistemi yerine devlet destekli toplu konutlar oluşturulmuştur (Keskin, 2018).

1952 yılında yaklaşık sekiz yıl boyunca devam edecek olan Doğu Berlin merkezinin kentsel bir omurga şeklinde planlanması, Hermann Henselmann'ın önderliğinde işçilere yönelik anıtsal konut kompleksleri olarak sunulmuştur [33]. Sovyet mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıyan bulvar olarak Stalinallee, mimari yapılanma açısından Berlin'e çeşitlilik kazandıran bir unsur haline gelmiştir. 1951'de Doğu Almanya inşaat bakanı Lothar Bolz'un yayınladığı kentsel gelişimin on altı ilkesi izleğinde oluşturulan Stalinallee, *“içerik olarak demokratik, biçim olarak milli”* anlayışla biçimlendirilmiştir [34] (Şekil 3.8). Joseph Stalin'in adından ilham alan bulvar merkezden başlayarak doğudaki işçi sınıfı bölgelerine doğru ilerleyen biçimlenişi ile Sovyetler Birliği'ne doğru yani *“altın geleceğe”* uzanan bir aks niteliğindedir [35]. 1961 yılında adı Karl-Marx-Allee olarak değiştirilmiş, anıtsal yapısıyla Berlin kentinde simgeselliğini korumaya bugün de devam etmektedir.



Şekil 3.8: Stalinallee, 1954 [34,33]

Stalinallee'nin inşası, konut ve ticaret alanları sağlamanın yanı sıra sosyalist ideolojiyi vurgulamak ve propagandayı teşvik etmek amacını taşımaktadır. Bulvarı biçimlendiren heybetli, simetrik ve sosyalist gerçekçi yapılar, o dönemdeki politik ve sosyal hedeflere hizmet eden bir gösteriş ve güç simgesi olarak düşünülmektedir. Doğu Almanya'nın yeniden inşa programının önemli projelerinden görülen Sosyalist bulvar Stalinalle'nin sonunu tanımlayan kule yapıları Frankfurter Tor, Sosyalist Gerçekçi biçimlenişi ile varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Şekil 3.9).



Şekil 3.9: Stalialle'nin Görünümü ve Frankfurter Tor [36,37]

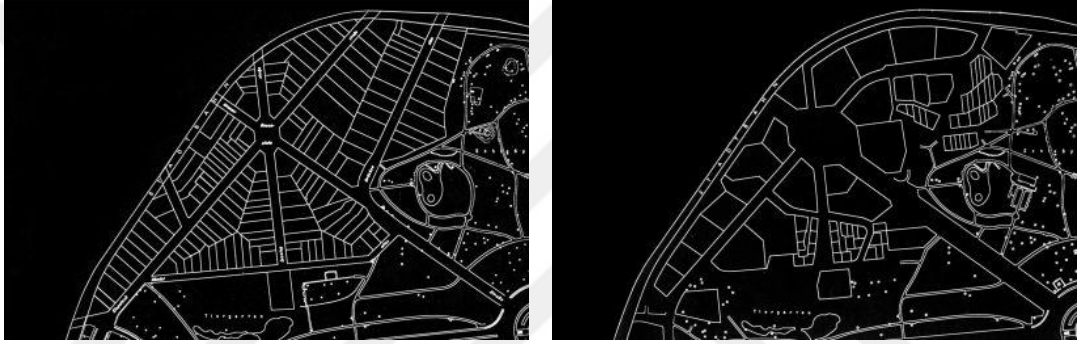
1957’de II. Dünya Savaşı’nın ardından düzenlenen ilk Uluslararası Mimarlık Sergisi olan Interbau, eski kent örgütlenmesinin yıkılmasını işaret eden savaş sonrası bir bağlamda yer alarak, “*Yarının Şehri*” (*die Stadt von Morgen*) sloganıyla Batı’nın Doğu’ya karşı üstünlüğünü gösterme çabasının ürünüdür (Eskinazi, 2008) (Şekil 4.9). Bu kapsamda aralarında Walter Gropius, Alvar Aalto, Pierre Vago, Egon Eiermann, Raymond Lopez, Eugene Beaudouin ve Werner Düttmann’ın da bulunduğu bir grup mimarın tasarımlarını içeren bir yarışma düzenlenerek Hansaviertel mahallesinin inşası yeni yapılanma yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.10).



Şekil 3.10: Interbau Güneybatı Sergi Girişi ve Sergideki Yapılara Ait Tanıtım-Yönlendirme Tabelaları, 1957 [34,33]

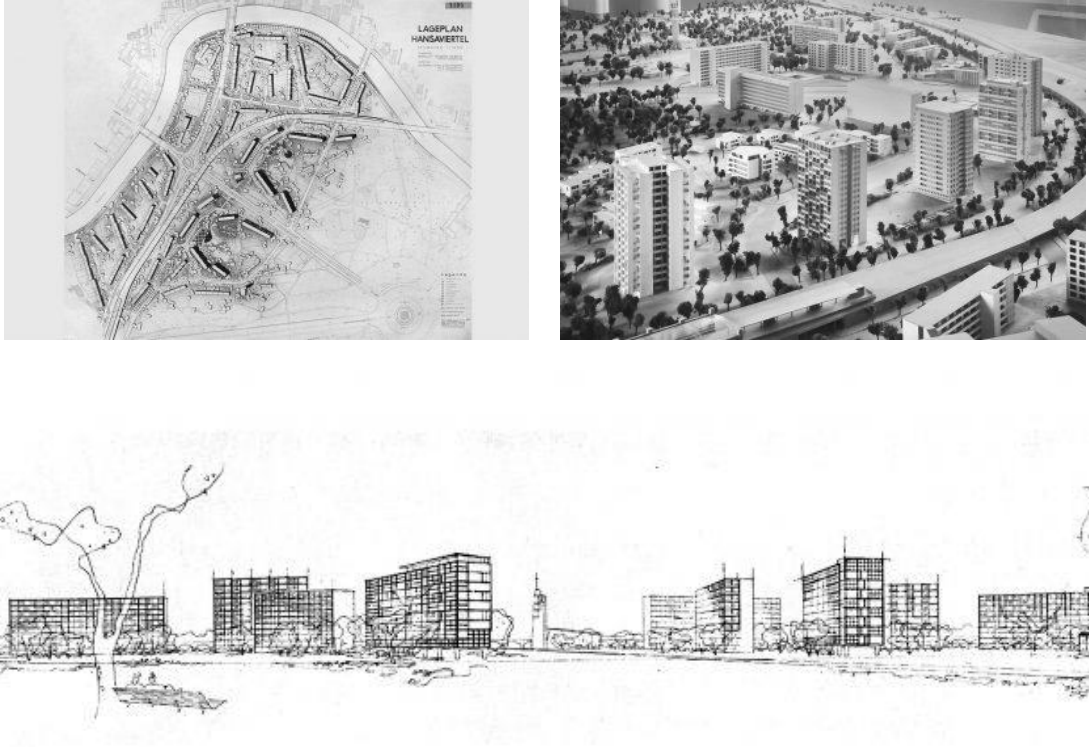
Hansaviertel kentsel gelişim projesi, eski yoğun ada yapısından kurtulmak ve açık yeşil alan içerisinde yapılardan oluşan yeni bir düzenleme oluşturmak için bölgenin yeniden imarının eski yoğun ada yapısından bağımsız olması gerektiği

fikirlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Farschi, 2019) (Şekil 3.11). Bu fikirler dolayısıyla yeniden imar sürecinde, geleneksel yoğun ada yapısının aksine, geniş açık yeşil alanlar içinde yeni yerleşim birimlerini barındıracak bir düzenleme benimsenmektedir. Hansaviertel projesi, sadece fiziksel bir dönüşümü değil, aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini artırmayı ve kullanıcılarına daha açık, yeşil bir çevre sunmayı hedeflemektedir. Bu anlayış hem estetik bir değişiklik sağlayıp hem de bölgedeki toplumsal etkileşimi teşvik ederek, doğayla daha yakın bir ilişki kurma imkânı sunmaktadır. Ayrıca, eski ada yapısından bağımsız olarak konumlandırılan binalar, modernizmin minimalist çizgilerini benimseyerek, dönemin mimari anlayışına da önemli bir katkı sunmaktadır.



Şekil 3.11 : Interbau 1957 Öncesi Arazi Planı ve Interbau 1957 Sonrası Arazi Planı
[34]

Hansaviertel, içerdiği yapılar ile dönemin fonksiyonalist, minimalist ve geometrik tasarım prensiplerini yansıtmaktadır (Şekil 3.12). Bu bölge, mimarlığın klasik tasarım anlayışından uzaklaşıp çağdaş estetik ve fonksiyonel gereksinimlere odaklandığı bir dönemin sonucu olarak gelişmektedir. Düz çizgiler, geometrik formlar ve cephe düzeni modern mimarinin karakteristik unsurlarındandır. Minimalist tasarım anlayışıyla oluşturulan yapılarda, gereksiz süslemelere yer verilmeyerek işlevsellik ve sadelik amaçlanmaktadır. Berlin'in savaş ile sekteye uğratılan mimari dokusunu yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir platform olarak Interbau sergisi, Berlin'e uluslararası bir bakış açısı getirerek kentin kültürel zenginliğini artırmaktadır.



Şekil 3.12: Gerhard Jobst ve Willy Kreuer tarafından hazırlanan Hansaviertel Yerleşim Planı, Maketi ve İzometrik Çizimi [34]

Hansaviertel yerleşimi, sadece mimari açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik düşünceleri de yansıtmaktadır. Yerleşim, savaş sonrası dönemin yıkıma uğramış kent dokusunu aşma ve modern konutlarla sürdürülebilir bir kentsel yaşam alanı oluşturma amacı taşımaktadır. Hansaviertel, sadece savaşın yıkıcı etkilerine karşı bir cevap olarak değil aynı zamanda Stalinallee'ye karşı da bir cevap niteliğindedir. Hansaviertel, modern mimarinin ve savaş sonrası dönemin kentsel tasarım anlayışının önemli bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu yerleşim hem mimari çeşitliliği hem de sosyal ve kültürel öğeleri birleştirerek savaş sonrası Berlin'inin yeniden canlanma sürecine önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Aynı dönemde Kaiser Wilhelm Kilisesi savaş sonrası dönemde orijinal haliyle değil, bunun yerine, kilisenin yanına yeni bir kilise ve anıt ek bina inşa edilerek yenilenmiştir. Yeni eklenen binada modernist bir tasarım kullanılmıştır. Bu yaklaşım, savaşın yıkıcı etkilerine karşı verilen bir yanıt olarak görülebilir.

Savaş Sonrası Yapılanma



Savaşın Yol Açtığı Tahribat



1952

Stalinallee

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [33,34]

Frankfurter Tor

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [37]

1953

Hansaviertel yerleşimi

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [38,33]

1957

Walter Gropius konut yapısı

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [33]

Pierre Vago konut yapısı

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [33]

Egon Eiermann konut yapısı

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [33]

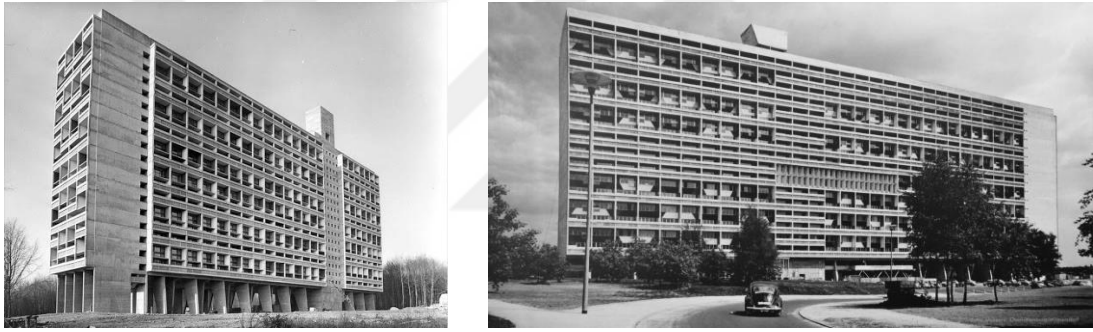
Kaiser Wilhelm Anıt Kilisesi

Yaklaşım: Koruma, Yeniden yapım

Kaynak: [39,40]

Şekil 3.13: Berlin 1950-1960 Yılları Arası Örnek İnceleme

1957 Interbau kapsamında, Le Corbusier'in Marsilya'daki konut bloğunu temel alan tasarımı Berlin'de de inşa edilmiştir (Şekil 3.14). 530 daireden oluşan yaklaşık 2000 kişinin yaşaması öngörülen “dikey kent”, Hansaviertel bölgesindeki yapılara oranla daha geniş alan gerektirdiği için Hansaviertel'den uzakta Charlottenburg bölgesinde inşa edilmiştir (Eskinazi, 2008). II. Dünya Savaşı sonrası konut krizine modern ve işlevsel çözüm arayışları için tasarlanan Unite d'Habitation, insanların günlük gereksinimlerini karşılayabildiği “dikey bahçe kenti” kavramıyla bütünleşen sosyal bir yaşam alanı olmuştur (Kroll, 2010). Brüt beton kullanımı, konut bloğunda eşitlik ilkesine dayanan standart birimler ve mekânsal kurgu yaklaşımları ile savaş sonrası dönemde modern yapı örneklerinden biridir (Karabey, 2019; Kroll, 2010). Bu girişim ile savaş sonrası dönemde Berlin'de inşa edilen toplu konut yerleşimleri de Le Corbusier önderliğindeki CIAM ilkelerinin oluşturduğu altlık ile tasarlanmıştır.



Şekil 3.14: Le Corbusier'in Berlin'deki Konut Bloğu, 1957-1959 [41,42]

1961-1989 yılları arası, sosyal yapılanma planlamaları açısından kentlerin biçimlendirilmesini içeren dönemlerdendir (Eriş ve Say Özer, 2016). Savaş sonrası birçok yapının hasar görmesiyle kentsel sürekliliğini kaybeden kent, 1961 yılında Berlin Duvarı'nın örülmesiyle fiziksel sürekliliğini de kaybetmiştir (Ulubay ve Önal, 2020). Kentin Batı ve Doğu Berlin olarak ayrılması politik yapılanmanın yanı sıra mimari yapılanma yaklaşımlarını da etkileyen bir olgu durumundadır. Fiziksel bölünmenin yaşanmasından çok daha önce başlayan bu kutuplu durum, politik yapılanmanın kent üzerindeki etkisini gösterir niteliktedir. Kentsel biçimleniş ve tasarım açısından ortaklıklar barındıran Batı ve Doğu Berlin'den, Batı Berlin'de, savaş sırasındaki tahribattan az hasarla kurtulan apartman yapılarının sağlam kalan alçı

süslemeleri çıkarılarak eski özenli cephe etkisi silinirken; Doğu Berlin'de, şehir merkezindeki konut yapılanmaları yıkılarak Sovyet mimari anlayışıyla biçimlendirilen büyük bulvarlara ve kamusal alanlara yer açılmıştır (Whyte, 2012). Bu durum eski binaların yok edilmesiyle sonuçlanan *yıkım-yeniden yapım* anlayışıyla biçimlenen yeni yapılanmaları ortaya çıkarmaktadır.

Kentsel çevrede yüksek yoğunluklu ve yüksek katlı binaların inşası ile, yaşanan konut sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır (Whyte, 2012). Doğu ve Batı Berlin olarak ikiye ayrılan kent, batıda Märkisches Viertel, Falkenhagener Feld ve Gropiusstadt; doğuda Marzahn, Hellersdorf ve Hohenschönhausen toplu konut yerleşmeleri, kendi kendine yetebilen mahalle birimleri olarak tasarlanarak nüfusun büyük çoğunluğunun konut ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Hess ve ark., 2020) (Şekil 3.15). Bu inşalar yapılırken eski yapılar yok edilerek savaşın neden olduğu yıkımdan daha yoğun bir yıkım gerçekleştirilmiştir (Arın, 2003). Batı ve Doğu Berlin arasındaki farklı mahallelerde uygulanan bu yerleşimler, her iki bölgede de toplu konut yerleşimleri ve öz-yeterli mahalle birimleri oluşturarak geniş bir nüfus kesimine hitap etmeyi amaçlamıştır. Özellikle Batı Berlin'deki Märkisches Viertel ve Doğu Berlin'deki Marzahn örnekleri, modernizmin işlevsellik ağırlıklı tasarım prensipleriyle inşa edilmiş ve konut krizine yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu süreçte eski yapıların yerine yenilerinin inşa edilmesi, kentsel dönüşümün radikal bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Yıkımın, savaş sonrası döneminin yıkıcı etkilerine ek olarak, kentsel planlama stratejilerinde de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, Berlin'in savaş sonrası dönemdeki mimari ve kentsel dönüşüm süreçlerini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır.



Şekil 3.15: II. Dünya Savaşı Sonrası Berlin'de Toplu Konut Yerleşmeleri (Hess ve ark., 2020)

Modern mimarlık anlayışının yansıtıldığı 17.000 konutlu Gropiusstad ve 16.000 konutlu Märkisches Viertel yerleşimi Batı Berlin'in çeperlerinde; yine yoğun bir konut üretimi içeren Hohenschönhausen Doğu Berlin'in çeperlerinde oluşturulan yaşam alanlarındandır (Arın, 2003).

Unite d'Habitation'ın yanı sıra 1977 yılında mimar Jürgen Sawade tarafından tasarlanan Pallasseum konut yapısı da dönemin sosyal konut ihtiyacına yönelik olarak tasarlanmıştır.

Büyük konut yerleşimleri, kentsel planlama ve mimari açıdan büyük ölçekli müdahaleleri temsil ederken, aynı zamanda dönemin toplumsal konut taleplerine yanıt verme çabalarını da yansıtmaktadır. Bu projeler, modernizm ve sosyal konut politikalarının etkisi altında, kentsel dönüşüm ve konut ihtiyacını karşılama amacıyla gerçekleştirilen önemli girişimler olarak değerlendirilebilmektedir.

Savaş Sonrası Yapılanma



1962

Gropiusstadt

Yaklaşım: Yeni yapılanma
Kaynak: [43]



1963

Märkisches Viertel

Yaklaşım: Yeni yapılanma
Kaynak: [44]



1972

Block-270

Yaklaşım: Yeni yapılanma
Kaynak: [45]



1975

Hohenschönhausen

Yaklaşım: Yeni yapılanma
Kaynak: [46]



1977

Pallasium Konut Yapısı

Yaklaşım: Yeni yapılanma
Kaynak: [47]

Şekil 3.16: Berlin 1960-1980 Arası Örnek İnceleme

1990'ların sonunda Berlin, Soğuk Savaş döneminin sonunu simgeleyen Duvar'ın yıkılmasıyla bir birleşim yaşamış, bu birleşme yeni Almanya'nın doğuşunun sembolü olmuştur. Bu dönemde şehrin kentsel dokusu yeniden şekillenmiş, Duvar'ın arkasında kalan Doğu Berlin bölgeleri yıkımdan sonra yeniden inşa sürecine girmiş ve Batı Berlin ile entegrasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Bu dönemde savaş hasarlı yapılar yenilenerek ve yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmıştır. Savaş sırasında hasar gören yapılardan Alman Parlamento Binası, eklemlenen cam kubbesi ile yenilikçi malzeme kullanımını desteklemekte, gün ışığı geçirgenliğiyle ekolojik bir yaklaşım sunmakta aynı zamanda yönetimde şeffaflığı simgelemektedir (Başaran Uysal, 2019).

Bugün Berlin kenti, yıkılan Duvar'ın kalıntılarının sergi alanı, savaş anıtı olarak korunan yapıları ve II. Dünya Savaşı'nın izlerini taşıyan müzeleri ile savaş turizmine hizmet eder bir konumda bulunmaktadır. Kent bu anlamda savaşın izlerini taşıyan birçok bina ve anıtı, modern mimari ve gündelik yaşamla harmanlamıştır. Bunun yanı sıra, kentteki yeşil alanlar ve parklar da savaş sonrası dönemin sembolleri olarak, savaşın yıkıcı etkilerine karşı umut ve yeniden doğuş mesajı verir nitelikte varlığını sürdürmektedir.

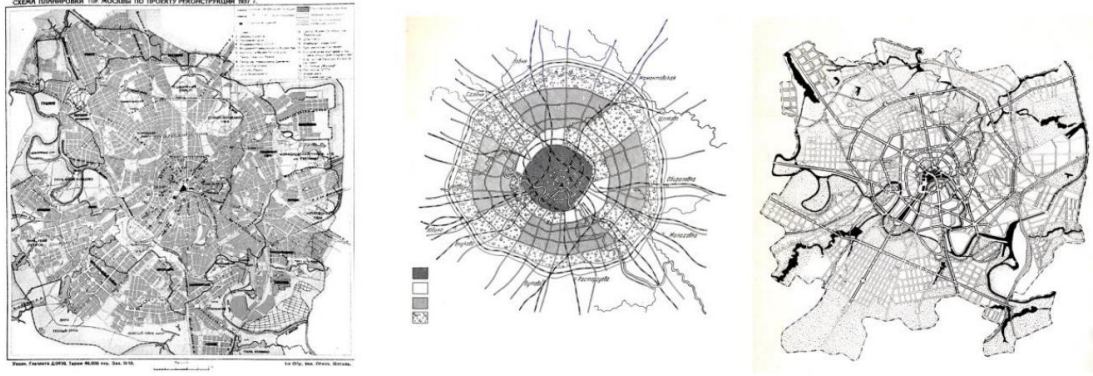
3.2. Moskova Örneği

Moskova, Rusya Federasyonu'nun başkenti ve en büyük kentidir. Orta Rusya'da, Moskova Nehri'nin kuzeybatısında yer almakta, bugün yaşayan 10 milyonun üzerinde insan ile Rusya'nın en kalabalık kenti ve politik, kültürel ve ekonomi merkezidir [48]. Tarih boyunca farklı siyasi ve ekonomik sistemlere ev sahipliği yaparak bu dönemlere özgü önemli değişimleri yaşamış bir kenttir.

Moskova Kentsel Gelişimi

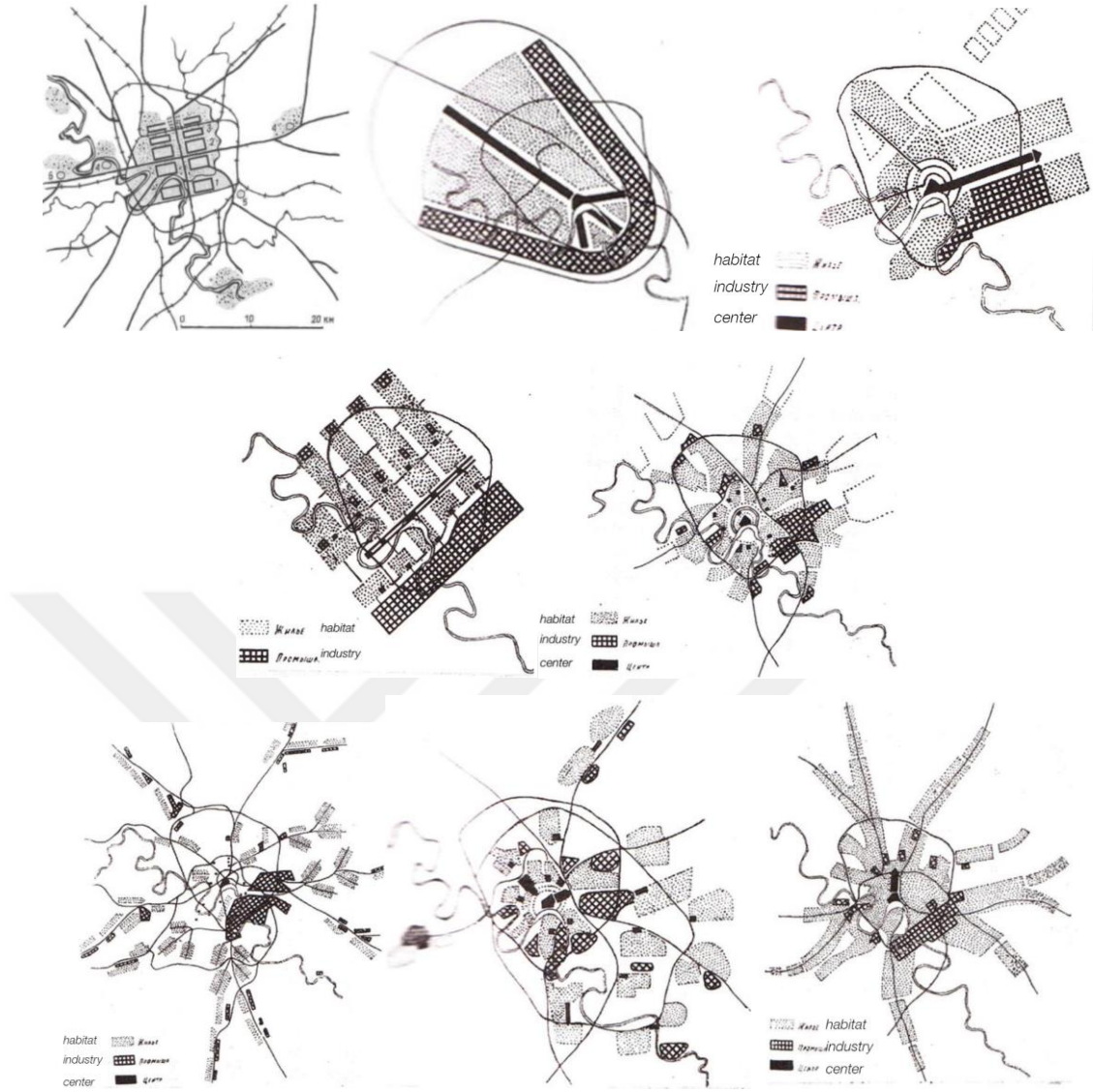
20. yüzyılda Moskova'nın, idari, siyasi ve ekonomik gücün merkezi haline gelmesi, Moskova'yı ülkenin medeniyet modelinin belirleyici unsurlarından biri haline getirmiştir (Rudolph ve Brade, 2005). 1930'larda Stalinist sanayileşmenin yol açtığı nüfus artışı, Moskova'nın büyüme ve kentleşme sürecini hızlandırarak mevcut konut ve altyapı gelişiminin yetersizliğini ortaya çıkarmıştır (Rudolph ve Brade,

2005). Nüfusun kontrolsüz artması kentin sistematik bütünlüğünü bozarak kapsamlı planlama gerekliliğinin önünü açmıştır (Şekil 3.17).



Şekil 3.17: Moskova Planı (19. yy. sonu); Büyük Moskova Planı (1925); Moskova 1938 Master Planı (Smirnova, 2016).

1930’da Moskova kentinin yenilenmesi için bir yarışma ilan edilerek kentsel organizasyonun yeniden düzenlenmesine yönelik girişimde bulunulmuştur. Green City adıyla tanıtılan yarışma ile, mevcut kent organizasyonunun kolektif yaşam biçimleri etrafında yeniden kurulması amaçlanmıştır (Bulanova ve Doevendans, 2014). Yarışmanın sonunda kentin biçimlenişinde iki temel yaklaşım dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki ‘‘urbanist’’ yaklaşım, sınırlı bir alan içinde tanımlanan kolektif yerleşimleri benimserken, diğeri ‘‘desurbanist’’ yaklaşım bireysel yaşam alanlarının ulaşım hatları boyunca dağıldığı doğrusal yerleşimleri benimsemektedir (Vigano, 2019) (Şekil 3.18). Le Corbusier’in ve Urbanist yaklaşımın ağır bastığı yarışmada Corbusier, kent içindeki yoğun yerleşimlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşantının tek çözümü olduğunu savunmaktadır (Vigano, 2019). Bu yaklaşım ilerleyen dönemlerde birçok kentin biçimlenişinde temel alınan modernist ve devrimsel bir ilke olarak yeni yapılanmaların da odak noktasını oluşturmaktadır.



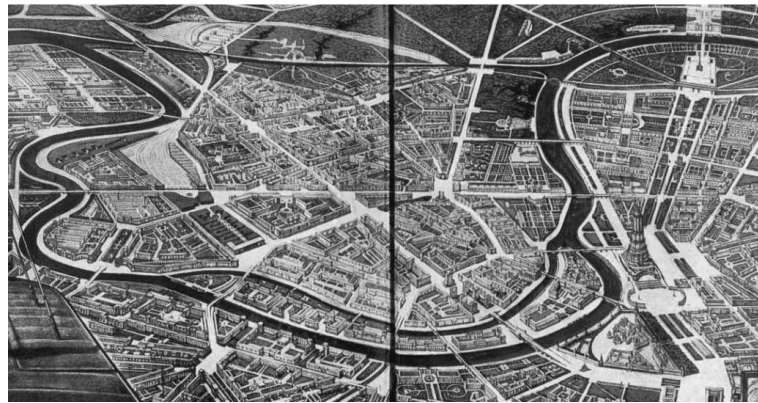
Şekil 3.18: (Soldan sağa sırasıyla) Le Corbusier, Ladovsky, Krutok, WOPRA, Kurt Meyer, Ernst May, Hannes Meyer ve Krasin Tarafından Hazırlanan Projeler (Bulanova ve Doevendans, 2014)

1935 Moskova Planı, kentsel yenileme projelerinin en kapsamlı olanlarındandır. Bu plan Sovyet kent politikasının temel öğelerinden olup, Stalinist anlayışın izlerini barındırmaktadır (Hausladen, 1985). Bu izler neoklasik yapılanma ve geniş bulvar tasarımları olarak gözlemlenebilmektedir. 1935 Moskova Planı, Sovyet kentlerindeki kontrolsüz ve sürekli büyüme sorununun çözümüne yönelik atılan adımlardan biri olarak görülmektedir (Hausladen, 1985) (Şekil 3.19 ve Şekil 3.20). Smirnova'ya (2016) göre 1935 planı ile amaçlanan yeni bir kent inşa etme girişi, kent için daha önceden önerilen plansal varlığa saygı duyularak

gerçekleştirmiştir. Bu hassas yapılanmaya nispeten bu plan, II. Dünya Savaşı nedeni ile amaçlarına tam oranda ulaşamamıştır (Hausladen, 1985). Moskova birçok kez kentsel yeniden planlama eylemlerinin öznesi olmuş, ancak biçimlenişini büyük oranda 1960’larda kent çeperlerindeki ve kent içi bölgelerdeki yüksek yoğunluklu konut yapıları ile kazanmıştır (Rudolph ve Brade, 2005). Bu duruma II. Dünya Savaşı’nın kent üzerindeki etkisinin yol açtığı söylenebilmektedir.



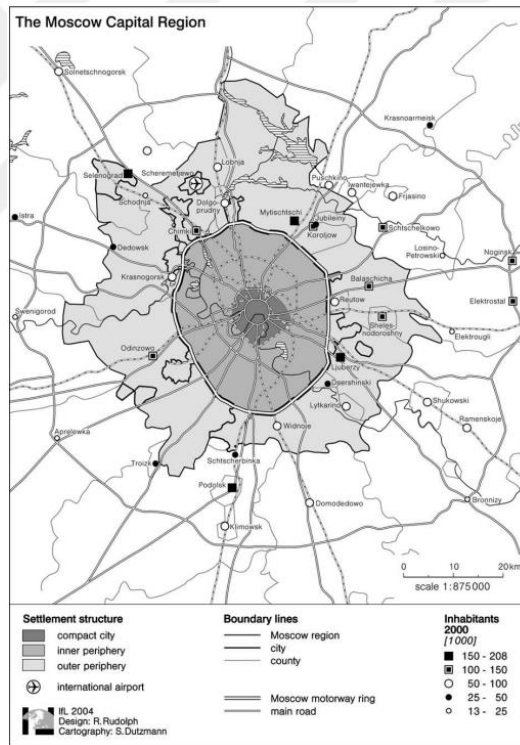
Şekil 3.19: Moskova 1935 Master Planı (Bulanova ve Doevendans, 2014)



Şekil 3.20: Moskova 1935 Master Planı Üç boyutlu Görünümü (Dmitrieva, 2006)

Moskova kentsel yapılanması uzun bir süreç boyunca gelişen, eş merkezli bölgelerden oluşan bir kentsel büyüme örneğidir (Rudolph ve Brade, 2005) (Şekil 3.21). Kentsel büyümenin katmanları dört temel bölgeye ayrılmaktadır:

- ‘Bahçe halkası’ olarak tanımlanan kentin iç çevre yolunu yönetim merkezi ile birleştiren **“kent merkezi”**,
- Tüm kent merkezini ve idari yapılanmaları içeren, çoğunluğu 1940 öncesine dayanan yoğun inşa alanlarından oluşan, **“kompakt kent”**,
- Endüstriyel kullanım, ulaşım altyapısı ve karma kullanımların yer aldığı, yüksek yoğunluklu yerleşimlerin bulunduğu, **“iç çevre”**,
- Mevcut idari sınırın hatlarını çizen, 1960’larda çevrelenen otoyol ile kentsel gelişiminin sınırlarının belirlendiği, **“dış çevre”** (Rudolph ve Brade, 2005).



Şekil 3.21: Moskova Kent İçi Alt Bölgelerin Şeması (Rudolph ve Brade, 2005).

Bu planlama savaş sonrası dönemde Moskova'nın kent planlamasına yönelik geliştirdiği stratejilerin temelini oluşturmaktadır.

II. Dünya Savaşı Sonrası Moskova'da Mimari Yaklaşımlar

SSCB'nin savaşa girmesiyle başlayan Alman-Sovyet mücadelesi bu sefer karşılıklı kentlerde yıkımlara yol açmıştır. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu Berlin ve Moskova kentleri en fazla tahribata uğrayan kentlerden olmuştur. Berlin'de savaş sonrası yıkım-yeniden yapım anlayışı izlenirken, Moskova'da daha savaş yıllarında başlayan koruma temelli bir anlayış izlenmiştir. Savaş yıllarında tarihi ve simgesel yapıların korunması için özel bir çaba içerisinde bulunan Moskova kenti, yaşadığı dönemsel anıların izleri ile II. Dünya Savaşı'nın izlerini de barındırmaktadır.

Çarlık, sosyalist ve kapitalist dönem olmak üzere üç farklı rejim değişikliği ile toplumsal bir değişim sürecinin etkileriyle dönüşüme uğrayan Moskova kenti, dönemsel dönüşümün yanı sıra sosyalist dönemde II. Dünya Savaşı'nın kentte meydana getirdiği ağır tahribat ile de yeni bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir (Azizzade Jular, 2015). Çarlık dönemi boyunca Rus kültürünün ve geleneklerinin belirgin bir simgesi haline gelen Moskova, Kremlin gibi kentteki diğer tarihi yapılar açısından önemli bir mimari mirasa sahiptir.

Sovyetler Birliği'nin başkenti olduğu dönemde Moskova, sosyalist ideolojinin etkisi altında büyük bir dönüşüme uğrayarak, devasa yapılar ve geniş caddelerle kentin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Daha savaş öncesi dönemde etkin olan Stalinist mimarlık, devletin gücünü göstermek için bir araç olarak kullanılarak yeni şehirler kurma üzerine bir anlayışla biçimlenmiştir (Karabaş, 2008). Sovyet mimarlığının bu dönemdeki etkisi, sadece görsel bir ifade değil aynı zamanda ideolojik bir anlam taşımaktadır. Devletin gücünü vurgulamak, ideolojik değerleri yansıtmak ve halk arasında bir birlik hissi oluşturmak amacıyla kullanılan bu ideoloji, Moskova'nın ana arterlerini ve önemli noktalarını tasarlamada belirleyici olmaktadır. Sovyetler Sarayı projesi, bu ideolojik çerçeveyi yansıtan önemli bir örnektir. Sovyetler Sarayı Yarışması, Moskova'nın yeniden inşası çerçevesinde düzenlenmekte ve büyük bir mimari yarışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Sovyetler Sarayı Yarışması etrafında şekillenen mimari gelişmeler, *“Moskova'nın yeniden inşa edilmesi, Moskova Kanalı ve Moskova Metrosu”* projeleri ile de gelişme göstermiştir (Karabaş, 2008). Bu gelişmeler kentin modernleşmesi ve sanayileşmesi açısından önemli adımları simgelemektedir. 1937 yılında Sovyetler Sarayı'nın yapımına başlanmış

ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle proje tamamlanamamıştır (Velibeyoğlu, 2018). Sovyetler Sarayı'nın tamamlanamamış olması, II. Dünya Savaşı sırasında değişen öncelikler ve kaynak yetersizliğinin sonucudur. Savaş sırasında yapının çelik iskeleti sökülerek tank yapımında kullanılmıştır (Baytekin, 2014). Bu durum, savaşın inşaat projeleri üzerindeki etkisini ve önceliklerin nasıl değiştiğini göstermektedir.

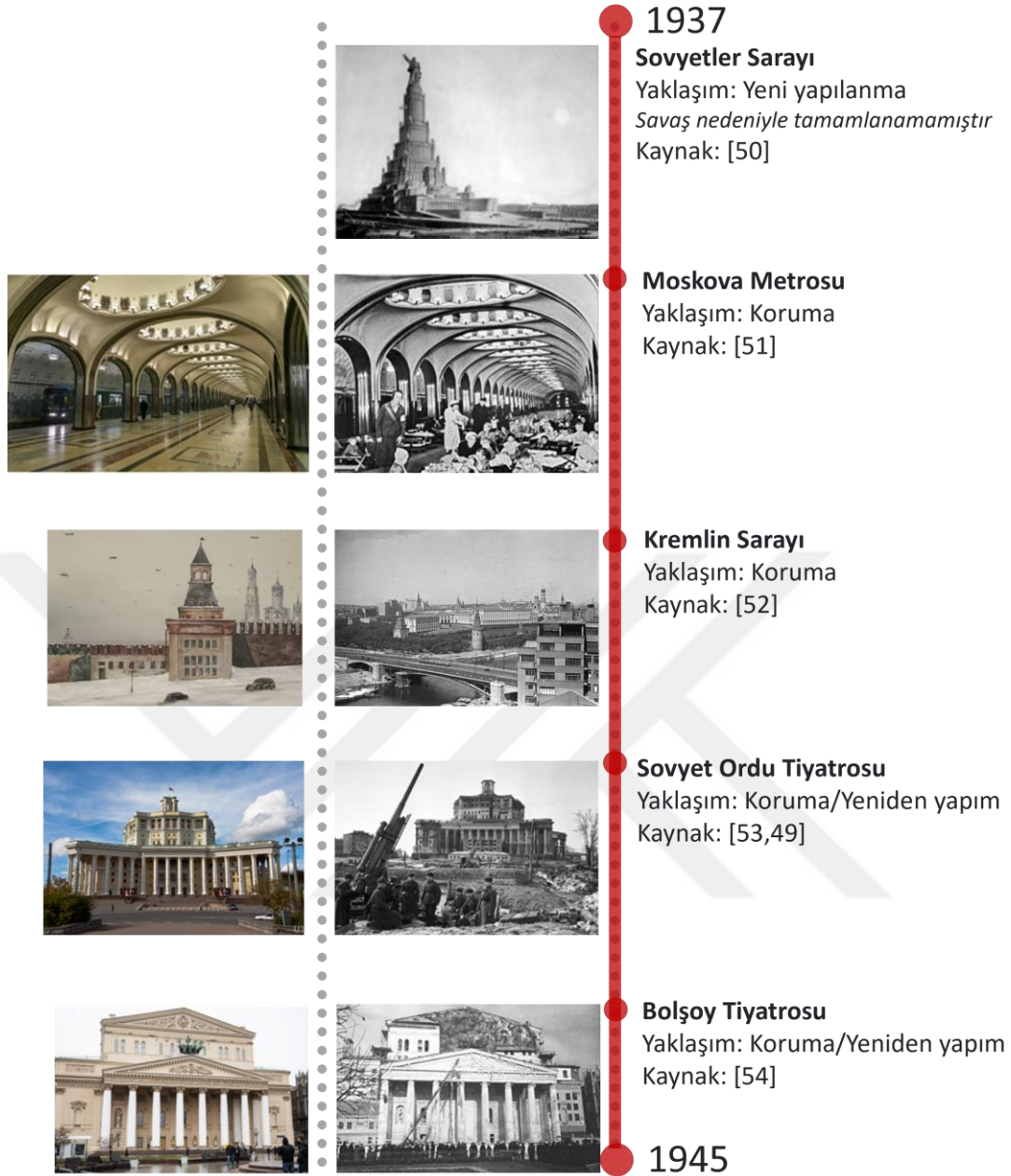
Savaş yıllarında Moskova metrosu sığınak olarak kullanılırken, konut yakınlarına barikatlar kurulmuş; kent merkezindeki köprüler, fabrikalar, Kremlin Sarayı ve Bolşoy Tiyatrosu hava saldırılarına karşı korunmak için kamufle edilmiştir (Russia Beyond a, 2019; Sputniknews, 2019). Sivil halkın güvenliğini sağlamak ve kritik noktaları korumak adına çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bolşoy Tiyatrosu apartman görünümünde kaplanarak saldırılardan korunmaya çalışılsa da 1941 yıllarının sonuna doğru ciddi şekilde hasar almış ancak iki yıl içinde onarılarak 1943 yılında tiyatro oyunları sergilenmeye devam etmiş, sonrasında restorasyon çalışmaları ile Moskova kentinin hafızasında yer edinmeye devam edebilmiştir (Russia Beyond a, 2019). Alınan önlemler ile, Moskova'nın politik ve kültürel merkezinin savaşın etkilerinden en az şekilde etkilenmesi amaçlanmaktadır. Bolşoy Tiyatrosu'nun savaş sonrası onarımları, Moskova'nın direncini ve kültürel canlılığını simgeler niteliktedir. Bu süreç, Moskova'nın tarihî belleği koruma mücadelesine ışık tutmaktadır (Şekil 3.23).

1941 yılında Kremlin Sarayı'nın korunması için mimar Boris Iofan tarafından hazırlanan proje ile, kule ve cepheler Moskova konut yapılaşmasından ayırt edilemeyecek şekilde farklı renkler kullanılarak boyanmış, Kremlin bahçeleri çatı görünümünde boyanan çadırlar ile gizlenmiştir (Russia Beyond b, 2019) (Şekil 3.22). Bu dönemde uygulanan mimari koruma stratejileri hem yapının fiziksel bütünlüğünü hem de kentin sembolik ve kültürel değerlerini korumayı hedeflemektedir. Boyama işlemleri ve bahçelerin çadırlarla gizlenmesi, yapıya zarar verilmeden hava saldırılarından korunmayı sağlamıştır. Bu koruma yöntemiyle Kremlin, Moskova'nın simge yapılarından olma özelliğini günümüze kadar koruyabilmiştir. Bu önlemler, sadece mimari mirası korumakla kalmamış, aynı zamanda Moskova'nın tarihî ve kültürel kimliğini de muhafaza etmiştir.



Şekil 3.22: Kremlin Sarayı'nın II. Dünya Savaşı Saldırılarından Korunması İçin Boris Iofan Tarafından Hazırlanan Proje [49]

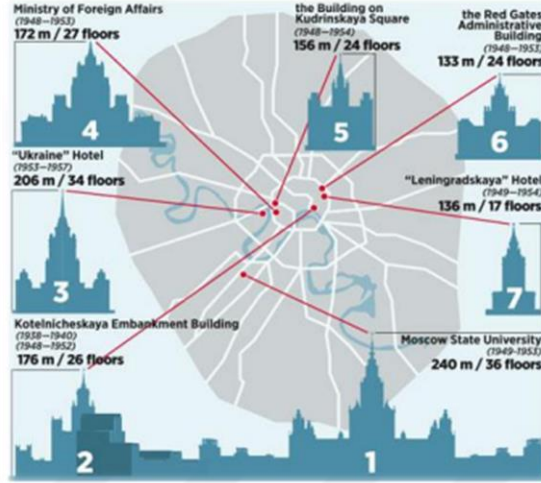
Savaşın sonunda SSCB'de yirmi beş milyon insanı etkileyecek şekilde altı milyon yapı zarar görmüştür (İrs, 2019). Savaş sonrası dönemde mimarlık, Moskova'daki Leninsky Bölgesi ve bazı diğer bölgelerde konut ve ofis projelerine öncelik vermek, alt yapı projelerini geliştirmek, küçük kentlerde savaş sonrası yapılaşmayı sağlamak, konut krizine düşük bütçeli çözümler üretmek ve yeni kentler oluşturmak amacıyla gelişim göstermiştir (Karabaş, 2008).



Şekil 3.23: Moskova 1940-1950 Arası İnceleme

1947-1955 yılları arasında inşa edilen Moskova'nın simge yapıları Yedi Kız Kardeş ile Moskova silueti gökdelenlerle süslenerek Stalin'in hayali gerçekleştirilmiştir (Karabaş, 2008) (Şekil 3.24). Sovyet mimarisinin bu dönemdeki ihtişam ve gösteriş anlayışı Moskova Devlet Üniversitesi, Ukrayna Otel, Kudrinskaya Meydanı Binası, Kızıl Geçit Yönetim Binası, Kotelnicheskaya Binası, Dışişleri Bakanlığı Binası ve Leningradskaya Otel yapıları ile simgelenmiştir (Şekil 3.25). Rus Ortodoks katedrallerinin hiyerarşik görünümü ve "dikey mimari oluşum ilkeleri" ile

birleştirilen bir anlayışla, zafer ve güç göstergesi olarak Roma imparatorluğu ve orta çağ mimarisi izleri içeren bir biçimlenmenin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Tavi, 2020).



Şekil 3.24: 7 Kız Kardeş Yapılarının Moskova Kenti'ndeki Konumlanışı [55]

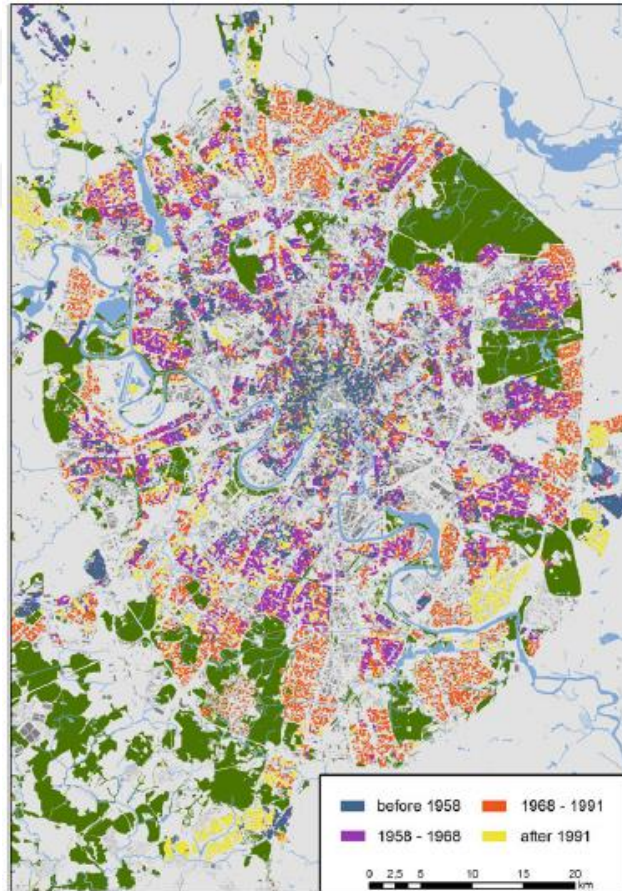


Şekil 3.25: Moskova Silüetinin Simge Yapıları, 7 Kız Kardeş (Velibeyoğlu, 2018)

1950'lerden sonra kamu yapıları ve Moskova Metro projeleri hariç, ihtişamlı mimari yerine karakterize edilmiş, yalın ve fonksiyonel bir mimari anlayış benimsenmiştir (Rubanenko, 1981, Hosking, 2011; Aktaran: Azizzade Jular, 2015).

Bu dönemdeki sosyal konut yerleşmeleri, savaş sonrası krizin etkilerini azaltma ve yaşanabilir mekanlar oluşturma amacını taşımaktadır. Bu anlayışla oluşturulan sosyal konut yerleşmeleri kendi içinde gereksinimlerini giderebilen mahalle birimi şeklinde ele alınarak, savaş krizinin etkilerine rağmen park ve yeşillikler içinde yaşanabilir mekanlar üretilmesi sağlamaktadır (Azizzade Jular, 2015). Bu sayede, Moskova'nın kentsel dokusu hem fonksiyonel hem de yaşanabilir ve sürdürülebilir bir boyut kazanmaktadır.

Savaş sonrasında konut krizine çözüm olarak yoğunluğu kent çeperinde olmak üzere sosyal konut yerleşimleri planlanarak; 1958-1968 yılları arasında Khrushchëvki (Kruşçevka) konut yerleşimleri, 1969–1990 yılları arasında Brezhnevki konut yerleşimleri ve 1990'dan sonra çevre ve yarı-çevre semtlerde yeni yerleşim birimleri inşa edilmiştir (Hess ve ark., 2020) (Şekil 3.26).



Şekil 3.26: Moskova’da II. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan konutlar (Andrey Medvedev, 2017; Aktaran: Hess ve ark., 2020)

Kruşçevka konut yapıları, konut üretim anlayışında standardizasyonun temel alındığı bir yaklaşım olarak biçimlenmektedir (Şekil 3.27). Dört veya beş katlı olarak merdiven etrafında düzenlenen bölümlerden oluşan ve her katta birkaç dairenin bulunduğu bu yapılar, Stalin döneminde halen barakalarda yaşayan işçileri hızlı ve basit bir şekilde yeni konutlara kavuşturma amacı taşımaktadır (Byrnes,2017). Her ne kadar konut sorununa çözüm getirdiği düşünülse de ilerleyen zamanlarda kentin tek düze yapılaşmasına neden olmuştur. 2017 yılında ‘*Moskova Kentindeki Konut Stokunun Yenilenmesine İlişkin Program*’ kapsamında bu konut yapılarının yıkılarak yenilenmesine karar verilmiştir (Zupan ve ark., 2021). Geliştirilen konut yenileme programı, kentteki kentsel dönüşümü hızlandırarak modern bir kent görünümü oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu oluşum, hızlı ve geniş ölçekli kentsel temizleme girişimleriyle sağlanarak, Batılı şehirlerdeki hassas yenileme projelerinin olumlu etkilerine karşı çıkarak ve hızlı ve etkili bir şekilde kentsel dönüşümü sergileyerek ilerici bir izlenim bırakmaya çalışmaktadır (Zupan ve ark., 2021). Bu programın Moskova'da uygulanması, kentin sembolik gücünün yüksek olmasını desteklemekte, dolayısıyla programın ülke genelinde yayılmasını teşvik etme ve başkentin ayrıcalıklarını diğer bölgelere genişletme amacını içermektedir (Zupan ve ark., 2021).



Şekil 3.27: Kruşçevka Konut Yapıları (Byrnes, 2017)

Mekân boyutları, cepheleri ve altyapısıyla modernlikten uzak olduğu düşünülen Kruşçevka konut yapılarının, yenilenmesine yönelik girişimlerin aslında

kentsel bir yıkıma yol açtığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir (Zupan ve ark., 2021). Bu örnekten yola çıkarak savaş sonrası kriz ortamında konut sorununa yönelik geliştirilen çözümün uzun vadede yeniden kentsel bir krize yol açtığını söylemek mümkün görünmektedir.

Aynı dönemde inşa edilen Lebed konutları, Brezhnevki konutları ve daire konut benzer yaklaşımla oluşturulan bir diğer örneklerdir. Yüksek yoğunluklu yerleşim tanımlayan bu konutlar, Kruşçevka'da olduğu gibi işlevsel biçimlenmenin örnekleridir (Şekil 3.28).



Şekil 3.28: Moskova 1950-1980 Arası Örnek İnceleme

1990'ların sonlarından itibaren kent, modern bir metropol haline gelerek ticari, finansal ve kültürel açıdan önemli bir merkez haline gelmiştir. Moskova'da, tarihi mirasın korunması ve restore edilmesine yönelik çabalar bu dönemde de devam etmiş, özellikle, Kremlin Sarayı ve Kızıl Meydan gibi tarihi bölgelerdeki yapılar özenle korunmuş ve günümüze ulaştırılmıştır.

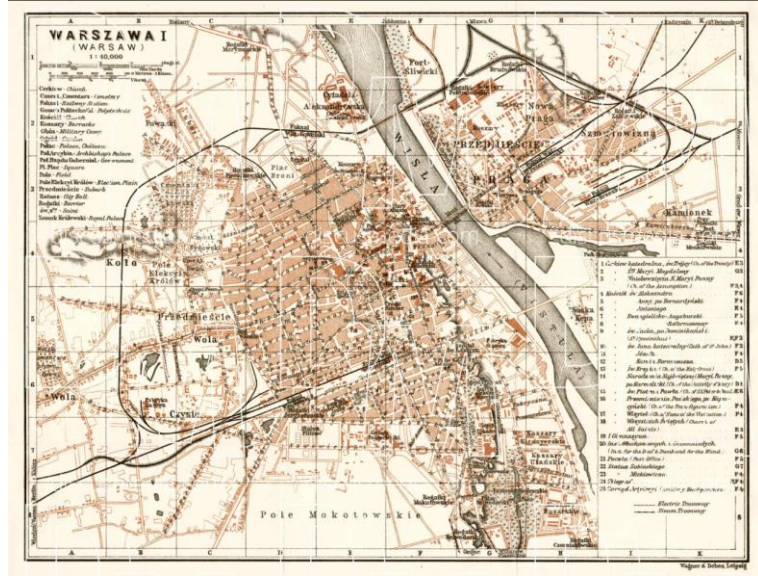
Günümüzde II. Dünya Savaşı'nın Moskova üzerindeki etkileri, kentin mimari ve kentsel dokusunda hâlâ hissedilmektedir. Savaş sırasında yaşanan yıkım ve savaş sonrası yeniden yapılanma süreci, Moskova'nın tarihi ve kültürel dokusunu derinden etkilemiştir. Savaşın izlerini, anıt yapıları, müzeler ve Moskova'nın sahip olduğu koruma anlayışıyla günümüze ulaşan yapılar üzerinden okumak mümkündür. Bu yönüyle geçmiş ve gelecek arasında bir köprü niteliğindeki mimarlık, mevcut konumunu korumaktadır.

3.3. Varşova Örneği

Tarihte birçok kez Prusya, Rusya ve Almanya gibi ülkeler tarafından yönetilen Varşova, 517,2 km yüzölçümüyle Polonya'nın en önemli ve en büyük kentidir (Fuhrmann, 2019). II. Dünya Savaşı'ndaki yıkıcı etkilere rağmen Varşova, demografik ve ekonomik açıdan direnç göstererek sürekli büyüme kaydetmiştir (Fuhrmann, 2019).

Varşova Kentsel Gelişimi

16. yüzyılın sonlarında Polonya'nın başkenti olarak belirlenen Varşova, 19. yüzyıl sonlarında ivme kazanmış, siyasi ve kültürel anlamda belirgin bir büyüme yaşamıştır (Sahebgharani, 2018) (Şekil 4.29). Kentin tarihi merkezi, Orta Çağ'dan kalma şehir surları içinde konumlanan Eski Kent'i ve bir asırdan fazla bir süre sonra eklenen Yeni Kent'i içermektedir (Sahebgharani, 2018). Varşova, siyaset ve kültür açısından Polonya'nın önemli bir merkezi olup, ülkenin Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kazandığı bağımsızlığın ardından sınırları genişlemiştir (Sahebgharani, 2018). Kent, 1925 yılında başlayan kentsel planlama projeleriyle hızlı bir gelişim göstermiş, 1930'da ilk Genel Kalkınma Planı hazırlanmıştır (Sahebgharani, 2018). Ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında kentin kentsel gelişimi sekteye uğramış, bu çalışmalar savaş sonrası dönemde değişikliğe uğrayarak devam etmiştir.



Şekil 3.29: 1914 Varşova Planı [57]

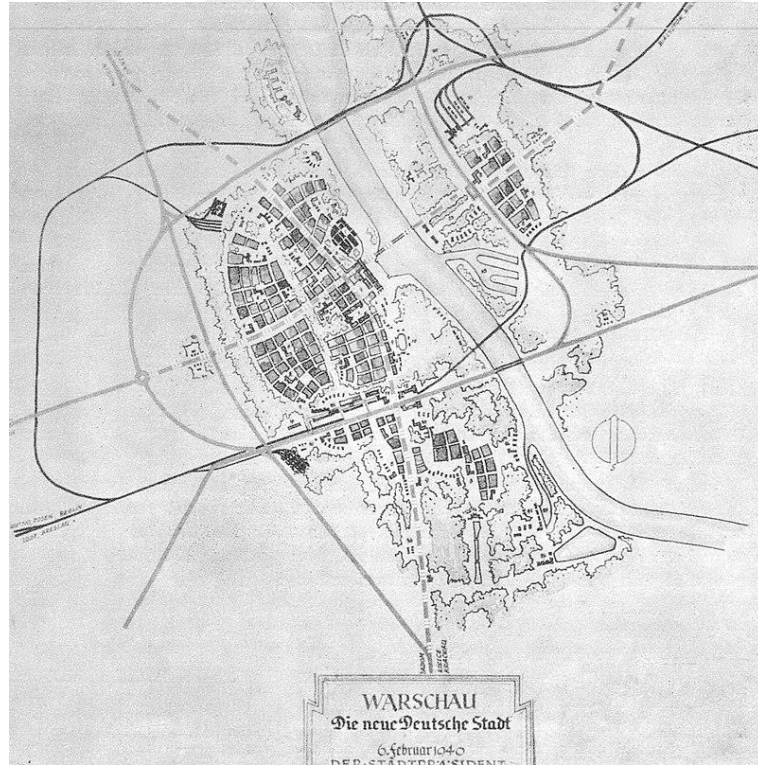
II. Dünya Savaşı Sonrası Varşova’da Mimari Yaklaşımlar

Polonya’nın işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı, Polonya kentlerinde büyük bir yıkıma yol açmıştır (Şekil 3.30). Adolf Hitler önderliğinde yeni Alman kentleri inşa etmenin potansiyel alanı olarak görülen Polonya’nın işgali dolayısıyla yakılıp yıkılan kentler, savaşın etkilerinin yanı sıra yıllarca sürecektir bir savaş krizi kaygısının da başlamasına neden olmuştur. 1919 yılında 1,3 milyon nüfuslu Polonya’nın en kalabalık kenti olan Varşova, çok büyük bir yıkıma uğramış, neredeyse tümüyle yok olmuştur (USHMM, t.y.).



Şekil 3.30: Varşova Kentinin Bombalanması, 1939 [58]

Hitler'in ideolojisine yönelik olarak Albert Speer ile hazırladığı yeni Alman kentleri için yeni planların yanı sıra Polonya'yı yerle bir ederek gerçekleştirmeyi hedeflediği farklı planlar da bulunmaktadır. Daha savaş öncesi dönemde Varşova için hazırlanan plan, mimarlığın yok etme ve var etme eylemleri arasındaki döngüde devrim içinde olduğunu gösterir. 1939 yılında Hitler'in isteği üzerine Varşova'ya gelerek kenti inceleyen iki Alman mimar Hubert Gross ve Otto Nurnberger, yıkım planlarının yanı sıra "*Die Neue Deutsche Stadt Warschau*" planı ile Varşova nüfusunu 130.000'e düşürerek öncekinden 10 kat daha küçük bir alanda yoğunlaştırmayı hedefleyen yeni Alman kenti tasarlamıştır (Utracka, 2019) (Şekil 3.31). Böylelikle yerle bir edilmesi planlanan kent, Nazi mimarlığının anıtsal ve otoriter etkilerinin yansıtılacağı potansiyel alan haline gelmektedir. İşgalin gerçekleşmesiyle, kentin dış bölgelerinde Yahudi nüfusun kötü şartlar altında yaşamaya mahkûm edildiği gettolar oluşturulmuştur. 1940'ta açılan Varşova gettosu, kentin nüfusunun yüzde 30'unu oluşturan 350 binden fazla Yahudi'den oluşan, kentin 2,4'lük yüzdesini oluşturan bir alanı kapsamaktadır (USHMM, t.y.). Sonuç olarak yapısal varlığı bozulan kent, sosyal yaşamın da tümünden etkilendiği yeni bir döngü içerisine girmektedir.



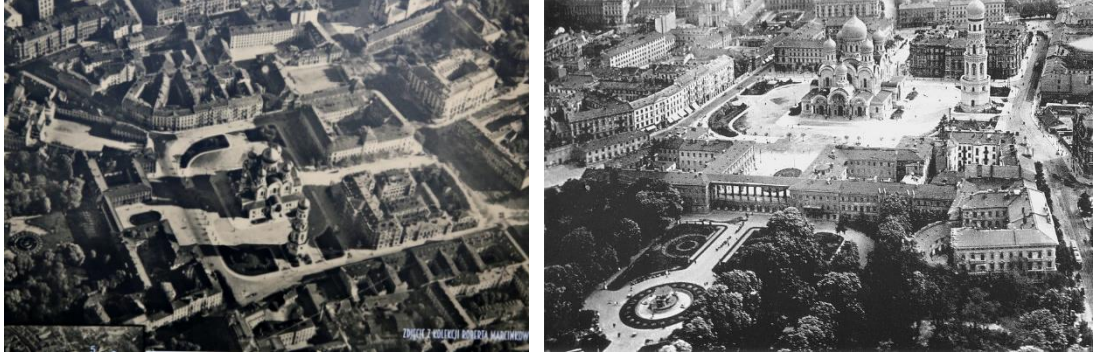
Şekil 3.31: Die Neue Deutsche Stadt Warschau Planı, 1939 [59]

SSCB'nin Varşova'ya girerek Alman işgaline son vermesiyle etkisini bir nebze kaybeden II. Dünya Savaşı, neredeyse tamamen yıkılmış ve sosyal açıdan çökmüş bir kenti geride bırakmıştır. Savaşın sonunda Varşova, fiziksel altyapısının tahrip olması, nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybetmesi ve sermaye kalitesinin bozulması nedenleriyle Avrupa'daki kültürel kimliğini kaybetmiştir (Dziemianowicz ve Szlachta, 2019). Planlı ve aşamalı olarak gerçekleştirilen eylemler ile Varşova'nın eski kent merkezi, banliyö bölgeleri ve simge yapıları ciddi bir şekilde hasar görmüştür (Utracka, 2019) (Şekil 3.32).

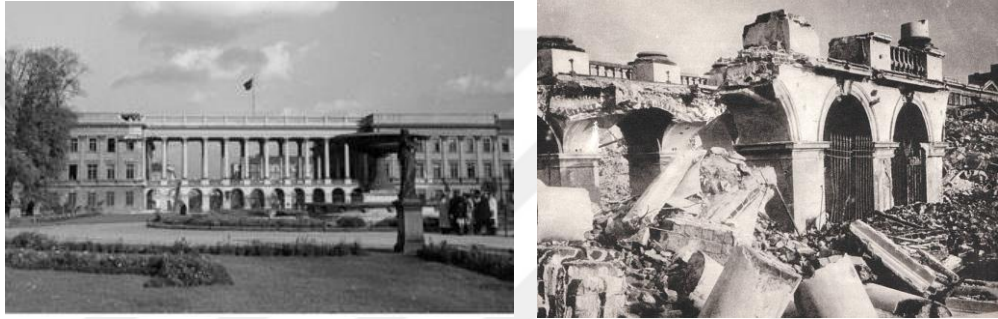


Şekil 3.32: Eski Kent Merkezi, 1945 [60]

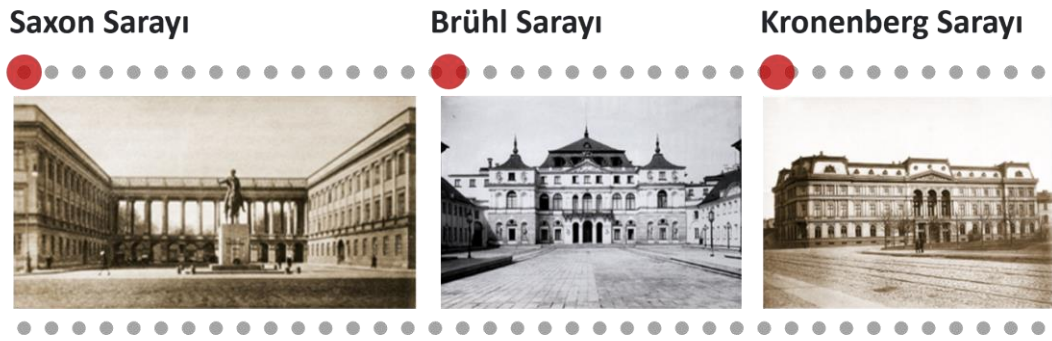
Avrupa'nın en kötü ve acı yıkımını yaşayan Varşova'da binaların %80'i harabe haline gelmiş, anıtların %90'ı, hastanelerin %80'i, okulların ve endüstriyel tesislerin %75'i yok olmuştur (Utracka, 2019). Varşova'nın eski kent merkezinin aldığı ciddi hasarların yanı sıra, kentin önemli kamusal alanlarından olan Sakson Bahçesi, Sakson meydanı ve çevre yapıları yıkılarak, kentin değerli mekanları yok edilmiştir (Şekil 3.33 ve Şekil 3.34). 17. yüzyılda yapımına başlanıp, 19. yüzyılda neoklasik tarzda eklemeler yapılan Sakson Sarayı, 17. yüzyılda barok tarzda inşa edilen Brühl Sarayı ve 19. yüzyılda inşa edilen Kronenberg Sarayı II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar alarak yıkılmıştır (Rataj, 2017) (Şekil 3.35).



Şekil 3.33: Sakson Meydanı (Utracka, 2019) ve St. Alexander Nevsky Katedrali'nin Havadan Görünümü [61]



Şekil 3.34: Sakson Sarayı'nın Savaş Öncesi Görünümü (Utracka, 2019) ve Savaş Sonrası Kalıntıları [62]



Şekil 3.35: Varşova'da II. Dünya Savaşı Nedeniyle Yıkılan Üç Saray Yapısı [63-65]

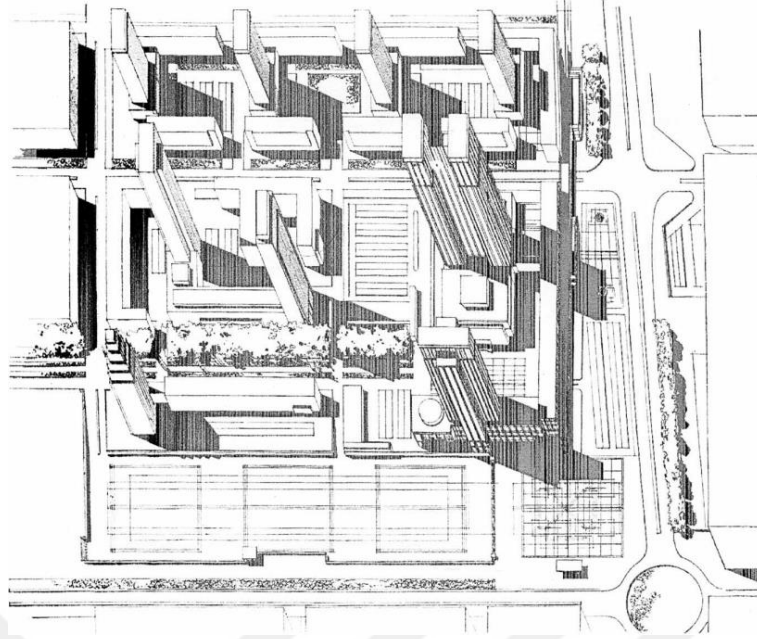
Büyük çoğunluğu savaşın son yıllarında olmak üzere yaklaşık %85'i yıkılan kentin yeni inşa çalışmaları kent sakinleri tarafından başlatılmış, yerel birimlerce

devam edilmiş; kent merkezindeki tarihi binaların aslına uygun olarak yeniden inşası UNESCO dünya mirası listesinde yerini almıştır (Sahebgharani, 2018).

Kentin tarihi öneme sahip yapıları, yeni Alman kentini oluşturma yolunda yerle bir edilmekten kurtulamamıştır. Kraliyet Kalesi (Zamek Królewski), Büyük Tiyatro (Teatr Wielki), St. Augustine Kilisesi (Kościół św. Augustyna w Warszawie) ve Ulusal Tiyatro (Teatr Narodowy) gibi yüzlerce tarihi bina ve kültürel mirasın anıtları çeşitli derecede yıkıma uğramıştır (Chorny, 2020). Tamamen yıkılan Kraliyet Kalesi ve Büyük Tiyatro ile ciddi hasar alan St. Augustine Kilisesi savaş sonrası dönemde restorasyon ve yeniden inşa çalışmaları ile günümüze kadar ulaşmıştır (Utracka, 2019).

Savaşın Almanya aleyhine evrilmesiyle henüz II. Dünya savaşı sona ermemişken yapılan Yalta Konferansı görüşmelerinde SSCB'nin Polonya üzerindeki hakimiyetine yönelik girişimlerin temeli atılmıştır. Bu hakimiyetin yeni inşa çalışmalarındaki temsili 1940'ların sonunda ancak kendini gösterebilmiştir (Åman, 2006). 1945-1955 yılları arası Batı etkisinin gözlemlenebildiği, çoğunluğunu sosyalist yaklaşımların oluşturduğu bir tarihi aralık niteliğindedir.

1948'de fikirsel yeniden inşa projelerinin birçoğunda savaş öncesi dönemde hâkim olan ulusal mimarlık akımına dönmüş, modernizm ilkelerini temel alan planlamalar yapılmıştır (Åman, 2006). Dikey olarak konumlandırılmış yapı bloklarından oluşan yüksek yoğunluklu yerleşim alanları öneri olarak sunulmuştur (Şekil 3.36).



Şekil 3.36: 1948 Varşova Merkezinin Yeniden İnşasına Yönelik Öneri Projelerinden Biri (Åman, 2006)

1949 yılında tam hakimiyeti eline alan SSCB kentin biçimlenmesinde etkin rol oynamaya başlamıştır. Varşova için ise hem siyasi-ekonomik alanlarda hem de bilim, kültür, sanat ve mimaride Batı'dan kopuş ve Sovyet Birliği'ne teslimiyet zorunlu bir gerçeklik haline gelmiştir (Åman, 2006). Stalin'in hakimiyeti dolayısıyla etkin ideoloji kentsel planlama sisteminde de etkin rol göstermiştir. Bu ideolojik biçimlenme mevcut ekonomik düzenin değişmesine ve arazi fiyatlarının-kiralarının artış göstermesine yol açmıştır (Dziemianowicz ve Szlachta, 2019). SSCB'nin etkin ideolojik anlayışını daha kolay yansıtabilmek adına giriştiği eylemler kentin planlama yaklaşımlarını etkilemektedir. 26 Ekim 1945 tarihinde kabul edilen kararname dolayısıyla SSCB kent merkezindeki arazilere el koyarak, mülkiyet ve kullanım hakkı edinmiştir (Dziemianowicz ve Szlachta, 2019). Bu durum,

- Kent merkezinde ve çeperlerinde işlevsel ve modern yapılanma örneklerinin oluşumunun gecikmesine,
- Siyasi izolasyonun mekânsal örneklerle yansımasına,
- Altyapı yetersizliği nedeni ile dış dünya bağlantısının ve ilişkilerinin eksikliğine yol açmıştır (Dziemianowicz ve Szlachta, 2019).

1949'da CIAM üyesi modernist mimar Bohdan Lachert'in Varşova Gettosu'nun kalıntıları üzerine yeni bir konut yerleşimi inşa etme girişimi, 'Sovyet Doktrini'nin katı kuralları dolayısıyla sınırlandırılarak gerçekleştirilmiştir [66]. Savaş sonrası yaşanan konut sorunu ve ekonomik sorunlar, zaman ve paradan tasarruf etme noktasında sınırlandırmaları gerekli kılmıştır. Yahudi mahallesinin enkazı üzerine inşa edilen yeni yerleşim, kentin savaşa karşı verdiği mücadelenin anıt göstergesi olarak kurgulanmıştır [67]. "Sovyet Doktrini'nin örgütlediği geniş bulvar biçimlenmesinin bir örneğini içeren Muranow yerleşimi, bulvar sınırında yüksek katlı, yanal sokaklara bağlanan kısımlarda ise alçak katlı yapılardan oluşmaktadır (Şekil 3.37). Yüksek katlı yapılar Sovyet ideolojisini ilk bakışta hissettirirken, alçak katlı yapılara ekleme yapılması gerekliliği duyulmaktadır. Bauhaus konseptinin izlerini barındırarak galeri evleri olarak kurgulanan alçak katlı yapılar, "Sosyal Gerçeklik" imajını yansıtmak adına süsleme, kabartma ve eklektik unsurlarla karakterize edilmektedir [68]. Muranow konutları tarihin, mimari ve ideoloji katmanlarını girift şekilde sunan bir örnek olarak varlığını sürdürmektedir.



Şekil 3.37: Muranow Konutları, 1949-1955 [68]

1950 yılında yapımına başlanan MDM (Marszalkowska Dzielnica Mieszkaniowa) konutları, Varşova merkezinde inşa edilen yerleşim yerlerinden biridir (Şekil 3.38). Sovyet Doktrini'nin bir başka yansıması olan MDM, Moskova'daki Gorky Caddesi, Berlin'deki Frankfurter Tor ve Karl Marx Allee ile aynı konsepti paylaşmaktadır [69]. Savaş sonrası malzeme eksikliğinin yaşandığı sırada, ideal işçi sınıfına yönelik toplu konut örneği olarak biçimlenmektedir. Bu konutlar, sade ve işlevsel bir mimari anlayışla inşa edilmiş olup, sosyalist ideallerle uyumlu bir yaşam tarzını yansıtmaktadır. Josel Sigalin'inin tasarladığı tamamı anıtsal 70'e yakın binadan

oluşan yerleşim, mitingler, kitlesel gösteriler ve propaganda etkinlikleri için kurgulanan meydanları da içermektedir [69]. Ana sloganı “biçim olarak ulusal, anlam olarak sosyalist” olan Sosyalist Gerçekçilik’in mimariye yansıyan basit ve kolay anlaşılır olma istemiyle amaçlanan, kolektif bilinci etkilemek ve ideoloji için köprü görevi üstlenmektir [70]. Bu, mimarinin sadece fiziksel bir yapı olmanın ötesinde, toplumsal etkileşimi ve ideolojik unsurları da içeren bir araç olarak kullanılmasının örneğidir.



Şekil 3.38: MDM Konutları, 1950-1955 [69]

Kentin yönetiminde söz hakkını elinde bulunduran SSCB dolayısıyla, bu dönemde idari yapılarda çoğunlukla Sovyet mimari anlayış etkin olmaktadır. SSCB’nin tasarı planlamalarının sonucu olarak da insan ölçeğinden uzak mimari yapılanmalar kentin silüetini oluşturmaya başlamıştır. Bu dönemde Sovyet doktrinine göre belirlenen bağlayıcı ilkeler dolayısıyla şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Hizmet- kültür ekonomisi yerine endüstriyel ekonominin öncelikli olması,
- Özel sektör rolünün sınırlandırılarak kontrol edilmesi,
- Finans dahil olmak üzere hizmet girişimlerinin büyüme gösterememesi,
- Doğal kaynakların tüketiminin artması,
- Teknik altyapıya yeterince önem gösterilmemesi,
- Girişimciliğin ve kreatifliğin kaybolduğu idari yapıların inşa edilmesi (Dziemianowicz ve Szlachta, 2019).

1952-1955 yılları arasında Josef Stalin'in isteğiyle, Lev Rudnev tarafından Gotik üslupta tasarlanan Kültür ve Bilim Sarayı, Sosyalist Gerçekçi-Stalinist mimarinin bir  rneği olarak yıkık ve harabeler içindeki Varşova kentine hediye olarak sunulmuştur (Oleksiak, 2015) ( ekil 3.39). Stalin'in Moskova'yı devasa yükseklikteki gökdelenlerle süsleme hayali, Varşova'da da yer edinmiş, g   ve iktidar göstergesi olarak tekrar mimarlık kullanılmıştır.



Şekil 3.39: Kültür ve Bilim Sarayı İnşaatı, 1952-1955 yılları [71]

Savaş sonrası dönemde yıkıma uğrayan tüm kentlerin ortak problemi olan konut sorunu Varşova'da da devasa bir boyutta kendini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ciddi yıkıma uğrayan kentte, “*standardizasyon ve prefabrikasyon*” ile Avrupa'nın diğer kentlerinde olduğu gibi, savaş sonrası konut krizine çözüm yolları aranmıştır (Cutieru, 2020). Kentte hızla konut üretimi sağlanmış ve savaş sonrası dönemdeki konut krizine çözüm getirilmiştir. Ancak bu süreçteki hızlı ve standartla tırılmı  yapılaşma, estetik kaygıların ve bireysel ihtiyaçların g   ardı edilmesine ve sosyal dokunun zayıflamasına yol açmıştır.

Savaş Sonrası Yapılanma



Savaş Yıllarına Ait Görsel



1937

St. Augustine Kilisesi

Yaklaşım: Koruma/Yeniden yapım

Kaynak: [72]

Kraliyet Kalesi

Yaklaşım:Koruma/Yeniden yapım

Kaynak: [72,73]

Büyük Tiyatro

Yaklaşım: Yeniden yapım

Kaynak: [74]

1949

Muranow Konutları

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [68,75]

1950

MDM Konutları

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [69]

1951

Eski kent (Old Town)

Yaklaşım: Yeniden yapım

Kaynak: [76]

1952

Kültür ve Bilim Sarayı

Yeni yapılanma

Kaynak: [71]

Şekil 3.40: Varşova 1940-1960 Arası Örnek İnceleme

1950'lerin sonlarına doğru gerçekleşen ‘‘Stalinizasyondan Kurtulma’’ süreciyle, ‘‘Sosyalist Gerçekçiliğin’’ zorunlu kıldığı ‘‘klasikist mimari’’ yerini ‘‘Batı Modernizmini’’ taklit eden yeni bir mimari tarza bırakmıştır (Cutieru, 2020). Modern mimariye yönelik eleştirilerin başladığı bu dönemlerde Polonya’nın Varşova başta olmak üzere diğer kentlerinde de modernizm etkisi yoğun olarak görülmüştür (Rataj, 2017). Polonyalı mimarların Demir Perde’nin diğer tarafındaki ülkelere seyahat etmelerine izin verilmesi, yerel mimarinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur (Cutieru, 2020). Böylelikle Varşova için yeni bir mimari anlayış dönemi başlamıştır.

1963 yılında açılan yarışmayla II. Dünya Savaşı’nda yerle bir olan Saxon Meydanı çevresindeki alan yeniden düzenlenmek istenmiştir. Bu bağlamda Andrzej Skopiński, Jerzy Czyż, Jan Furman ve Jerzy Józefowicz tarafından tasarlanan Za Żelazną Bramą konut yapıları, Le Corbusier’in Marsilya’daki konut biriminin izleğinde oluşturulmuştur (Rataj, 2017) (Şekil 3.41). Konut krizine karşı geliştirilen standardizasyonun, sosyal konut anlayışıyla birleştiği bir örnektir. 25.000 Varşovalı’ya savaş sonrası dönemde, günlük ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilecekleri, bina çatılarında ayrıca bahçelerin oluşturulacağı bir komşuluk birimi olarak önerilen proje, yetkililer tarafından uygulanan kısıtlamalar ve yapının mümkün olan en kısa sürede tamamlanması konusunda yapılan baskılar yüzünden istenilen şekilde uygulanamamıştır (Rataj, 2017). 1965 yılında yapımına başlanan proje yedi yıl sonra tümüyle tamamlanarak, her biri 15 katlı, 300 veya 420 daireden oluşan 19 büyük apartman bloğu olarak inşa edilmiştir (Rataj, 2017). Savaş sonrası dönemdeki konut krizine çözüm olarak geliştirilen bu proje, büyük bir nüfusun ihtiyacını karşılamayı hedefleyen yapısıyla, sosyal konut kavramının örneklerinden biridir.



Şekil 3.41: Za Żelazną Bramą Konut Yapıları, 1974 [77]

Mimar ve mühendislerin daha cesur atılımlarda bulunduğu, “Altın Çağ” olarak anılan 1970’ler; konut üretiminin oldukça arttığı, brütalist mimarinin güçlü ifadesinin kullanımının yaygınlaştığı bir dönem olarak iz bırakmıştır (Cutieru, 2020). Smolna 8, Kozia 9 ve Karowa 18 konut yapıları bu dönemde inşa edilen yapılardır. Hareketli, dinamik ve şaşırtmalı cephe detaylarıyla Fütüristik etkilerin görüldüğü modern yapılara örnek gösterilebilirler (Şekil 3.42). Bu dönemde inşa edilen yapılar, sadece konut ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda kentin silüetine ve kentsel dokusuna da önemli bir katkı sunmuştur.



1964

Smolna 8

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: (Yıldırım, 2019)



1974

Za Żelazną Bramą Konut Yapıları

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: [77]



Kozia 9

Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: (Yıldırım, 2019)



1978

Karowa 18

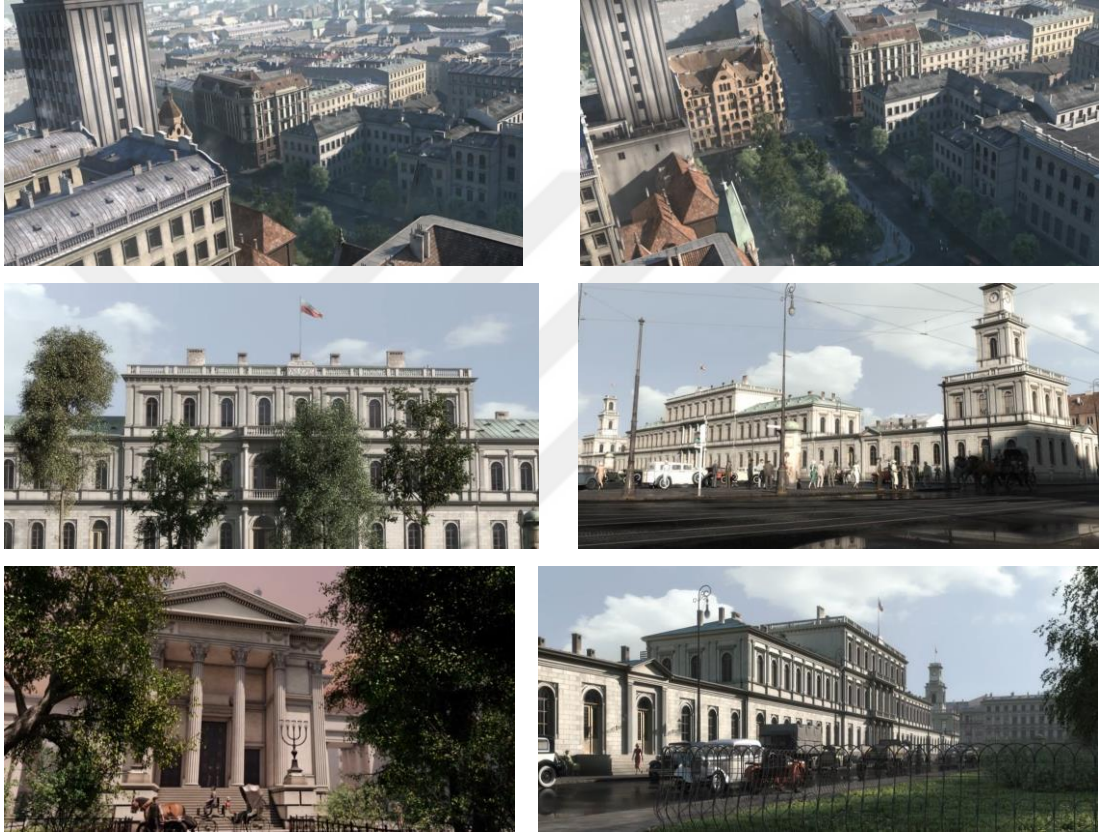
Yaklaşım: Yeni yapılanma

Kaynak: (Yıldırım, 2019)

Şekil 3.42: Varşova 1960-1980 Arası Örnek İnceleme

2008 yılında Varşova merkezli Newborn stüdyosu tarafından Varşova'nın II. Dünya Savaşı öncesi görünümünden yola çıkarak kentin üç boyutlu yeniden inşasına yönelik bir proje yürütülmeye başlanmıştır. Tomasz Gomoła'nın savaş sonrası yıkılan Varşova'yı gücünü ve kentsel karakterini yansıtacak şekilde yeniden inşa etme fikrinden yola çıkılan proje, internet sitesinde ileri mimari rekonstrüksiyonlar, özel efekt ve animasyonlar ile kente duyulan sadık anlayışın ürünü olarak tanıtılmaktadır [78]. Kent ortamını ve mimari biçimleri büyük bir dikkatle yansıtmayı amaçlayan *Varşova 1935*, dört yıl süren belge ve fotoğraf araştırması sonucunda oluşturulmuş 20

dakikalık bir kısa film olarak iki savaş arası dönemi yansıtmaktadır (Jazowska, t.y.). 2013 yılında ilk gösterimi yapılan, Kültür ve Ulusal Miras Bakanlığı, Polonya UNESCO Komitesi gibi birçok kurum tarafından desteklenen ve yakın zamanda ikinci bölümünün tanıtılacağı kısa film, Varşova'nın kültür mirasının korunmasına yönelik verilen ortak çabanın ürünüdür [78]. Varşova 1935 projesi birçok yönü ile Varşova kentinin yeniden ayağa kalkmasını vurgulayan bir yeniden yapım yaklaşımıdır (Şekil 3.43).



Şekil 3.43: Varşova 1935-Bölüm 1 Tanıtım Filminden Varşova'nın Yeniden İnşasına Yönelik Kent ve Yapı Silüetleri [78]

2010 yılında benzer bir yaklaşımla biçimlenen bir başka proje daha geliştirilmiştir. Damian Nenow tarafından hazırlanan ‘‘Harabeler Kenti’’ (City of Ruins) filmi II. Dünya Savaşı sonrası kentsel yıkımın boyutlarını göstermek adına, Varşova kentinin tahrip olmuş görüntüsünün ve yeniden yapılanmasının üç boyutlu deneyimini sunmayı amaçlamaktadır (Jazowska, t.y.) (Şekil 3.44). ‘‘Dijital yeniden yapılanma’’ olarak tanımlanan City of Ruins, bir yıldan uzun bir süre boyunca kent

arşivi bilgileri ve hava fotoğrafları kullanılarak oluşturulmuş yoğun bir emeğin ürünüdür [79]. Kentin tamamı 30'un üzerinde sektöre bölünmüş, 63 bin ayrı model oluşturulmuş, kentin belleğinde yer edinen 40 simge yapı büyük bir hassasiyetle modellenmiştir [79].



Şekil 3.44: City Of Ruins Tanıtım Filminden Savaşın Yıkımını Gösteren Kentin Üç Boyutlu Modellemesi [79]

2023 yılının ilk aylarında Varşova Müzesi'nde düzenlenen “Varşova 1945-1949: Molozlardan Yükselme” başlıklı sergide, II. Dünya Savaşı'nda yok edilen Varşova'dan arda kalan 22 milyon metrekarelik moloz simgelenmektedir [80] (Şekil 3.45). Varşova'nın üzerinde yükselen bir blok gibi tüm molozun görselleştirildiği çalışma, yıkımın yol açtığı molozun boyutu hakkında izlenim vermeyi amaçlamaktadır. Kentin inşa çalışmalarındaki insan emeğini vurgulamayı hedefleyen sergi, fiziksel bir yıkımın ötesinde, Varşova'nın savaş sonrası dönemdeki yeniden inşa sürecini ve toplumsal dayanışmayı da görselleştirmektedir. Sergi, şehirdeki yıkımın sadece maddi kayıpları değil, aynı zamanda insan dayanışması ve azmiyle nasıl aşıldığını anlatan bir hikâyeyi sunmaktadır. Varşova'nın tarihindeki bu zorlu dönem, sadece fiziksel olarak yok olan alanları değil, aynı zamanda insanların bir araya gelerek şehirlerini yeniden inşa etme çabalarını da vurgulamaktadır.

Sergide, Varşova'nın savaş sonrası dönemdeki dönüşümüne odaklanıldığında molozun sadece bir yıkım değil, aynı zamanda bir yeniden doğuşun sembolü olduğu görülmektedir. Kent, sadece mimari yapılarıyla değil, aynı zamanda insanların ortak çabaları ve kararlılığıyla şekillenmekte, savaşın ardından ortaya çıkan zorluklara karşı mücadelede bir sembol haline gelmektedir.



Şekil 3.45: Varşova 1945-1949: Molozlardan Yükselmek Sergisi'nin Simge Eseri [80]

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

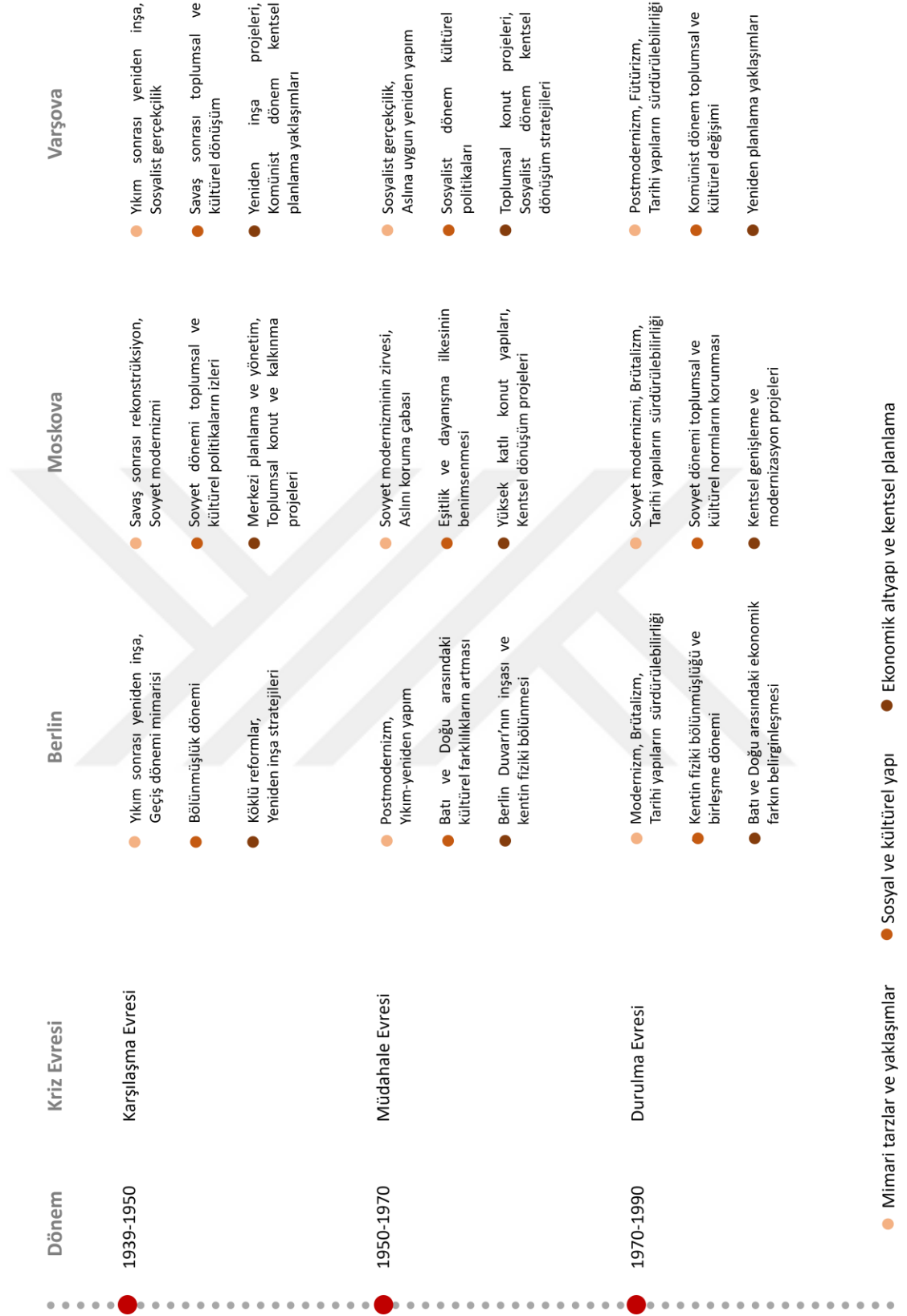
Çalışmanın ana eksenini oluşturan savaş ve mimarlık kavramları, mimarlığın öteden beri örgütlediği yapım eyleminin savaş ile sekteye uğratarak yıkım eylemine dönüşmesiyle, kentin şekillenmesi açısından önemli olguları barındırmaktadır.

Kentin toplumsal yapısının değişmesiyle sonuçlanan olayların mimariye yansımaları da değişiklik göstermektedir. 18. yüzyıldan itibaren gözlemlenen mimari değişim, 20. yüzyılın başlarından itibaren küresel düzeyde etkili olan I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan mimari anlayışın evrimine tanıklık etmektedir. Bu evrim, sadeleştirilmiş biçimin kentsel tasarım ile buluştuğu, fonksiyonalizmin ve rasyonalizmin mimarlık alanındaki yansımalarıyla kendini göstermektedir. Mimarlığın sahip olduğu inşa etme, kurma ve meydana getirme pratikleri ile biçimlenen düzen kavramı, savaşın dikte ettiği düzensizlik ile tezat bir durum oluşturmaktadır. Bu durumda mimarlık, savaşın yok ettiği örgütlü düzeni yeniden sağlama yolunda bir çalışma içerisine girmiş olur: Kentin yaşadığı tahribatın peşine düşer, yeni düzenler kurmanın yolunu arar ve yok olan kentleri yeniden inşa eder.

Gelişen teknoloji ile diğer savaşların yaşandığı ortamın aksine daha yıkıcı bir ortama sahip olan II. Dünya Savaşı, etkilerinin birçok ülkede hissedilmesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile de diğer savaşlardan ayrılarak küresel ölçekte bir kriz olma özelliğini korumaktadır. Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı ile kentlerin yaşadığı tahribat da böylelikle mimarlığın çözüm yolu arayışlarının kapsamına girmiş olmaktadır. Ancak daha savaş öncesi dönemde Almanya'da Adolf Hitler önderliğinde etkin olan totaliter ideoloji anlayışı, mimarlığı savaşa hizmet eder konuma getirerek üretimde bulunmaya sevk etmektedir. Bu dönemde Hitler'in ideoloji anlayışı, kendi düşüncelerini toplum üzerinde baskı yaratarak benimsetmeye dayanan bir biçimde etkinlik göstermektedir. Bu durum başta Berlin olmak üzere birçok Alman kentinde, yeni dönem insanı için yeni kentler anlayışına dönüşen bir planlama biçimiyle gelişmektedir. Yine aynı anlayışla hareket eden Hitler için ideolojisini gerçekleştirmede kullandığı araç olarak savaş, Polonya'nın kentlerini yerle bir ederek yeni Alman kentleri inşa etme yolunda eylem göstermektedir. Her türlü yıkımla sonuçlanan yok etme üzerine kurulu olan savaş,

Varşova başta olmak üzere birçok Polonya kentinde yıkıma ve tahribata yol açmaktadır. Savaşın devam ettiği süre boyunca da Nazi yönetimi altında olan kentler, yıkım haricinde Yahudi karşıtı siyasetin de malzemesi olarak kullanılmaktadır. Alman kentlerinin çok daha fazla tahribata uğradığı dönem SSCB'nin savaşa girmesiyle başlamaktadır. Bu dönemde başlayan Alman-Sovyet mücadelesi bu sefer karşılıklı kentlerde yıkımlara yol açmaktadır. Berlin ve Moskova kentleri en fazla tahribata uğrayan kentlerden olmakta ve özellikle Moskova diğer Sovyet kentleriyle birlikte sivil kaybın en fazla yaşandığı yerlerden olması bakımından savaşın yıkıcı etkilerinin bir kez daha görülmesine yol açmaktadır. Savaş öncesi dönemde SSCB'de de etkin olan totaliter ideoloji anlayışı, bu sefer Josef Stalin önderliğinde başta Moskova olmak üzere diğer kentlerde etkinlik göstermektedir. Toplum üzerindeki otorite baskısı devasa yükseklikte inşa edilen yapılar sebebiyle yine mimarlık ile sağlanmakta, Stalin'in etkin olduğu savaş sonrası dönemde de bir süre daha devam etmektedir. Hatta SSCB'nin Varşova Ayaklanması'na verdiği destek etkisi azalan II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Varşova'da da Stalinist mimarinin izleri görülmektedir.

II. Dünya Savaşı, mimarlık ve kent planlaması açısından büyük sorunlara yol açmış, kentleri değişime ve gelişime zorlamıştır. Çalışma kapsamında incelenen Berlin, Moskova ve Varşova kentleri, savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulma ve yeniden inşa süreçlerine uyum sağlama konusunda farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Bu yaklaşımlar ve yaşanan gelişmeler dönemsel olarak kentlerde ortaklık ve farklılık barındırmaktadır. Bu dönemler krizle karşılaşma evresi, müdahale evresi ve durulma evresi olarak değerlendirilmektedir (Şekil 4.1).



Şekil 4.1: Berlin, Moskova ve Varşova Kentleri Dönem-Kriz Evresi Değerlendirme

Savaşın ardından ilk evre krizle ilk karşılaşılan evredir ve bu aşamada verilen tepkiler sistematik olarak planlanmış değildir. Berlin’de yaşanan yıkım dolayısıyla konut sorunu geçici barınma yerleri ve halkın kendi çabasıyla oluşturduğu örnekleri içermektedir. Daha sonra geliştirilen sosyal konut projeleri konut sorununa daha çözümcül ve işlevsel yaklaşımlar sunmaktadır. Moskova’da konut sorununa karşı benzer bir hız ve çözüm arayışı gözlemlenmiştir. Yıkılan bölgelerde konut ihtiyacını karşılamak amacıyla geçici barınma birimleri hayata geçirilmiş, ardından kapsamlı konut projeleri ile kalıcı çözümler üretilmiştir. Moskova'nın sosyalist ideolojisi, konut projelerinde toplumsal eşitlik ve dayanışma ilkesini vurgulamıştır. Varşova’da ise savaşın yıkıcı etkileri, hızlı bir şekilde konut sorununa yönelik projelerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Her üç kentte de konut sorununa yönelik çözüm arayışları, savaş sonrası dönemdeki kriz yönetimi ve toplumsal yeniden yapılanma çabalarının bir yansımasıdır.

Müdahale evresi savaş sonrası problemlerin ciddiyetinin anlaşıldığı evredir. Bu dönemde savaşın yıkıcı etkileriyle büyük bir ihtiyaç doğmuş ve bu kentlerde imar planlaması ve yeniden yapılanma projeleri hızla uygulanmıştır. Yeniden yapılanma süreçleri, genellikle merkezi planlama ve kontrol altında gerçekleşmiştir. Kriz ortamı, kentlerin yeniden yapılanma süreçlerinde daha fonksiyonel ve pratik mimari yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştır. Yapılan binaların temel ihtiyaçları karşılaması ve hızlı bir şekilde inşa edilmesi öncelikli hale gelmiştir. Yeniden yapılanma süreçlerinde standartlaştırma önemli bir rol oynamıştır. Benzer yapı tipleri ve planlama prensipleri, hızlı bir şekilde inşa edilerek kentlerin yeniden yapılandırılmasında kullanılmıştır. Bu süreçler genellikle yoğun nüfuslu konut alanlarının oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Kriz ortamında yaşanan mimari gelişmeler, toplumsal ve ekonomik etkileri göz önünde bulundurarak planlanmıştır. Yeniden yapılanma süreçlerinde, toplumun ihtiyaçlarına ve ekonomik koşullara uygun olarak konut ve altyapı projeleri geliştirilmiştir.

Moskova’da savaş sonrası dönemde yapılanma çalışmalarında koruma temelli yaklaşımlar sergilenirken, Berlin’de yıkım-yeniden yapım anlayışı kenti biçimlendirmede etkin rol göstermektedir. Varşova’da ise neredeyse tümüyle yok olan kentin eskiye uygun inşasının yanı sıra güncel mimarlık anlayışıyla gelişen bir yaklaşım izlenmektedir. Yapılanma biçimleri değişiklik gösterse de üç kentte de etkin

olan özellikle savaş sonrası dönemde önem kazanan sosyal konut kavramı, Le Corbusier'in önderliğinde gelişim gösteren CIAM ilkelerinin izleğinde oluşturulmaktadır. Dönemin koşulları içerisinde farklı önceliklere yer veren tasarımlar, ileriki zamanlarda estetik kaygının yeteri kadar güdülmediği konusundaki eleştirilerin odağı olmaktadır. Bu duruma, mimarlığın evrenselleşmesini savunan modern mimari anlayışın savaş ve benzeri krizlerin yol açtığı sorunlara yönelik olarak geliştirdiği üretim biçiminin neden olduğu söylenebilmektedir.

Berlin'de, savaş sonrası dönemde özellikle Almanya'nın bölünmüş olduğu ve Soğuk Savaş'ın etkisi altında olduğu bir süreçte, kentin Doğu ve Batı bölgelerinde farklı mimari yaklaşımlar benimsenmiştir. Moskova'da ise Stalinist mimari tarzı, savaş sonrası dönemde devletin gücünü ve otoritesini simgelemekte, büyük ölçekli konut projeleri ve anıtsal yapılar bu dönemi karakterize etmektedir. Varşova, savaşın kenti büyük ölçüde tahrip ettiği bir yer olduğundan, savaş sonrası dönemde yoğun bir yeniden inşa sürecine girmiştir. Sovyet yönetiminde olduğu için Stalinist mimarinin izlerini sıklıkla barındırmaktadır. Moskova ve Varşova'da sosyalist ideolojiye uygun olarak planlanmış büyük ölçekli projeler görülürken, sosyalist ve kapitalist etkiler arasında bölünmüş bir kent olan Berlin'de, bu dönemde iki farklı ideolojinin mimariye etkileri görülmektedir. Bu dönemdeki mimari tasarımlar, genellikle modernizm, sosyalist gerçekçilik gibi çağdaş akımları yansıtmaktadır. Mimari yapılanmalar sadece fiziksel olarak yeniden inşa etmeyi değil, aynı zamanda kültürel ve tarihî mirası koruma amacını da taşımaktadır. Özellikle bu kentlerin tarihi merkezleri, kültür yapıları ve anıtlar, mimari yapılanma süreçlerinde öne çıkan önemli unsurlardandır.

Durulma evresi uzun vadeli çözüm arayışlarının yaşandığı öğrenme ve gelişim evresidir. Genel olarak savaş sonrası döneme üç kent için de bakıldığında, kentin belleğinde yer edinen tarihi yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanmaya çalışılması, savaşın yok etme uğraşına rağmen mimarlığın yapıp var etmeye dayalı eğilimi, mimarlık edimini savaşın arka planında gelişmeye devam eden bir mekanizma haline getirmektedir. Savaş sonrası dönemde kentlerde etkin olan, tarihi ve kültürel mirası koruma çabaları, bu kentlerin geçmişleriyle bağlarını sürdürmeleri ve kimliklerini korumaları açısından kritik öneme sahiptir. Tarihi yapıların restore edilmesi ve korunması, geçmişin izlerini günümüze taşıyarak kolektif bilincin oluşumunu desteklemektedir. Savaşın yarattığı zorluklara rağmen, savaş sonrası dönemde sosyal

ve kolektif yerleşimlerin planlanması ileri dönemlerdeki sürdürülebilir gelişimin temellerini atmaktadır. Bu, kentlerin uzun vadeli sağlıklı ve sürdürülebilir gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır.

Bu dönemde, toplum katılımını teşvik etmek, yerel sakinlerin beklentilerini ve ihtiyaçlarını anlamak amacıyla daha fazla çaba içerisine girilmiştir. Yarışma projelerinin ve sergi planlamalarının etkin olduğu görülmektedir. Savaş sonrası dönem, mimarlıkta teknolojik ilerlemenin ve inovasyonun bir dönemi olarak da düşünülebilir. Yeni malzemelerin kullanımı, yapı teknolojilerindeki gelişmeler ve dijital tasarım araçları, önceki dönemlerde mümkün olmayan tasarım çözümlerine ulaşılmasına olanak tanımaktadır. Bu unsurlar, savaş sonrası dönemde mimarlığın sadece fiziksel yapıları değil, aynı zamanda toplumları, kültürleri ve çevresel faktörleri nasıl etkilediğini daha kapsamlı bir şekilde görmemizi sağlamaktadır.

Bu mimari gelişmelerin ve yaklaşımların günümüzdeki mimari yaklaşımlara etkisi kentlerin günümüzdeki mimari dokusunu şekillendirmiştir. Kentlerdeki savaş sonrası mimari ve kentsel dönüşüm projeleri, günümüzdeki kent dokusunu ve mimari tarzını belirleyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Bugün Berlin, Moskova ve Varşova kentlerinde hâlâ savaş sonrası döneme ait mimari yapılar ve bu dönemin etkileri gözlemlenebilmektedir. Bu yapılar, kentlerin tarihini ve geçmişini yansıtan önemli miras unsurları olarak korunmaktadır ve günümüzde savaş ve kültür turizminde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışma, kriz ortamında kentlerdeki mimari pratiklerin dönüşümü konusunda literatüre ek bir katkı sağlamaktadır. Kentlerde meydana gelen mimari değişimleri anlamak için bir perspektif sunmaktadır. Kentlerin planlama stratejileri ve mimari yaklaşımlarındaki ortak ve farklı özellikleri analiz ederek, savaş sonrası dönemin mimari yaklaşımlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası mimari krizlerin analizi ve bu kentlerdeki yeniden yapılanma süreçlerinin incelenmesinin, bu döneme ilişkin daha kapsamlı bir anlayışın oluşmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

Günümüzde halen birçok kenti tahrip etmeyi sürdüren savaş krizi, fiziksel yapılanmanın yanı sıra sosyal yapılanmayı da derinden etkilemeye devam etmektedir.

Mimarlığın tarihte savaş krizine karşı geliştirdiği, fiziksel yapılanmaya yönelik mimari anlayışların, sosyal yapılanmayı sağlamada ne kadar etkin olduğu tartışmaya açıktır. Ancak Milan Kundera'nın (2014) da yıllar önce yazdığı gibi, *“Tarih insan yaşamları kadar hafiftir; dayanılmaz derecede hafif, bir tüy kadar, yukarı doğru süzülüp havaya karışan toz, yarın var olmayacak herhangi bir şey kadar hafif”*. Tarihin derinliklerinde kaybolan her kentin/yapının/insanın/anının sorumlusu olan savaşın aksine mimarlık, her zaman olduğu gibi yarını var etmeye devam edecektir.



KAYNAKLAR

Abdula, H. Mimari Travma: Savaşın Kentsel Hafıza Üzerindeki Etkilerinin Prizren ve Yakova Bağlamında İncelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2019, 160 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Ahunbay, Z. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul, YEM Yayın, 1996, 210 s.

Ahunbay, Z. Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon) İçin Koşullar, Mimarist. 2017, 17(60), 32-37.

Âman, A. What Do Buildings and Cities Tell and How Do They Do It, International Review of Sociology. 2006, 16(2), 379–394.
DOI 10.1080/03906700600709301

Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı, Megaron. 2007, 2(4), 204-212.

Aras, L. İnsan Yaşamına Mimarca Dokunmak: Sosyal Sorumluluk ve ‘Ev’, Grid Dergisi. 2019, 2(II).

Arandelovic, B., Bogunovich, D. City Profile: Berlin, Cities. 2014, 37, 1-26.

Arın, C. Sanayi Devrimi Kenti Berlin- I: Kent Gelişimi Sürecine Bir Bakış, Mimarlık Dergisi. 2003, 313.

Arısoy, A. Nairobi 1976 Kararları Perspektifinden Kentsel Korumanın Sosyal Sorunları, Yerel Kimlik Dergisi. 2023, 56, 60-68.

Arısoy, A. Bütüncül Kentsel Korumada Bologna ve Verona Örnekleri, ÇEKÜL. ty. <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/butuncul-kentsel-korumada-bologna-ve-verona-ornekleri> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)

Ayan, E. Yıkılmış ve Yeniden Doğmuş Bir Kent: Berlin. Türkiye Tasarım Vakfı. 2021. <https://turkiyetasarimvakfi.org/en/blog/131-yikilmis-ve-yeniden-dogmus-bir-kent-berlin>

Azizzade Jular, N. Sovyet Dönemi Konutlarında Mekânsal Dönüşüm Süreci: Moskova Örneği, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara, 2015, 143 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Bahçeci Başarmak, H.I. Türkiye’nin Kentsel Koruma Politikası, Memleket Siyaset Yönetim (MSY). 2022, 17(38), 337-364.
DOI 10.56524/msydergi.1187730

Balkaya, S. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye, International Journal of Social Science. 2013, 6(2), 149-164.

Başaran Uysal, A. Bölünmüş Kentten Küresel Kente: Berlin, Ege Mimarlık. 2019, 410, 58-63.

Bayır, K. D. Uluslararası Krizler ve İnsan Hareketliliğinin Araçsallaştırılması, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2020, 315 s. (Doktora Tezi)

Bayraktar, P. Savaş Sonrası Kentlerin Yapılanmasına Analitik Bir Yaklaşım, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2018, 99 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Baytekin, D. Reel Sosyalizmin Kent Örnekleri: Sovyetler Örneği, Gelenek. 2014, 124, 174-193.

Bektaş, C. Savaş ve Mimarlık, Ege Mimarlık Dergisi. 1995, 95(263).

Bentlin, F. The Urban Expansion of Berlin, 1862–1900: Hobrecht’s Plan. Buildings and Cities. 2023, 4(1), 36–54.
DOI 10.5334/bc.242

Bernet, C. The “Hobrecht Plan” (1862) and Berlin’s Urban Structure, Urban History. 2004, 31(03), 400–419.
DOI 10.1017/s0963926805002622

Bilgili, B. Silahlı Çatışma/Savaşlar Sonrasında Kentsel Alanlarda Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi: Beyrut ve Saraybosna Deneyimleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2021, 465 s. (Doktora Tezi)

Bilgin, İ. Serbest Plan, Serbest Cephe, Serbest Ev, 2002.
<https://v3.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/lecorbusier.htm> (Erişim Tarihi: 19.11.2023)

Bingöl, Ö. Modernleşme ve Konut Mimarisi: Endüstri Devriminden Sonra Barınma Kültürünün Değişimi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İstanbul, 2001, 183 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Bulanova, E. ve Doevendans, K. Reconstruction Plan of Moscow 1935 as an Urbanistic Concept, 2014. https://issuu.com/glenka/docs/urbanistic_concept_repor2t

Byrnes, M. The Disappearing Mass Housing of the Soviet Union, 2017.
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-08/the-disappearing-mass-housing-of-the-soviet-union>

Chorny, M. The Remnants Of The Warsaw Ghetto, War Documentary, 2020.
<https://war-documentary.info/remnants-of-warsaw-ghetto/> (Erişim Tarihi: 19.11.2023)

Chowdhury, P. R., Medhi, H., Bhattacharyya, K. G. ve Hussain, C. M. Severe Deterioration in Food-Energy-Ecosystem Nexus Due to Ongoing Russia-Ukraine

War: A Critical Review, Science of The Total Environment. 2023. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.166131>

Cutieru, A. The Brutalist Architecture that Shaped Poland's Urban Landscapes, Archdaily, 2020. <https://www.archdaily.com/950832/the-brutalist-architecture-that-shaped-polands-urban-landscapes> (Erişim Tarihi: 19.11.2023)

ÇEKÜL, Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci, İstanbul, Stil Matbaacılık. 2010, 91 s.

Çınar, B. İkinci Dünya Savaşı'nın Başladığı Gün Avrupa'daki Durum: Ülkelerin Savaşa Hazırlık Durumları ve Bunun Savaşa Yansıması, Akademik Bakış Dergisi. 2019, 13(25), 239-266.

Demirtaş, H. Kriz Yönetimi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi. 2000, 6(3).

Dinçer, İ. Thinking Together Urban Conservation With Urban Modernization In The Process Of Urban Transformation: The Possibilities Of 'Historic Urban Landscape' Concept. Iconarp International Journal of Architecture and Planning, 2013, 1(1), 22-40.

Dmitrieva, M. Moscow Architecture Between Stalinism and Modernism, International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie. 2006, 16:2, 427-450. DOI: 10.1080/03906700600709350

Dziemianowicz, W. ve Szlachta, J. Warsaw: Revival and Realignment. City, Transformed. 2019. https://www.eib.org/attachments/country/city_transformed_warsaw_en.pdf

Eriş, E., Say Özer, Y. Modernitenin 'Tutarlılık' Anlatısı Bağlamında Bir 'Kentsel Rasyonelleşme' Aracı Olarak Mimarlık Yarışmaları; Berlin Örneği, Megaron Dergisi. 2016, 11(2), 201-216. DOI 10.5505/megaron.2016.48243

Erpolat, H. Kriz Kavramı, Finansal Kriz ve 2008-2012 Finans Krizi: Türkiye Özelinde Gelişme Yolundaki Ülkelere Etkisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi, İstanbul, 2020, 212 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Eser, C. Berlin'de Mekân Savaş Hafıza İlişkisi: Beelitz Sanatoryumu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2020, 154 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Farshchi, K. Revisiting Interbau Exhibition 1957 In Berlin, From The City Of Stone To The City Of Tomorrow, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2019, 157s. (Yüksek Lisans Tezi)

Foucault, M., Lectures on the Will to Know: 1970-1971 and Oedipal Knowledge, (Graham Burchell, Çev). (Ed: François Ewald, Alessandro Fontana, Arnold I. Davidson, London, Plagrave Macmillan, 2013, 309 s.

Güler, M. İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi, Savunma Bilimleri Dergisi. 2015, 14(2), 45-75.

Güncel Türkçe Sözlük Savaş. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.11.2023)
Halkbilim Terimleri Sözlüğü Savaş, 1978. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

Hausladen, G. Containing the Growth of Moscow, Cities. 1985, 2(1), 55–69.
DOI 10.1016/0264-2751(85)90062-9

Hess, D. B., Tammaru, T., Ham, V.M. Housing Estates in Europe Poverty, Ethnic Segregation and Policy Challenges, Springer Open Press, 2020.

Howell-Ardila, D. Berlin's Search for a 'Democratic' Architecture: Post-World War II and Post-Unification, German Politics & Society.1998, 16, 3 (48), 62–85.

ICOMOS, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi Web Sitesi, t.y. <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomos&dil=tr> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)

Ilıkoba, H. 21.Yüzyılda Kriz Ortamında Alternatif Mimari Pratikler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2021, 165 s. (Yüksek Lisans Tezi)

İrs, Y. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Kentleşme, Madde Diyalektik ve Toplum Dergisi. 2019, 21(3), 259-266.

İşlek, A. 19. Yüzyıldan Günümüze Batı Resminde Bir Metafor Olarak Kent, MSGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, İstanbul, 2005, 97 s. (Yüksek Lisans Tezi).

Jazowska, M. Pre-war Warsaw Caught on Film, t.y. <https://culture.pl/en/article/on-their-own-terms-the-warsaw-ghetto-its-heroic-uprising#popup> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)

Kadioğlu, İ.A. Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi. 2020, 16(29).

Kanekar, A. Between Drawing and Building, The Journal of Architecture. 2010, 15 (16), ss. 771-794.

Kara, D. Sığınmacı Krizi ve Barınma Sorununun Mekân Üretim Örnekleri Üzerinden Değerlendirilmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2017, 103 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Karabaş, B. Diktatörlük ve Mimarlık, Arkitera, 2008. <https://v3.arkitera.com/g151-diktatorluk-ve-mimarlik.html?year=&aID=2718> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

Karabey, Ç.O. Berlin ve Brütalist Mimari Üzerine, 2019. <https://www.mountainandroads.com/post/berlin-ve-br%C3%BCtalist-mimari-%C3%BCzerine> (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

Keskin, I. 21.yy. İstanbul'daki Toplu Konutların Yaşama Mekanlarının Kurgusal Açından Örneklerle İncelenmesi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018. (Yüksek Lisans Tezi).

Kepa, M. Nowa Huta: The Story of the Ideal Socialist-Realist City, 2018. <https://culture.pl/en/article/nowa-huta-the-story-of-the-ideal-socialist-realist-city> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Kılıç, Y. Hobbes, Locke ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi, Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi. 2015, 2(2), 97-117.

Koç, F., Öymen Gür, ř. Anarşizmin Mimarisi Olabilir mi?, Yakın Mimarlık Dergisi, 2019, 2(2), 40-62.

Köker, G. M. 2.Dünya Savaşı Sonrası Yugoslavya ve Türkiye'de Mimari: 1945-1980 Arası Modernist Mimari Pratikleri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2022, 670 s.

Kuban, D. Savaş ve Mimari Ya da Yıkmak ve Yapmak, Ege Mimarlık Dergisi. 1995, 95(263).

Kundera, M. Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği (Fatih Özgüven, Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, 314 s.

Kroll, A. AD Classics: Unité d'Habitation, Berlin / Le Corbusier, ArchDaily, 2010. <https://www.archdaily.com/88704/ad-classics-corbusierhaus-le-corbusier> ISSN 0719-8884 (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

Liobikiene, G., Matiiuk, Y. ve Krikstolaitis R. The Concern About Main Crises Such as the Covid-19 Pandemic, The War in Ukraine, and Climate Change's Impact on Energy-Saving Behavior. Energy Policy. 2023. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113678>

Luckhurst, T. Dresden Bombardımanının 75. Yılı: Müttefiklerin 2. Dünya Savaşı'ndaki En Tartışmalı Saldırısı, 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51472312> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)

Lynch, K. Kent İmgesi (İrem Başaran, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, 215 s.

Mitroff I.I., Pearson C.M. Crisis Management: A Diagnostic Guide for Improving Your Organization's Crisis-preparedness, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1993,139 s.

Oktav, O. Z. Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Olası Etkileri, Bilge Strateji. 2022, 13: 18-23.

Oleksiak, W. The Controversial Story of Stalin's Palace in Warsaw, 2015. <https://culture.pl/en/article/the-controversial-story-of-stalins-palace-in-warsaw> (Erişim Tarihi: 18.01.2021)

Oral, T. Yıkma Ye Yapma Oyunu, Ege Mimarlık Dergisi. 1995, 95(263).

Özsavaş Uluçay, N. Savaş Sonrası Modernizm: Römerstadt Konutları ve Frankfurt Mutfağı, Online Journal of Art and Design. 2018, 6,2.

Öztürk, D. Mimarlık Savaş Hizmet Edince, Arkitera, 2010. <https://v3.arkitera.com/h54060-mimarlik-savasa-hizmet-edince.html> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Püsküllüoğlu, A. Öz Türkçe Sözlük. (Ed: M. Selim Tosun), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2002, 625 s.

Rataj, A. Szafy wśród wieżowców – jak się żyje w Osiedlu za Żelazną Bramą?, Morizon, 2017. <https://www.morizon.pl/blog/male-historie-z-wielkiej-plyty-osiedle-za-zelazna-brama/> (Eriřim Tarihi: 16.01.2021)

Rodwell, D. The Historic Urban Landscape and the Geography of Urban Heritage, The Historic Environment: Policy & Practice. 2018, 9:3-4, 180-206.
DOI 10.1080/17567505.2018.1517140

Rudolph, R., ve Brade, I. Moscow: Processes of Restructuring in the post-Soviet Metropolitan Periphery, Cities. 2005, 22(2), 135–150.
DOI 10.1016/j.cities.2005.01.005

Russia Beyond a. Before And After: Moscow Streets During WWII And Now, 2019. <https://www.rbth.com/history/330342-before-after-wwii-moscow> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

Russia Beyond b. How The Russians Made The Kremlin 'Disappear' During WWII, 2019. <https://www.rbth.com/history/330345-how-russians-made-kremlin-disappear> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

Sahebgharani, S. An Evaluation of Urban Form in Historic Cores of War Affected Cities. Warsaw, Dezful, Mostar, Beirut Cases. Istanbul Technical University, Graduate School of Science Engineering and Technology, Urban Design, Urban Design Program, Istanbul, 2018, 114 p. (M.Sc. Thesis)

Sapriel, C. Effective Crisis Management: Tools and Best Practice for the New Millennium, Journal of Communication Management. 2003, 7(4):348-355.

Schraagen, J. M., van de Ven, J. Improving Decision Making in Crisis Response Through Critical Thinking Support, Journal of Cognitive Engineering and Decision Making, TNO Defence, Security and Safety. 2008, 2(4), 311-327.
DOI 10.1518/155534308X377801

Sevinç, A. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mimarlık Hayalleri: Ütopya Eskizleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005, 201 s. (Doktora Tezi)

Smirnova, A. The City as a Witness of Social and Political Changes. Analysis of Postwar Reconstruction of Minsk as a Soviet Urban Model. *plaNxt – next generation planning*. 2016, 3: 82-100.

DOI 10.24306/plnxt.2016.03.006

Sputniknews. 2. Dünya Savaşı Döneminde ve Günümüzde Moskova Görüntüleri, 2019. <https://tr.sputniknews.com/foto/201905091038991254-2-dunya-savasi-doneminde-ve-gunumuzde-moskova-goruntuleri/> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

Stenning, A. Living In The Spaces Of (Post-)Socialism: The Case Of Nowa Huta, *European Urban and Regional Studies*. 2000, 77(2), 99-11899.

DOI 10.1177 / 096977640000700201

Strobel, R. Before the Wall Came Tumbling down: Urban Planning Paradigm Shifts in a Divided Berlin, *Journal of Architectural Education* (1984-). 1994, 48(1), 25.

DOI 10.2307/1425307

Şahin, E. B. Kriz Dönemlerinde İşletmelerde Uygulanan Finansal Stratejiler, *Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Uluslararası Yüksek Lisans ve Doktora Merkezi, Bakü*, 2018, 130 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Tavi, L. Postwar Heuristic Strategies of Exclusion and Inclusion in Moscow Architecture. *Journal of Frontier Studies*. 2020, 5(1), 54-82.

DOI 10.46539/jfs.2020.1.5482

Tekkanat, S.S., Türkmen, S.N. Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimlenişi Üzerine Bir İnceleme, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, 10(4), 107-124.

Tümer, G. Yokeden Savaş- Vareden Savaş, *Ege Mimarlık Dergisi*. 1995, 95(263).

Tzu, S. Savaş Sanatı, *Kastay Yayınları*, (Adil Demir, Çev.), İstanbul, 2008, 229 s.

Ulubay, S., Önal, F. Yeniden İşlevlendirme Yarışmaları'nın Berlin Kenti Örneği Üzerinden İrdelenmesi, *Modular Journal Dergisi*. 2020, 3(1):39-57.

Uluengin, Ö., Görgülü, T. Mimarlıkta Bir Karşı Duruş Tavrı Olarak 'Anarchitecture', *Megaron Dergisi*. 2014, 9(4), 338-348.

DOI 10.5505/MEGARON.2014.41736

United States Holocaust Memorial Museum Warsaw, *Holocaust Encyclopedia*. <https://www.ushmm.org/collections/ask-a-research-question/how-to-cite-museum-materials> (Erişim Tarihi: 03.01.2021)

Utracka, K. Warsaw – The City That Is No More, *Warsaw Institute*, 2019. <https://warsawinstitute.org/warsaw-city-no/> (Erişim Tarihi: 18.01.2021)

Varlık, A. B. Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım, *Avrasya Terim Dergisi*, 2013. 1 (2): 114 – 129.

Velibeyoğlu, V. R. Egemen İdeoloji ve Mimarlık: Totaliter Rejimlerin Mimari Üzerindeki Etkileri, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2018, 160 s. (Yüksek Lisans Tezi)

Vigano, P. The Modern Project: A Research Hypothesis, *Urban Planning*. 2019, 4(3), 83–89.

DOI 10.17645/up.v4i3.2485

Whyte, I. B. Neo-historical East Berlin: architecture and urban design in the German Democratic Republic. *Planning Perspectives*. 2012, 27(2), 340–344.

DOI 10.1080/02665433.2012.655490

Williams, R. Anahtar Sözcükler (Savaş Kılıç, Çev.). İstanbul, İletişim, 2005, 415 s.

Woods, L. “Manifesto [1993]”, *Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture içinde*, der. Charles Jencks ve Karl Kropf (Chichester: John Wiley, [ikinci baskı] 2006), s. 304.

Yıldırım, B. Polonya’dan Notlar 01. *Arkitera*. 2019.

<https://www.arkitera.com/gorus/polonyadan-notlar-01/> (Erişim tarihi: 08.10.2023)

Yılmaz, A. Savaşın Mimari Anıtların Tanımlanması: Ars Memoriae (Bellek Sanatı) ve Gelibolu Savaş Alanları, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İzmir, 2008, 277 s. (Doktora Tezi)

Zupan, D., Smirnova, V. ve Zadorian, A. Governing Through Stolichnaya Praktika: Housing Renovation From Moscow To The Regions, *Jeoforum*. 2021, 120, 155-164. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.01.008>

URL KAYNAKLAR

- [1]<<https://www.tdpkrizleri.org/2013/09/06/kriz-analizi-kavram-terim-anahtar-tablosu/>> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)
- [2]<<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2941.pdf>> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)
- [3] <<https://ucdp.uu.se/#/encyclopedia>> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)
- [4] <<https://ucdp.uu.se/downloads/charts/>> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)
- [5]<https://architecturedesigntheory.files.wordpress.com/2014/05/almanak_adt1.pdf> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)
- [6] <<https://architect.com/le-corbusier/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [7] <<https://en.wikiarquitectura.com/building/social-housing-hufeisensiedlung/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [8]<<https://misfitsarchitecture.com/2016/09/20/architecture-misfit-25-ernstmay/0538359ba9d24a4883d042ebb33eb3d6/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [9] < http://www.geopfad-frankfurt.de/docs/station_02.html> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [10]<<https://v3.arkitera.com/diyalog.php?action=displaySession&ID=62&aID=631>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [11]<<https://v3.arkitera.com/h54060-mimarlik-savasa-hizmet-edince.html>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [12] <<http://panorama.auschwitz.org/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [13]<<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51472312>> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)
- [14]<[https://www.gpsmycity.com/attractions/katholische-hofkirche-\(catholic-church\)-38085.html](https://www.gpsmycity.com/attractions/katholische-hofkirche-(catholic-church)-38085.html)> (Erişim Tarihi: 03.10.2023)
- [15] <<https://www.frauenkirche.de/wiederaufbau.html>> (Erişim Tarihi: 03.10.2023)
- [16] < <https://www.fondationlecorbusier.fr/oeuvre-architecture/projets-plan-voisin-paris-france-1925/>> (Erişim Tarihi: 03.10.2023)
- [17] <<http://www.newtowninstitute.org/spip.php?article266>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

- [18] <<https://www.writingcities.com/tag/stalin/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [19] <https://en.wikipedia.org/wiki/Nowa_Huta#/media/File:Nowa_Huta_-_Plac_Centralny_z_lotu_ptaka.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [20] <<https://tr.pinterest.com/pin/845550898778407589/>> (Erişim Tarihi: 12.11.2023)
- [21] <<https://tr.wikipedia.org/wiki/Berlin>> (Erişim Tarihi: 12.11.2023)
- [22] <https://berlingeschichte.de/stadtentwicklung/texte/4_13_bvoelent.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2023)
- [23] <<https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/168-2023>> (Erişim Tarihi: 12.11.2023)
- [24] <<https://358berlin.wordpress.com/2016/03/24/39-masterplan-volkshalle-chancellery-berfinmollavelioglu/>> (Erişim Tarihi: 17.11.2023)
- [25] <https://twur.cpami.gov.tw/resources/website/activity_extra/assist/103/course_103_B_20170210175355_%E6%9F%8F%E6%9E%97%E5%85%A7%E5%9F%8E%E5%8D%80%E6%9B%B4%E6%96%B0%E8%88%87%E7%99%BC%E5%B1%95-G%C3%BCnter%20Schlusche0106.pdf> (Erişim Tarihi: 17.11.2023)
- [26] <<https://culture.pl/en/galeria/warszawski-muranow-galeria>> (Erişim Tarihi: 17.11.2023)
- [27] <<https://khasyedikulebostanlari.wordpress.com/yedikule-bostanlari/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [28] <https://tr.wikipedia.org/wiki/Reichstag#/media/Dosya:Reichstag_pano.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [29] <<https://historeich.blogspot.com/2018/09/ss-sturmbataillon-charlemagnestadtmitte.html>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [30] <https://tr.wikipedia.org/wiki/Alman_Katedrali#/media/Dosya:Berlin,_Mitte,_Gendarmenmarkt,_Deutscher_Dom_02.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [31] <<https://www.arkitera.com/proje/neues-muzesi/>> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)
- [32] <<https://architectuul.com/architecture/laubenganghauser-karl-marx-allee>> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)
- [33] <<https://www.internationale-bauausstellungen.de/en/history/1957-interbau-berlin-competing-systems/>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)

- [34]<<https://hansaviertel.berlin/en/interbau-1957/geschichte-der-interbau-1957/>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [35] < <https://www.mdr.de/geschichte/ddr/alltag/stalinallee-berlin-karl-marx-allee-sowjetunion-102.html> > (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [36]<<https://cronobook.com/pic/6064673c-e43e-462d-84c7-4aea42002f88>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [37]<<https://architectuul.com/architecture/frankfurter-tor>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [38]<<https://architectuul.com/architecture/hansaviertel>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [39]<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaiser_Wilhelm_An%C4%B1t_Kilisesi> (Erişim Tarihi: 15.10.2023)
- [40] <<https://twitter.com/Haberturk/status/1118759869253914624>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [41]<<http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=5228&sysLanguage=en&itemPos=56&itemCount=78&sysParentId=64&sysParentName=home>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [42]<<https://architectuul.com/architecture/unite-dhabitation-berlin> > (Erişim Tarihi: 06.10.2023)
- [43]<<https://www.bauwelt.de/themen/Perspektiven-der-Gropiusstadt-BerlinWeiterbau-Gropius-2102250.html>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [44]<<https://www.tip-berlin.de/kultur/50-jahre-markisches-viertel/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [45]<<https://architectuul.com/architecture/residential-block-270>> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)
- [46]<<https://www.qiez.de/jubilaem-30-jahre-neu-hohenschoenhausen/>>(Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [47] <<http://architectuul.com/architecture/pallasseum>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [48] < <https://tr.wikipedia.org/wiki/Moskova>> (Erişim Tarihi: 04.10.2023)
- [49]<<https://www.rbth.com/history/330345-how-russians-made-kremlin-disappear>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

- [50]<<https://twitter.com/SovietUnionnn/status/1224038462111866886/photo/2>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [51]<<https://sputniknews.com.tr/20190509/2-dunya-savasi-doneminde-ve-gunumuzde-moskova-goruntuleri-1038991254.html>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [52]<<https://sputniknews.com.tr/20191107/kremlin-ve-kizil-meydan-nazi-bombalarindan-nasil-korundu-1040579752.html>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [53] <<https://othermoscow.livejournal.com/25511.html>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [54] <<https://www.rbth.com/history/330342-before-after-wwii-moscow>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [55]<<https://i.pinimg.com/originals/a4/95/1a/a4951ac46649e97cf3173fdd6276437c.jpg>> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)
- [56]<<https://ibuilder-tr.techinfus.com/dizajn/kvartira/planirovka-brezhnevki/>> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)
- [57]<https://www.discusmedia.com/maps/warsaw_city_maps/4764/> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)
- [58]<https://tr.wikipedia.org/wiki/Polonya_Seferi#/media/Dosya:Battle_of_Poland.png> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)
- [59]<https://en.wikipedia.org/wiki/Destruction_of_Warsaw#/media/File:The_Pabst_Plan_Warsaw_1.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [60] <<https://culture.pl/en/article/how-warsaw-came-close-to-never-being-rebuilt>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [61]<https://en.wikipedia.org/wiki/Saxon_Palace#/media/File:Warsaw-Pilsudski Square-1900s.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [62]<https://en.wikipedia.org/wiki/Saxon_Palace#/media/File:The_Saski_Palace_Warsaw,_destroyed_by_Germans_in_1944.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [63]<https://en.wikipedia.org/wiki/Saxon_Palace#/media/File:The_Saxon_Palace,_Warsaw_1.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [64]<https://en.wikipedia.org/wiki/Br%C3%BChl_Palace,_Warsaw#/media/File:Pala c_Bruhla_rococo.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

- [65]<https://en.wikipedia.org/wiki/Leopold_Stanis%C5%82aw_Kronenberg#/media/File:Kronenberg_Palace_in_Warsaw_-_c.1871.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [66]<<https://stacjamuranow.pl/en/housing-development-as-a-monument-an-architectural-utopia/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2023)
- [67]<<http://pawelkludkiewicz.com/en/details/muranow/18>> (Erişim Tarihi: 27.01.2023)
- [68]<<https://architectuul.com/architecture/muranow-housing-estate>> (Erişim Tarihi: 27.01.2023)
- [69]<<https://architectuul.com/architecture/mdm-housing-estate>> (Erişim Tarihi: 27.11.2023)
- [70]<<https://culture.pl/en/event/the-architectural-heritage-of-socialist-realism-in-warsaw-and-berlin-mdm-kma>> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)
- [71]<<https://culture.pl/en/article/the-controversial-story-of-stalins-palace-in-warsaw>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [72] < <https://war-documentary.info/remnants-of-warsaw-ghetto/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [73]<[https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Castle,_Warsaw#/media/File:Poland_00808_-_Castle_Square_\(31215382745\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Castle,_Warsaw#/media/File:Poland_00808_-_Castle_Square_(31215382745).jpg)> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [74]<https://en.wikipedia.org/wiki/File:Warszawa,_ul._Senatorska_21,_25_20170516_001.jpg> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [75]<<https://culture.pl/en/galeria/warszawski-muranow-galeria>> (Erişim Tarihi: 12.11.2023)
- [76]<<https://culture.pl/en/gallery/rebuilding-warsaw-from-ruins-after-ww2-image-gallery>> (Erişim Tarihi: 12.11.2023)
- [77]<<https://www.morizon.pl/blog/male-historie-z-wielkiej-plyty-osiedle-za-zelazna-brama/>> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- [78]<<https://www.warszawa1935.pl/>> (Erişim Tarihi: 10.11.2023)
- [79]<<https://culture.pl/tr/article/varsova-ayaklanmasi-bu-bir-direnis-hikayes>> (Erişim Tarihi: 10.11.2023)
- [79]<<https://muzeumwarszawy.pl/en/wystawa/warsaw-1945-1949-rising-from-rubble/>> (Erişim Tarihi: 10.11.2023)
- [80]<<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ikinci-dunya-savasinin-baslamasinin-uzerinden-82-yil-gecti/2351272>> (Erişim Tarihi: 16.01.2024)

[81]<<https://pixabay.com/tr/photos/hiro%C5%9Fima-bar%C4%B1%C5%9Fan%C4%B1t%C4%B1-genbaku-kubbesi-7988627/>> (Erişim Tarihi: 16.01.2024)

[82]<https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#tocjump_6021459897734431_9> (Erişim Tarihi: 16.01.2024)



